

T.C
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

DÖVİZ KURU-DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ: TÜRKİYE
ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN:
YUSUF AYGÖREN

TEZ DANIŞMANI:
PROF.DR. SELİM BAŞAR

KARS-2014

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yusuf AYGÖREN'e ait "Döviz Kuru-Dış Ticaret İlişkisi; Türkiye Örneği" konulu çalışma, jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesinin Ünvanı, Adı ve Soyadı

İmza

Prof. Dr. Selim BAŞAR

Doç. Dr. Adem ÜZÜMCÜ

Doç. Dr. Hüseyin Ali KUTLU

Bu Tezin Kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 09.06/2014 tarih ve 2014/05 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

UYGUNDUR

24.06.2014

.Doç.Dr.Mustafa ÖZDEMİR

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum, “Döviz Kuru-Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

23/06/2014

Adı Soyadı: Yusuf AYGÖREN

İmza:

PLAGIARISM

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

23/06/2014

Name Surname: Yusuf AYGÖREN

Signature:

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
ÖZET	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ	III
KISALTMA LİSTESİ.....	IV
TABLO LİSTESİ.....	V
ŞEKİL LİSTESİ	VI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DÖVİZ KURU VE DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ

1.1. Döviz Kuru Tanımı ve Çeşitleri.....	3
1.2. Döviz Kurunun Oluşumu.....	4
1.3. Döviz Kuru Riski ve Etkileri.....	6
1.4. Döviz Kurunu Etkileyen Faktörler	8
1.4.1. Ödemeler Dengesi.....	8
1.4.2. Fiyatlar Genel Seviyesindeki Değişmeler	9
1.4.1. Gelir Seviyesi.....	8
1.4.1. Faiz Oranları ve Sermaye Hareketleri.....	10
1.4.1. Mal Fiyatlarındaki Değişmeler	10
1.4.1. Beklentiler	11
1.4.1. Üretimde Görelî Verimlilik Artışları	11
1.4.1. Döviz Kuru Sistemleri.....	12
1.4.1. Tüketici Zevk ve Tercihlerindeki Değişmeler	12
1.4.1. Diğer Faktörler.....	12
1.5. Döviz Kuru Sistemleri	13
1.5.1. Sabit Kur Sistemleri	14
1.5.1.1. Gerçek veya Tam Sabit Kur Sistemi	15
1.5.1.2. Para Kurulu	15
1.5.1.3. Parasal Birlikler	16
1.5.2. Karma Kur Sistemleri.....	16
1.5.1.2. Döviz Kuru Bantları.....	16
1.5.1.2. Ayarlanabilir Kur Sistemleri	17
1.5.1.2. Kayan Parite Sistemi.....	17
1.5.3. Esnek Kur Sistemleri.....	17
1.5.3.1. Serbest Dalgalanma	18

1.5.3.2. Gözetimli Dalgalanma	18
1.5.4. Döviz Kuru Sisteminin Belirlenmesinde Etkili Olan Unsurlar	19
1.5.4.1. Finansal Sistem.....	20
1.5.4.2. Şoklara Karşı Kırılganlık Düzeyi	20
1.5.4.3. Sermaye Hareketleri	21
1.5.4.4. Enflasyon Düzeyi	22
1.5.4.5. Üretim Yapısı ve İhracat Çeşitliliği.....	22
1.5.4.6. Para İkamesi	22
1.5.4.7. Rezerv Düzeyi	23

İKİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET VE DIŞ TİCARETİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

2.1. Dış Ticaret.....	24
2.2. Dış Ticaret Nedenleri.....	24
2.3. Dış Ticareti Etkileyen Faktörler	25
2.4. Dış Ticaret Türleri	27
2.5. Dış Ticaret Politikaları.....	28
2.5.1. Dış Ticaret Politikaları Amaçları	28
2.5.2. Dış Ticaret Politikaları Araçları.....	31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE UYGULANAN KUR POLİTİKALARI VE DIŞ TİCARETİN GELİŞİMİ

3.1. Türkiye’de 1980 Öncesi Dönemde Uygulanan Döviz Kuru Sistemleri, Kur Politikaları ve Dış Ticaret Gelişmeleri	34
3.1.1. Türkiye’de 1923-1950 Dönemi Kur Politikaları ve Dış Ticaret Gelişmeleri.....	34
3.1.2. Türkiye’de 1950-1960 Dönemi Kur Politikaları ve Dış Ticaret Gelişmeleri.....	36
3.1.3. Türkiye’de 1960-1980 Dönemi Kur Politikaları ve Dış Ticaret Gelişmeleri.....	38
3.2. Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Uygulanan Döviz Kuru Sistemleri, Kur Politikaları ve Dış Ticaret Gelişmeleri	41
3.2.1. Türkiye’de 1980-1989 Dönemi Kur Politikaları ve Dış Ticaret Gelişmeleri.....	41
3.2.2. Türkiye’de 1990-2000 Dönemi Kur Politikaları ve Dış Ticaret Gelişmeleri.....	43
3.2.3. Türkiye’de 2000-2013 Dönemi Kur Politikaları ve Dış Ticaret Gelişmeleri.....	47

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DÖVİZ KURU İLE DIŞ TİCARET ARASINDAKİ İLİŞKİ

4.1. Teorik Çerçeve	51
4.1.1. Dış Ticaret Kısıtlamaları ve Döviz Kuru	51
4.1.2. Döviz Kontrolü	52
4.1.3. Kur Ayarlamaları ve Kurlarda Değişmenin Etkileri	52
4.1.3.1. Devalüasyon, Marshall-Lerner Koşulu ve J-Eğrisi Etkisi	53
4.1.3.2. Revalüasyon ve Etkileri	55
4.2. Literatür Taraması	57
4.2.1. Döviz Kuru ile Dış Ticaret Arasındaki İlişki Üzerine Yapılan Çalışmalar	57
4.2.2. Döviz Kuru ile İhracat Arasındaki İlişki Üzerine Yapılan Çalışmalar	66
4.2.3. Döviz Kuru ile İthalat Arasındaki İlişki Üzerine Yapılan Çalışmalar	71

BEŞİNCİ BÖLÜM

AMPİRİK ANALİZ: TÜRKİYE'DE 1980-2012 DÖNEMİNİN DÖVİZ KURU- DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ

5.1. Yöntem.....	76
5.1. Uygulama ve Sonuçlar.....	82
KAYNAKLAR.....	105
ÖZGEÇMİŞ	120

ÖZET

Küreselleşen dünyada dış ticareti etkileyen birçok etken bulunmaktadır. Döviz kurları dış ticaret üzerindeki etkileriyle diğer etkenlere göre ön plana çıkan bir değişkendir. Serbest dış ticaret politikalarının uygulandığı ülkelerde reel döviz kurları, ülkelerin dış ticaret politikası araçları içinde önemli bir yere sahiptir. Son yıllarda sermaye ve fiyat hareketleri önem kazanmış ve bu durum ülkelerin dünyayı tek pazar olarak görmelerine sebep olmuştur. Birçok uygulamalı çalışmada döviz kurundaki değişmelerin, ithalat ve ihracat üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu çalışmalarda birbirini destekleyen bulgular bulunmasa da konuyu açıklayıcı ve konuya katkı sağlayıcı sonuçlara ulaşılmıştır.

Çalışmamızda ihracat ve ithalat değişkenlerinin her birinin döviz kuru ve gelir ile olan ilişkileri ekonometrik zaman serileri metodolojisi bağlamında incelenmiştir. Türkiye'nin Almanya ve Fransa ile gerçekleştirdiği ihracatı ve bu ülkelere ithalatı için ayrı ayrı VAR analizi uygulanmıştır. Ayrıca her bir ülke örneğinde ihracat ve ithalat ile döviz kuru ve gelir arasındaki ilişkiler Granger nedensellik analizi ve etki tepki testleri çerçevesinde incelenmiştir. 1980- 2012 dönemine ait yıllık verilerin kullanıldığı bu çalışmada Fransa'ya yapılan ihracat, döviz kuru ve gelir arasında uzun zamanda eşbütünleşme ilişkisi bulunmasına karşın; Fransa'dan yapılan ithalat, döviz kuru ve gelir arasında ise ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Almanya ile yapılan ihracat ve ithalat ile döviz kuru ve gelir arasında uzun dönemli ilişkiye rastlanmamıştır. Ancak Türkiye'nin Almanya'dan yaptığı ithalatı, Türkiye'nin geliri kısa dönemde önemli ölçüde etkilemektedir.

ANAHTAR KELİMELER: Döviz Kuru, Dış Ticaret, Vektör Otoregresyon Analizi (VAR). Türkiye, Almanya, Fransa

ABSTRACT

There are a lot of factors affecting foreign trade in the globalising world. Exchange rates are the variables much more outstanding than the other factors with the impact on the foreign trade. The real exchange rates have an important role in the foreign trade policy tools in the countries where the liberal foreign trade policies have been applied. In the last few years, with the effect of globalism capital and price must on gained importance and this situation caused the countries to see the world on the only market. The impacts of the variations in the exchange rate on import and export have been studied in many workshops. Although any findings supporting each other have not been found out in these workshops, explanatory and contributing results have been obtained.

In our study, we have analyzed the relationships of each import and export variable with the exchange rate and income within the context of econometric time series methodology. Turkey's exports, with Germany and France and imports from this countries for its VAR analysis was applied separately. In addition, exports and imports in each country, for example, the relationship between the exchange rate and income Granger causality test and impulse response analysis has been investigated in the framework. In this study in which the annual data belonging to the period between 1980 and 2012 have been used exports to France, exchange rate and income in the long run relationship between although there; Imports from France, the relationship between exchange rate and income to the conclusion that has been reached. Germany exports and imports made with the long term relationship between the exchange rate and income has been found. However, Turkey's imports from Germany to Turkey's revenues are significantly affect short-term.

KEY WORDS: Exchange rate, Foreign trade, Vector Autoregression Analysis (VAR), Turkey, Germany, France

ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitimimin başlaması ve tamamlanmasının her aşamasında bana katkı ve destek sağlayan değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir YÖRÜK'e ve Araştırma Görevlisi Rasim TÖSTEN'e teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmalarımın olumlu yönlendirilmesinde bilgi ve tecrübelerini eksik etmeyen değerli hocalarım ve danışmanım Prof. Dr. Selim BAŞAR, Doç. Dr. Adem ÜZÜMCÜ ve Doç. Dr. Hüseyin Ali KUTLU'ya katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Tüm yaşamım boyunca varlıkları ve sonsuz destekleri ile hep yanımda olan ve beni her zaman destekleyen sevgili aileme sonsuz sevgi ve teşekkürlerimi sunarım.

Yusuf AYGÖREN

KARS-2014

KISALTMA LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: AugmentedDickey-Fuller(Genişletilmiş Dickey Fuller)
GARC	: Genarilized Autoregressive Conditional Heteroscedasticity
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği
RDK	: Reel Döviz Kuru
SDR	: Özel Çekme Hakları
SGP	: Satılma Gücü Paritesi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TL	: Türk Lirası
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
ÜFE	: Üretici Fiyat Endeksi
VAR	: Vector Autoregression (Vektör Otoregresyon)
VECM	: Vector Error Correction Model (Hata Düzeltme Modeli)

TABLO LİSTESİ

Tablo 4.1 Döviz Kuru ile Dış Ticaret Arasındaki İlişki İle İlgili Çalışmaların Özeti	65
Tablo 4.2. Döviz Kuru ile İhracat Arasındaki İlişki İle İlgili Çalışmaların Özeti	71
Tablo 4.3. Döviz Kuru ile İthalat Arasındaki İlişki İle İlgili Çalışmaların Özeti	75
Tablo 5.2. Türkiye'nin Fransa'ya İhracatının Verilerine İlişkin Birim Kök Testleri	83
Tablo 5.3. Türkiye'nin Fransa'ya İhracatının Vektör Otoregresyon Modeli(VAR)	84
Tablo 5.4. Türkiye'nin Fransa'ya İhracatının Hata Düzeltme Modeli Tahminleri(VECM)	84
Tablo 5.5. Türkiye'nin Fransa'dan İhracatının Granger Nedensellik Testleri	86
Tablo 5.6. Türkiye'nin Fransa'dan İthalatının Verilerine İlişkin Birim Kök Testleri	87
Tablo 5.7. Türkiye'nin Fransa'dan İthalatının Vektör Otoregresyon Modeli(VAR)	89
Tablo 5.8. Türkiye'nin Fransa'dan İthalatının Hata Düzeltme Modeli Tahminleri(VECM)	90
Tablo 5.9. Türkiye'nin Fransa'dan İthalatının Granger Nedensellik Testleri	91
Tablo 5.10. Türkiye'nin Almanya'ya İhracatının Verilerine İlişkin Birim Kök Testleri	92
Tablo 5.11. Türkiye'nin Almanya'ya İhracatının Vektör Otoregresyon Modeli(VAR)	93
Tablo 5.12. Türkiye'nin Almanya'ya İhracatının Hata Düzeltme Modeli Tahminleri(VECM)	94
Tablo 5.13. Türkiye'nin Almanya'ya İhracatının Granger Nedensellik Testleri	95
Tablo 5.14. Türkiye'nin Almanya'dan İthalatının Verilerine İlişkin Birim Kök Testleri	96
Tablo 5.15. Türkiye'nin Almanya'dan İthalatının Vektör Otoregresyon Modeli(VAR)	98
Tablo 5.16. Türkiye'nin Almanya'dan İthalatının Hata Düzeltme Modeli Tahminleri(VECM)	99
Tablo 5.17. Türkiye'nin Almanya'da İthalatının Granger Nedensellik Testleri	99

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1 Döviz Kuru Sistemleri.....	14
Şekil 4.1 Döviz Kurundan Fiyatlara Geçiş Etkisinin Aktarım Mekanizması	56
Şekil 5.1 Fransa'ya İhracatının Stokastik Diferansiyel Eşitlikler yoluyla VAR Modelinin Seçimi.....	84
Şekil 5.2 Türkiye'nin Fransa'ya İhracatının Etki-Tepki Analizleri.....	87
Şekil 5.3 Türkiye'nin Fransa'dan İthalatının Stokastik Diferansiyel Eşitlikler yoluyla VAR Modelinin Seçimi	88
Şekil 5.4 Türkiye'nin Fransa'ya İthalatının Etki-Tepki Analizleri	92
Şekil 5.5. Türkiye'nin Almanya'ya İhracatının Etki-Tepki Analizleri.....	96
Şekil 5.6. Türkiye'nin Almanya'ya İhracatının Stokastik Diferansiyel Eşitlikler Yoluyla VAR Modelinin Seçimi	97
Şekil 5.7 Türkiye'nin Almanya'ya İhracatının Etki-Tepki Analizleri.....	101

GİRİŞ

Ulusal paralar ile yabancı paralar arasındaki değişim oranı veya bir ülke parasının diğer ülke parası cinsinden fiyatı olan döviz kurları, ülkelerin bir köy gibi birbirleri ile oldukça ilişkili oldukları küreselleşen dünyada önem arz etmektedir. Uluslararası ticaret birçok faktöre bağlı olarak şekillenmektedir.

Döviz kurları dış ticareti etkileyen önemli bir faktördür. Kurlar ise ödemeler dengesi, genel fiyat seviyesindeki değişmeler, gelir seviyesi, faiz oranları, sermaye hareketleri, ihraç mallarının yurtiçi fiyatlarındaki değişmeler, ithal mallarının yurtdışı fiyatlarındaki değişmeler, üretimde görelî verimlilik artışları faktörlerinden etkilenmektedir. Ayrıca ülkelerin uyguladığı döviz kuru sistemleri de döviz kurlarını belirleyen önemli bir faktördür. Kurlardaki değişmeler dış ticaretin şekillenmesi açısından önemlidir.

Döviz kurunun dış ticaret bileşenleri olan ihracat ve ithalat değişkenlerine etkisinin ele alındığı bu çalışmada araştırmannın problemi; Türkiye’de döviz kurunun dış ticaret üzerinde etkisi var mıdır, araştırmannın amacı ise döviz kurundaki değişmeler dış ticareti hangi yönde, ne kadar etkiler sorusunu somut bir şekilde açığa kavuşturaktır. Ayrıca Türkiye örneğinde Fransa ve Almanya’ya yapılan ihracat ve bu ülkelerden yapılan ithalatın belirleyicisi olarak “döviz kurundan farklı bir öge olarak gelir de önemli bir belirleyici midir” sorusu da araştırılmaktadır.

Çalışmada Türkiye’nin Fransa ve Almanya örneğinde 1980-2012 döneminde gerçekleştirmiş olduğu ithalat ve ihracat düzeylerinde gelir ve reel döviz kurunun etkileri araştırılmıştır. Araştırmada zaman serisi ekonometrisi kullanılmış, bu bağlamda eşbütünleşme (VAR), VECM ve nedensellik analizleri yapılmıştır. Ekonometrik analizde kullanılan veriler TCMB ve OECD kaynaklarından elde edilmiştir.

Beş bölümden oluşan bu çalışmada, döviz kurları ile dış ticaret arasındaki ilişkinin olup olmadığı ve varsa ilişkinin hangi yönde olduğu araştırılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde, döviz kuru kavramı, döviz kurlarının oluşumunu belirleyen faktörler, döviz kuru sistemleri ve döviz kurlarını etkileyen faktörler hakkında detaylı bir şekilde bilgi verilmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, dış ticaret kavramı, ülkelerin dış ticaret yapma sebepleri, dış ticaretin türleri, dış ticareti etkileyen faktörler ve ülkelerin dış ticarete

izledikleri politikalar nelerdir, bu politikalarla ulaşılmak istenen amaçlar nelerdir, söz konusu politikaları uygulamada hangi dış ticaret politikası araçlarını kullanmaktadırlar gibi konumuz ile ilgili önemli detaylar ele alınmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Türkiye’de uygulanmış ve uygulanmakta olan döviz kuru sistemleri, kur politikaları ve dış ticaretin gelişimi hakkında bilgi verilecektir. Ayrıca döviz kuru sistem ve politikalarının Türkiye’nin dış ticareti ile olan ilişkileri açıklanmaya çalışılmaktadır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde, döviz kurları ile dış ticaret arasındaki ilişkinin ekonomi bilimindeki teorik bilgileri ile söz konusu ilişki hakkında yapılan çalışmaları ve ulaşılan sonuçlar hakkında literatür tanıtılmaktadır.

Çalışmanın son bölümünde ise dış ticaret bağlamında ihracat, ithalat ile döviz kuru ve gelir arasındaki ilişkiyi araştırmak üzere kullanılan ekonometrik yöntemlere ilişkin teorik çerçeve tanıtıldıktan sonra Türkiye, Fransa ve Almanya’nın 1980-2012 dönemlerine ait GSYİH, Reel Kur ve İhracat-İthalat verileri kullanılarak ekonometrik analiz yapılmıştır. Araştırmada Vektör Otoregresyon Analizi (VAR), Hata Düzeltme Modeli (VECM), Granger Nedensellik ve Etki-Tepki Testleri kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DÖVİZ KURU VE DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ

1.1. Döviz Kuru Tanımı ve Çeşitleri

Döviz genel bir ifade ile uluslararası ödemelerde geçerli olan yabancı paradır. Bu para nakit biçiminde olursa efektif döviz kuru terimi ile ifade edilir. Bono, çek, poliçe vb. ödeme araçları da döviz kapsamındadırlar. Diğer bir deyişle geniş anlamda döviz, bütün yabancı paralar ile yurt dışında geçerli her türlü ödeme aracı ve senettir. (Karluk, 1999:311)

Döviz kuru ise ulusal paranın yabancı paralar karşısındaki değerini ifade eder. Her malın olduğu gibi dövizin de bir fiyatı vardır. Döviz kuru iki milli para birimi arasındaki değişim oranıdır. Diğer bir deyişle döviz kuru, bir yabancı paranın milli para cinsinden fiyatıdır (Karagöz, 2009: 8).

Literatürde döviz kurunun genel olarak tanımında benzer fikirler ifade edilmesine rağmen döviz kuru kavramının da ekonominin çoğu terimleri gibi reel ve nominal ayrımları yapılmakla birlikte başka ayrımları da yapılmıştır. Bu ayrımlar sonucunda literatürde döviz kurları türleri olarak bilinen önemli bir konu oluşmuştur.

Nominal döviz kuru bir birim yabancı paranın, kaç birim ulusal para ile değiştirilebilirliğini gösterir. Örneğin $1\$ = 2.10 \text{ TL}$ şeklindeki bir eşitlikte bir dolar 2.10 TL ile değiştirilebilecektir. Nominal döviz kuru, reel döviz kuru ile iki ülkedeki fiyat düzeylerine göre değişir. Yurtiçi fiyat yükseldiği zaman nominal döviz kuru düşer. Böylece ülke parasının değeri düşeceği için ülke parası daha az yabancı para satın alacaktır. Eğer yabancı bir ülkenin fiyat düzeyi yükselirse, o zaman nominal döviz kuru yükselir. Bu kez de yabancı paranın değeri daha az olacağı için, bir ülke para birimi ile daha fazla yabancı ülke parasından satın alınabilecektir. Hükümetler nominal döviz kurunu değiştirmek için parasal politikaları kullanmaktadırlar ve uygulanacak parasal politikaların sonucu bireylerin beklentilerine bağlıdır (Parasız, 2000: 350-356).

Reel döviz kuru (RDK), yabancı ülkelerde üretilen malların yurtiçinde üretilen mallar cinsinden göreceli fiyatını yansıtan ve uluslararası rekabeti ölçmek için

yaygın bir şekilde kullanılan göstergelerden birisidir.¹ RDK, parasal değişkenler yerine reel ekonomik değişkenlere bağlıdır. RDK, ekonomik birimlerin üretim ve tüketim tercihlerinin yurt içinde ve yurt dışında üretilen mallar arasında dağılımını etkileyerek, cari işlemler dengesi üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır (TCMB, 2012).

Döviz kurları diğer bir ayrıma göre ise dolaysız ve çapraz kur olarak sınıflandırılmaktadır. İki ulusal para arasında, piyasada fiilen uygulanan kura dolaysız kur denir. Bu sistemde ulusal paranın her bir yabancı paralar karşılığında bir işlem değeri vardır. Örneğin; bir ABD Doları 2.10 TL, Euro 2.89 TL gibi her bir yabancı paranın değerinin ulusal para ile ifade edilmesi şeklindedir. Dolar dışında iki farklı ulusal para arasındaki değişim oranının, başka para kurları üzerinden hesaplanması ile bulunan kura ise çapraz kur denilmektedir. Örneğin; İstanbul piyasasında 1 Dolar = 3 TL olsun. Aynı tarihte Paris piyasasında ise 1 Dolar = 1.5 Euro olduğunu kabul edelim. Bu durumda Euro'nun hesaplanan TL kuru 1 Euro = 2 TL dir. Bu şekilde farklı paraların kurlarının dolar gibi ortak bir pay üzerinden hesaplanması çapraz kur olarak ifade edilir.

Dünya ülkelerinin çoğunda döviz ticareti ile uğraşan bankalar ve diğer mali kurumlar döviz kurlarının belirlenmesinde ABD doları ile kendi ulusal paraları arasındaki değişim oranını esas almakta ve böylece dolar diğer paraların fiyatlarını belirlemekte bir dönüşüm aracı olmaktadır. Farklı ülkelerde kurların genellikle dolar cinsinden belirlenmesi, kur hesaplamalarını kolaylaştırmaktadır. Ülkelerin, döviz piyasasındaki dolar değerini esas almaları ve diğer ulusal paralar arasındaki kurların, doların değerine göre hesaplanması, döviz piyasalarındaki gereksiz karışıklığı önlemekte, piyasa işlemlerine açıklık ve kolaylık sağlamaktadır. Böylece bankaların kurları bütün yabancı paralara göre kote etmelerine de gerek kalmamaktadır (Seyidoğlu, 2007: 356-357).

1.2. Döviz Kurunun Oluşumu

Döviz piyasasında döviz arz ve döviz talebinin eşitlendiği keşişim noktasında döviz fiyatı oluşur. Dolayısıyla döviz kurunun oluşumunu anlayabilmek için döviz arz ve talebi kavramları hakkında bilgi verilecektir.

---

¹Reel efektif döviz kurunun hesaplanmasına ilişkin
bkz:http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/reel_efktf/REDKHesaplama.pdf

a) Döviz Talebi ve Döviz Arzı

Döviz mal ve hizmet ithal etmek için talep edilir. Diğer ülkelerden yapılacak ithalat arttıkça döviz talebi de artar. Bir ülkenin ithalatı ise o ülkenin milli gelirine, tüketicilerin tercihlerine ve ithal malların ikamelerinin fiyatlarına bağlıdır (Koçak, 2006: 7). Döviz talebi döviz kuru ile ters orantılıdır Döviz kuru düştükçe yerli para ile daha fazla döviz miktarı satın alınabileceğinden döviz talebi artar.

Ayrıca diğer ülkelere yapılacak borç ödemeleri ve diğer ülkelere yapılacak yatırım miktarı, merkez bankası politikaları (döviz alım-satım işleri) ve halkın beklentileri, ülkeden çıkan kısa ve uzun vadeli sermaye hareketleri vb. etkenler de bir ülkenin döviz talebinin oluşumunda etkilidir.

Döviz talebinin oluşumunda önemli bir husus da ülke ekonomisinde talep edilen döviz miktarının belirlenmesinde ehemmiyetli bir yere sahip olan o ülkenin dış ticaret yapısıdır. Yani döviz talebi ülkenin ithalat-ihracat kapasitesine, ticaret yaptığı farklı para birimli ülke sayısına bağlıdır. Döviz arzı ise ülkenin ihraç mallarına olan talebe bağlıdır. Döviz arzı, döviz kuru ile aynı yönlü ilişki içindedir. Bir ülkenin ihraç mallarına olan talep arttıkça, söz konusu ülkenin döviz arzı artacaktır. Bunun nedeni, döviz kuru yükseldikçe, o ülke mallarının dış piyasada yabancı para cinsinden fiyatının düşmesi sonucu, ihracatın yükselmesi ve dolayısıyla döviz girişinin artmasıdır. Öte yandan döviz kuru düştükçe, söz konusu ülkenin ihraç mallarının dış piyasa fiyatları yükseleceğinden ülkenin ihracatı azalırken, döviz gelirleri düşmektedir. Ayrıca döviz arzı, ülkenin mal ve hizmet ihracatı ile yabancı ülkelere yapılacak dış borç alımları, yabancı ülkelere yapılacak yatırım miktarına, faktör gelirlerine (yurt dışında çalışan işveren ve işçilerin anayurda gönderdikleri dövizler) ve ülkeye giren kısa ve uzun vadeli sermayeye bağlıdır (Dinler, 2000:492).

b) Döviz Kuru Dengesinin Oluşumu

Bir ekonomide, döviz piyasasına hiç bir müdahalede bulunulmaması halinde döviz kuru, döviz arz ve talebini eşitleyen düzeyde gerçekleşir. Döviz kurunun döviz arz ve talebi tarafından belirlendiği bir serbest döviz piyasasının tüm ülkelerde tam olarak serbest biçimde işlediğini söylemek mümkün değildir. Genellikle gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde devletin döviz piyasasına müdahale ettiği gözlenmektedir (Dinler, 2000: 495).

c-) Döviz Kurunun Oluşumunu Açıklayan Yaklaşımlar

Döviz kurunun belirlenmesine yönelik çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Bunlar; ödemeler bilançosu yaklaşımı, satın alma gücü paritesi yaklaşımı, parasalcı yaklaşım ve portföy dengesi yaklaşımlarıdır. Ödemeler bilançosu yaklaşımına göre eğer bir ülkenin ödemeler dengesi açık veriyorsa, o ülkenin ulusal parası değer kaybeder. Aksine ülkenin ödemeler dengesi fazla veriyorsa, o ülkenin ulusal parası döviz piyasalarında değer kazanacaktır. Bu yaklaşıma göre ülkenin faktör stokundaki artışlar, ülkenin ve diğer ülkelerin reel gelirindeki artışlar dış ticareti etkileyerek söz konusu ülkenin ulusal parasının değerini değiştirebileceği kabul edilir. Ayrıca bu yaklaşımın bir diğer tezi ise ülkeden sermaye çıkışları ulusal paranın değerini olumsuz etkilerken, ülkeye yapılan sermaye girişleri ise olumlu etkileyecektir. Satınalma Gücü Paritesi (SGP) yaklaşımı her yerde tek fiyatın belirlenmesi temeline dayanmaktadır. SGP yaklaşımı, mutlak ve göreceli olarak iki çeşittir. Mutlak SGP yaklaşımına göre bir ülkedeki fiyatlar diğer ülkelerin paraları cinsinden de aynı olmalıdır. Göreceli SGP yaklaşımına göre ise, bir ülkedeki fiyatlarda oluşacak değişimler döviz kurunun değişmesine neden olacaktır. Parasalcı yaklaşımına göre, ulusal paranın değeri bu paranın arz talep oranlarına göre belirlenecektir. Portföy dengesi yaklaşıma göre döviz kurundaki kısa süreli dalgalanmalar, yatırımcıların portföylerinde yaptıkları değişimler sonucu oluşmaktadır. Yurt dışı faizlerin yükselmesi veya yurt içi faiz oranların düşmesi sonucu portföyler yabancı fonları içerecek şekilde yeniden düzenlenecek ve yabancı menkul değerlerindeki artışlar neticesinde döviz kurunda beklenmeyen yükselişler ortaya çıkacaktır (Başar, 1999: 21-22).

1.3. Döviz Kuru Riski ve Etkileri

İki ülkenin paraları arasındaki değişim oranı veya bir ülke parasının diğer ülke parası cinsinden fiyatı olarak tanımlanabilen döviz kurları sadece uluslararası ekonomik ilişkiler ve dış denge açısından değil, yurtiçi ekonomik faaliyetleri de etkileyen en önemli unsurlardandır. Bu nedenle döviz kurlarındaki değişimler ekonomik faaliyetleri etkilemekte, döviz kuru değişikliklerindeki istikrar ise ekonomik istikrara olumlu yönde katkı sağlamaktadır (Ay, 2007: 19). Dolayısıyla döviz kurlarındaki değişimler; diğer fiyatlarda olduğu gibi, ekonomik istikrar açısından incelenmeli, ekonomik faaliyetleri etkileme ve ekonomik faaliyetlerden etkilenme gücü dikkate alınmalıdır (Yıldırım 2003: 3).

Günümüzde dünya ticaretini sınırlandıran engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar, ülkelerin dış ticaret dengesizliklerinden kaynaklanan sorunların yeni bir boyut kazanmasına ve döviz kurunun bu boyut içinde ülkelerin dış rekabet güçlerini belirleyen bir öge durumuna gelmesine neden olmuştur.

Döviz kuru riski ise ileri bir tarihte döviz geliri elde edecek veya bir döviz ödemesi yapacak kişilerin bu süre zarfında döviz kurlarında ortaya çıkacak olumsuz değişimden dolayı zarara uğrama olasılığıdır. Örneğin, ithalatçının sipariş ettiği malların üç ay sonra teslimatının gerçekleşeceği ve bu süre içerisinde döviz kurlarında bir yükselme olduğu düşünülürse ithalatçının aldığı malların maliyeti ulusal para cinsinden yükselecektir. Bu durum ise ithalatçı açısından risk oluşturmaktadır. İhracatçı açısından düşünüldüğünde ise ihracatın yapıldığı veya malın sevkiyatından sonra ödemenin üç ay içerisinde yapılacağı düşünülürse bu süre zarfında döviz kurunda meydana gelebilecek bir düşme (yabancı paranın ulusal para karşısında değer kaybetmesi) ile alacağı paranın değeri ulusal para cinsinden azalacaktır. Bu da ihracatçı açısından risk oluşturmaktadır.

Çok uluslu şirketler için yabancı bir ülkede faaliyet gösteren bir firmanın net aktif ve pasiflerinin değeri ana ülkeye devredildiği zaman, kur riskinden etkilenir ya da yabancı ülkelerde işlem etkisi ve ekonomik etki olmak üzere iki şekilde etkilenebilirler;

a) İşlem Etkisi: İşlem riski yabancı para cinsinden işlemlerin gerçekleştirilmesi sonucu ortaya çıkan kâr veya zararları ifade eder. Bu tür işlemler; fiyatları döviz bazında olan mal veya hizmetlerin kredili olarak alınması veya satılması döviz bazında fonların borç verilmesi veya alınması, henüz işlem görmemiş döviz forward sözleşmesine taraf olunması ve döviz bazında aktif alınması veya pasif kaleme sahip olunması şeklinde sınıflandırılabilir (Uysal,1997:15-16). Bir firmanın nakit girdileri ve ödemeleri değişik ülke dövizlerinden oluşuyorsa, firma kendi ulusal para birimini istenilen ülke dövizine dönüştürürken kurlardan etkilenecektir.

b) Ekonomik Etkisi: Bir firmanın gelecekteki nakit akışlarının bugünkü değerinin kur dalgalanmalarından etkilenme derecesine döviz kurların ekonomik etkisi denmektedir. Ekonomik etki kur değişmelerinin şirketin gelir, gider veya birikmiş borç ve alacaklarındaki etkisini ifade eder. Diğer bir deyişle ekonomik etki kur değişmelerinin şirketin gelecekteki nakit akımları üzerindeki etkisidir. Kur

değişmeleri gelir akımlarının bugünkü reel değerini değiştirmekle, şirketin değerini de etkilemiş olur (Seyidoğlu, 2002: 159).

1.4. Döviz Kurunu Etkileyen Faktörler

Döviz kuru ülkelerin paraları arasında kullanılan bir fiyat olmasına karşın herhangi bir malın fiyatından farklıdır. Döviz kurundaki bir değişiklik, bir malın fiyatında meydana gelecek değişimin oluşturacağı etkiden çok farklı bir etki oluşturur. Öncelikle uluslararası ekonomik ilişkilere konu olan mal ve hizmetlerin piyasa fiyatlarını, daha sonra bunlar aracılığıyla diğer piyasaları etkileyerek ekonomide global değişiklikler oluşturur (Karluk 1999: 311).

Döviz kuru oluşumunun daha iyi anlaşılması için aşağıda açıklayacağımız döviz kurunu etkileyen faktörlerin de bilinmesi gerekmektedir. Çünkü bu unsurlar döviz arz ve talebini etkilemektedirler.

1.4.1. Ödemeler Dengesi

Döviz kurlarını belirleyen en önemli göstergelerden biri, belli bir dönem içinde bir ülkedeki döviz giriş çıkışını gösteren ve merkez bankalar tarafından yayımlanan ödemeler dengesi rakamlarıdır. Ödemeler dengesi, bir yıl içinde ülkeye giren ve çıkan döviz miktarı olarak basite indirgenecek olursa, dövizin nasıl kazanıldığını ve nasıl harcandığını gösteren cari işlemler dengesi ve dövizin hangi yollardan borç alındığını ve verildiğini gösteren sermaye hareketleri olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır (Öztürk ve Acaravcı, 2003: 201). Yani ödemeler dengesi, ülkelerin belirli bir süre içinde birbirleri ile gerçekleştirdikleri ekonomik işlemlerin sistematik bir kayıdır.

Döviz kuru değişmelerinin temelini, mal ve hizmet hareketleri ve bunların toplam ifadesi olan ödemelerdeki denge ve dengesizlikler oluşturmaktadır. Döviz fiyatlarının değişmesinin ödemeler bilançosu üzerindeki etkisi ithal ve ihraç mallarının talep ve esnekliklerine bağlıdır. Döviz arz ve talebinin kaynaklarını oluşturan dolaylı ve dolaysız faktörlerdeki değişmeler, ödemeler bilançosundaki borçlu ve alacaklı kalemleri etkileyerek döviz talebini veya döviz arzını değiştirecektir. Döviz arz veya talebinin değişmesi ise denge döviz kurunun değişmesine neden olacaktır. Cari işlemlerin açık vermesi, dış borçların artış göstermesi ve sermaye girişindeki azalma eğilimi gibi ödemeler dengesi sorunları ülke parasını olumsuz yönde etkiler. Bir ülke dışarıdan satın aldığından daha fazla

mal satıyorsa, dış ticaret dengesinde fazlalık oluşur. Bu durumda yabancılar da bu ülkenin mallarını almak için ülke parası ile ödeme yapacaklarından, bu ülkenin parasına talep artar ve ulusal para yabancı piyasalarda değer kazanır. Diğer taraftan ödemeler dengesinin sürekli açık vermesi halinde, o ülkenin para biriminde arz talepten fazla olacağından ulusal para yabancı piyasalarda değer kaybeder (Gümüşelli, 1994: 83).

1.4.2. Fiyatlar Genel Seviyesindeki Değişmeler

Bir ülkede enflasyon oranı dış dünyadan daha yüksekse; o ülke içinde üretilen mallar, yurt dışında üretilenlere göre pahalılaşacak ve ithal mallarına olan talep artacaktır. Buna bağlı olarak (döviz arzının değişmediğini kabul ettiğimizde) döviz talebi ve milli para arzı yükselecektir. Ülke parası yabancı paralar karşısında değer kaybedecektir. Diğer taraftan, yabancı ülkelerdeki enflasyon oranı, ülkedeki enflasyon oranını aştığında ülke malları nisbi olarak ucuzlar. Böylece yabancı ülke ithalatçıları ülkeden daha fazla mal alır. Bu da ülkeye olan döviz arzını arttırır. Döviz arzı artarsa (döviz talebinin değişmediğini kabul ettiğimizde) ülke parası yabancı paralar karşısında değer kazanacaktır. Buna göre, enflasyon oranı ile ülke parasının değeri arasında ters bir ilişki vardır (Çiçek, 2006: 26).

1.4.3. Gelir Seviyesi

Döviz talebi açısından ele alırsak; bir ülkenin milli gelirinin diğer ülkelere oranla daha fazla artması, her döviz kuru için ülkenin ithalatını arttırır. Arzın aynı kaldığını düşünürsek, döviz kuru yükselir, yani ülkenin parası değer kaybeder. Söz konusu ülkenin gelir seviyesine göre diğer ülkelerin gelir seviyesinin yükselmesi durumu ise bu ülkeden yapılan ithalatı teşvik edecek, bu da o ülkede olan döviz arzını arttıracaktır (İyibozkurt, 1983: 32). Döviz arzının artması da döviz arz eğrisini sağa kaydırarak denge döviz kurunu düşürecek, ulusal paranın değer kazanmasına neden olacaktır.

Ayrıca gelir düzeyinin artması bireylerin zevk ve tercihlerinde değişmelere yol açacaktır. Bu zevk ve tercihlerdeki değişmeler sonucu ithal mallara yönelmesi durumunda, döviz talebi artacak ve denge döviz kuru değişecektir. Ancak bazı araştırmalara göre, iktisadi büyümenin, yani reel milli gelirden meydana gelen artışın döviz kurları üzerindeki etkisi bu kadar net değildir. Burada önemli olan, iktisadi büyümenin, tüketime mi, yoksa yatırıma mı dayandığıdır. Kısa vadede tüketime

dayalı olarak milli gelirden artış meydana geliyorsa bu artış, marjinal ithalat eğilimine bağlı olarak ithalatı arttıracaktır. İthalatın artması, türev talep olarak döviz talebini arttıracaktır. Böylece ülke parası değer kaybedecektir. Oysa yatırıma dayalı büyüme sonucunda, uzun vadede meydana gelen etki, ülke parasının değer kaybetmesi yönünde olmaz. Eğer yatırımlardaki artış sonucunda, üretim maliyetlerinde bir azalma ve fiyatlarda ucuzlama meydana geliyorsa; yurt içinde üretilen mallara, (ithal mallarının fiyatları sabitken), ve ihracat mallarına dış talep artabilir. Ayrıca bu süreç sonunda bir takım yeni ürünler geliştirilebilir ve yurt dışına satılmaya başlanırsa; bu da ihracatın artmasına imkân sağlayabilir. Bu durumda yurt içinde üretilen malların talebindeki artış, yurt dışında üretilen malların talebinde milli gelir artışı dolayısıyla meydana gelen artışı fazlasıyla telafi edebilir ve böylece talebi nispi olarak yükselen ülke parası değer kazanabilir (Çağlar, 2003: 80-81).

1.4.4. Faiz Oranları ve Sermaye Hareketleri

Kısa vadede döviz kurlarıyla faiz oranları arasında sıkı bir ilişki vardır. Ancak burada beklentilerin önemi oldukça fazladır. Uluslararası ticaret yapanlarda tıpkı iç ticaret yapanlar gibi işlem amacıyla para tutarlar. Bu fonları tutanlar reel faiz oranları en yüksek olan piyasalarda bunları ödünç verme eğiliminde olacaktırlar. Böylece eğer bir ülkenin kısa dönem reel faiz oranı diğer ülkelerden yüksek olursa, bu ülkeye bir sermaye akımı olacak ve ülke parasının değer kazanması eğilimi ortaya çıkacaktır. Eğer ülkede kısa dönemli reel faiz oranı düşecek olursa, bu ülkeden sermaye çıkışı olacak ve ülke parası değer kaybetme eğiliminde olacaktır (Çağlar, 2003: 83).

Sermaye giriş çıkışları, bir ülkedeki döviz miktarını önemli ölçüde değiştirdiğinden, döviz kurları üzerinde büyük bir etkiye sahip olabilmekte ve dolayısıyla döviz kurları ve dış ticaret arasındaki bağı zayıflatmaktadır. Buradan hareketle, döviz kurlarında kısa vadede meydana gelen değişikliklerin temel sebebi olarak sermaye hareketleri kabul edilmektedir. Sermaye hareketlerine yol açan sebepler arasında kısa vadede spekülasyon ve portföy yönetimi ön plana çıkmaktadır (Duygulu, 1988: 115).

1.4.5. Mal Fiyatlarındaki Değişmeler

İhracat mallarının yurtiçi fiyatlarındaki değişimin döviz talebini nasıl etkileyeceği ihracat mallarına olan dış talebin elastikiyetine bağlıdır. Eğer talep, aynı

ihraç ürününü diğer ülkelerinde dünya pazarlarına arz etmeleri nedeniyle elastik ise söz konusu ihraç malının fiyatının yükseldiğini kabul ettiğimizde toplam ihracat miktarı azalacak ve dolayısıyla döviz arzı azalacaktır. Döviz talebini sabit varsaydığımızda denge döviz kuru yükselecektir. Bu durumda ülkenin ulusal parası değer kaybedecektir. Eğer talep elastik değil ise, (malın yakın ikamesinin olmaması ve ülkenin malın tek arz edeni olması) ihracat miktarı artacaktır (Lipsey ve diğerleri 1984: 307). Bu durumda döviz talebini sabit varsaydığımızda döviz arzı artacak ve denge döviz kuru düşürecektir. Bu durumda ülkenin ulusal parası değer kazanacaktır.

İthal mallarının yurt dışı fiyatlarındaki değişmelerin döviz kuruna etkisi de o malların yurt içi talep elastikiyetlerine bağlıdır. İthal mallarının fiyatı arttığında ve söz konusu malın talep elastikiyetinin yüksek olduğunu kabul ettiğimizde, bu durumda söz konusu mal için daha az harcama yapılacak ve döviz arzını sabit kabul ettiğimizde döviz talebi de düşecektir. Bu durumda denge döviz kuru düşecektir ve ulusal para değer kazanacaktır. İthal mallarının fiyatında bir düşme olduğunda ise talep edilen döviz miktarı artacak (döviz arzını sabit kabul ettiğimizde) denge döviz kuru yükselecek ve ulusal para değer kaybedecektir. Talebin esnek olmaması durumunda ise ithal mallarının fiyatındaki artış, talep miktarını değiştirmedeği halde daha fazla harcama yapılması gerektiğinden döviz talebi artacak, denge döviz kuru yükselecek ve ulusal para değer kaybedecektir (Lipsey ve diğerleri, 1984: 307).

1.4.6. Beklentiler

Döviz kurları üzerindeki beklentiler, döviz kurlarının değişmesine neden olacaktır. Örneğin, Türkiye'de yakın gelecekte para arzının arttırılacağını düşünelim. Bu durumda Türkiye'de fiyatların yükseleceği yönünde beklenti oluşacaktır. Buna bağlı olarak ulusal paranın değerinin düşeceği yönünde bir beklenti oluşacak ve ulusal paradan kaçış başlayacaktır ve döviz talebi artacaktır. Döviz talebinin artması denge döviz kurunu değiştirerek ulusal paranın değer kaybetmesine neden olacaktır. Diğer taraftan ulusal paranın değer kazanacağı bekleniyorsa, kişiler ulusal para cinsinden ödenen aktifler almak için harekete geçecekler, ulusal para talebi artacak ve ulusal para değer kazanacaktır (Çiçek, 2006: 29-30).

1.4.7. Üretimde Göreli Verimlilik Artışları: Bir ülkenin üretimindeki göreli verimlilik artışları sonucunda üretim maliyetleri düşer ve buna bağlı olarak da üretim maliyetlerindeki bu düşüşler, ihraç edilen malların fiyatında bir düşüşe sebep olursa

ihracat artar ve ulusal para değeri kazanır. Yani üretimdeki görece verimlilik artışları fiyatlar kanalıyla döviz kurunu etkilemektedir (Yalta, 2011: 192).

1.4.8. Döviz Kuru Sistemleri

Döviz kuru sistemlerinde, döviz piyasasının işleyişi ve döviz kurlarının belirlenişi konusunda kimlerin ne ölçüde söz sahibi olduğu (resmi otoriteler veya piyasa mekanizması) birbirlerinden ayıran temel özelliktir. Bunlar döviz kurlarının belirlenmesinin resmi otoriteler tarafından yapıldığı sabit döviz kuru sistemi ve döviz kurlarının döviz piyasasında döviz arz ve talebi faktörleri ile belirlendiği serbest veya esnek döviz kuru sistemi olarak iki uç döviz kuru sistemi bulunduğu gibi sabit ve esnek kur sisteminin karışımından oluşan karma döviz kuru sistemleri de bulunmaktadır (Oksay, 2001:10).

1.4.9. Tüketici Zevk ve Tercihlerindeki Değişmeler

Döviz talebini etkileyen önemli bir etken de tüketici zevk ve tercihlerindeki değişmelerdir. Tüketici zevk ve tercihlerdeki değişmeler sonucu, ithal mallarına olan talebin artması döviz talebini arttıracaktır. Döviz arzını sabit kabul ettiğimizde, döviz talebinin artması denge döviz kurunu yükseltecektir. Bu durumda ulusal para değeri kaybedecektir. İthal mallarına olan talebin azalması durumunda ise döviz talebi azalacak ve ulusal para değeri kazanacaktır (Çiçek, 2006: 28).

1.4.10. Diğer Faktörler

Döviz kurunda değişmelere yol açan yukarıda belirtilen faktörlerin dışında diğer bir takım faktörler de döviz kurunu etkilemektedir. Bunlar;

- Döviz kurlarında hareketliliğe yol açacak dış kaynaklı beklenmedik gelişmeler; yurt dışı piyasalardaki dalgalanmalar, savaş, petrol fiyatlarının artması gibi nedenler döviz kurunu değiştirebileceği gibi, iç kaynaklı gelişmeler; yönetim biçiminin değişmesi, iç savaş, siyasi istikrarsızlık vb. etkenler de döviz kurunu değiştirebilmektedir (Duygulu 1998: 109). Yerli ve yabancı para ile ilgili politikalar karşılıklı bir biçimde değiştiğinde döviz kuru etkilenir.

- Para ve maliye politikaları, döviz kurunu etkileyen diğer önemli bir faktördür. Bu politikalar; para arzının artması, vergi oranlarının değişmesi, doğrudan ve dolaylı vergileme, dışalım vergileri, vergi iadesi vb. düzenlemelerdir. Örneğin, bir ülkede uzun süredir deflasyon yaşıyorsa, düşürülen vergi oranlarının ulusal

paranın değerini olumlu yada olumsuz etkilemesi beklenir. Buna karşılık yüksek enflasyon yaşanan ülkelerde ise tam zıt bir politikanın uygulanması aynı sonucu doğurur (Gmşelli, 1994: 84).

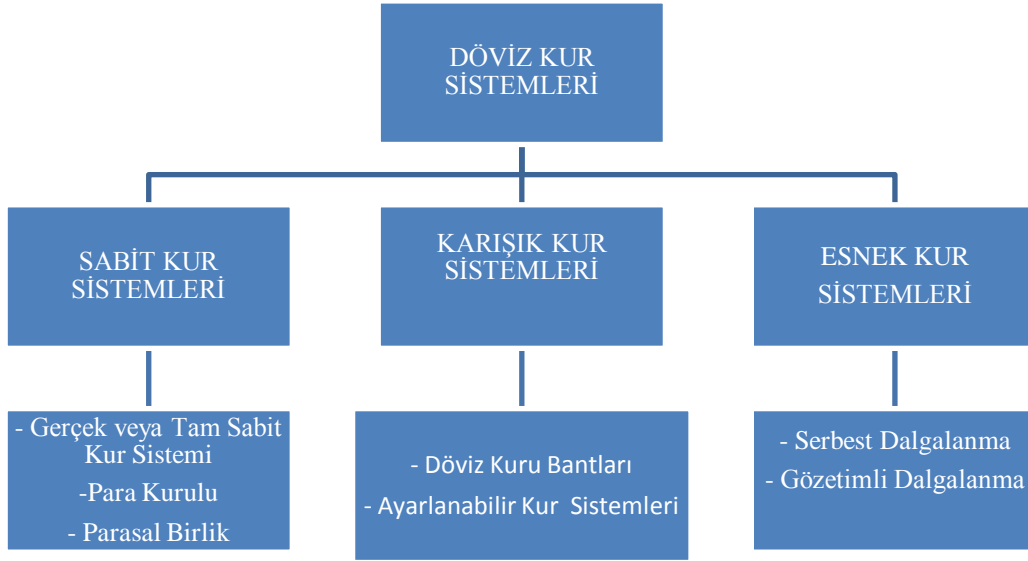
- Düzenleme ve müdahaleler; döviz piyasalarında merkez bankaları ve ulusal para otoriteleri oldukça etkili bir rol oynamaktadır. Merkez bankaları çeşitli nedenlerle ya da belirli yasal düzenlemelerle ulusal bankaların etkinliklerini sınırlayarak ya da döviz piyasasına alıcı veya satıcı şeklinde dahil olması ile döviz kurlarını istenilen sınırdan tutmaya çalışmaktadırlar. Bu işlem aynı zamanda kirli ya da güdümlü dalgalanma olarak adlandırılmaktadır.

- Dövizlerin karaborsa fiyatları; karaborsa veya paralel piyasada oluşan döviz kurlarının da bir gösterge olarak ele alınabileceği belirtilmektedir. Döviz kurları, paralel piyasanın hacmi, genişliği ve buradaki kurların resmi kurlarla aralarındaki farkın büyüklüğüne göre artacak veya azalacaktır (Abuşoğlu, 1987: 96).

- Dolarizasyon etkisi; dış ticarete doların genelde kullanılması sonucunda oluşan dolarizasyon etkisi, yabancı para talebini değiştirerek, ulusal paranın değer kazanmasına veya değer kaybetmesine sebep olmakta ve nihayetinde döviz kuru oranları değişmektedir. Dolarizasyon döviz kurunu hem etkilemekte, hem de döviz kurundan etkilenmektedir (Sarı, 2007: 25).

1.5. Döviz Kuru Sistemleri

Döviz kurlarının belirlenmesine yönelik kullanılan sistemlere döviz kuru sistemleri adı verilmektedir. Döviz kuru rejimi, bir ülke parasının gerçek değerinin belirlenmesinde önemli bir etkendir ve ekonomiyi birçok yönden etkilemektedir. Bu yüzden, bir ekonomide döviz kuru rejiminin seçimi yaşamsal bir öneme sahiptir. Döviz kuru sistemleri sabit kur sistemi ve esnek kur sistemi diye iki ana gruba ayrılır. Tam esnek ve sabit kur sistemi, iki uç döviz kuru sistemi uygulamasını oluşturmakta ve bu iki uç sistem arasında da karma sistemler bulunmaktadır. Sistemin özelliğine göre döviz kurlarının belirlenmesi hükümet politikasına veya döviz piyasasına bağlı olmaktadır.

Şekil 1.1. Döviz Kuru Sistemleri

1.5.1. Sabit Kur Sistemleri

Bu sistemin ana özelliği döviz kurlarının piyasa gelişmelerine göre değişmesine izin verilmeyerek aynı düzeyde sürdürülmesidir. Bu sistemi tercih eden ülkeler, sabit kurdan paralarını bir değer standardına bağlayarak bir parite kuru oluştururlar ve piyasa döviz kurunun da bu parite etrafında dar sınırlar içerisinde değişmesine izin verirler. Paritenin altındaki ve üstündeki dalgalanma sınırları, ne derece genişletilirse sisteme o derece esneklik kazandırılmış olur. En önemli özelliği döviz kurlarının belirli bir seviyede tutulması olan sabit kur sisteminin en eski olanı altın standardı olmakla birlikte, günümüz ekonomilerinde kâğıt para sistemlerinde de sabit kur sistemi uygulanabilmektedir. Sabit kur sisteminin olumlu yanları; paranın gerçek değerini yansıtması, dış rezervlere ihtiyacı azaltması, dış ödemeler bilançosu dengesini kurması ve ekonomiyi dış şoklardan koruması gibi avantajlarıdır. Sistemin olumsuzlukları olarak kabul edilen özellikleri ise; ticaret ve yatırımlar açısından caydırıcı etkisi olduğu ve yurt içi enflasyonu artırabilme riski olduğudur (Karagöz 2009: 9).

Sabit kur sistemi İkinci Dünya Savaşının ardından 1973'e kadar geçerli olmuştur. Bu sistemde merkez bankası, herhangi bir ödeme dengesi açık veya fazlasını kuru istenen düzeyde tutabilmek için finanse etmek zorundadır. Örneğin; Türkiye'nin ABD'ye karşı bir dış açığı varsa, Türkiye'de dolar talebi dolar arzını aşacaktır. Bu durumda merkez bankası belirlenen kur üzerinden dolar satmak

zorundadır. Aksi bir durumda yani dış fazlanın olması halinde ise dolar alıp satması TL gerekmektedir. Ancak bu tür müdahaleler için merkez bankasının yeterli döviz rezervi bulunmalıdır. Ödemeler dengesi açıkları karşısında tükenen döviz rezervleri ile kuru sabit tutmak zorlaşacaktır. Böyle bir tehlike karşısında ise merkez bankası devalüasyona başvurarak ülke parasını değerini düşürebilmektedir. Böylece ülke malları ucuzlar, ihracatın artması ve ithalatın azalması ile ödemeler dengesinin düzelmesi beklenecektir (Yıldırım ve diğerleri, 2009: 230). Sabit kur sistemlerinin aşağıda açıklayacağımız üzere uygulamada farklı şekilleri bulunmaktadır.

1.5.1.1. Gerçek veya Tam Sabit Kur Sistemi

Sabit döviz kuru sisteminde, ulusal paraların diğer ulusal paralarla değişim oranları, yani diğer dövizler cinsinden fiyatı, resmi otoriteler tarafından belirlenir ve uluslararası ödemelerde belirlenen bu fiyatlar esas alınır. Döviz arz veya talebinde herhangi bir değişiklik olup olmaması, döviz kuru üzerinde etkili olmaz (Oksay, 2001: 10).

1.5.1.2. Para Kurulu

Para kurulu sistemi çok sıkı kuralları olan bir döviz kuru rejimidir. Para kurulu sistemi şu şekilde uygulanmaktadır; Para otoritesi, ülkeye giren döviz miktarı oranında yurtiçi para arzında artış yapabilmektedir. Yani net dış varlıkların giriş ve çıkışına göre ülkede para arzı belirlenmektedir. Net dış varlıklarda azalma olduğunda para arzında daralma görülmektedir (Aktan vd.,1998:166). Para otoritesi, ancak yabancı para karşılığı para basabilir. Bunun sonucu olarak, merkez bankası artık kredi için son başvuru yeri olmaktan çıkar. Sistemin güvenilirliği (parasal ve mali politikalar açısından) en yüksek noktadadır. Çünkü bütün ekonomik birimler gelecekteki döviz kurlarını görebilmektedirler. Ancak, sistem esnek değildir. Eğer ülke ekonomisi görece olarak küçük ise dış şoklar yalnızca işsizlik ve daralma ile absorbe edilebilir. 2001 yılı sonunda ortaya çıkan Arjantin krizi göstermiştir ki dengesiz ekonomilere sahip olan ülkelerin bu rejimi uygulaması oldukça tehlikelidir.

Para kurulu sisteminin diğer sistemlere göre üstünlükleri vardır. Bunlar (Barışık, 2001: 55-57) aşağıdaki gibi belirtilebilir;

*Faizi düşürücü etkisi; para kurulu sisteminin sağladığı kredibilite para ve döviz piyasasına istikrarlılığını artırmaktadır. Bunun sonucu olarak piyasada belirsizlik ortadan kalkmakta ve faizler üzerinde düşürücü etkiler yapmaktadır.

*Ödemeler dengesini sağlama etkisi; ülkenin ödemeler dengesinde oluşan bir dış fazla ülkede para arzını artırır, para arzının artması ülkede talebi ve bu nedenle fiyatlar genel seviyesini yükseltir. Bu durum ise ithalat artışına ve ihracatın azalmasına yol açarak dış denge sağlanmış olur.

*Krizi azaltıcı etkisi; bu sistemin temel gayesi yerel finansal krizleri önlemek olduğundan konvertibiliteden taviz verilmediği sürece oluşacak krizler dahi daha az maliyetlerle atlatılacaktır. Bununla birlikte, büyük ülkelerde net dış varlıkların artışı kısıtlı olduğunda likidite sıkıntısı çekildiği durumda açık pozisyonda bulunan bankaların battığı Türkiye’de Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizi, bu etkinin tersinin geçerli olabileceğini de göstermiştir.

1.5.1.3. Parasal Birlikler

Sabit kur uygulamaların da bir başka model, parasal birliklerdir. Seyidoğlu (2007: 744), sabit kurun bu modelini şöyle ifade etmektedir: “Para alanı yakın ekonomik ilişkiler içinde bulunan bir grup ülkenin ulusal paralarını sabit kurlarla birbirine bağlayıp öteki paralara karşı dalgalanmaya bırakmaları ile oluşturulur. Bölge içerisindeki ülkelerin paraları arasındaki kurlar sabittir. Bu nedenle denkleme sorununun çözümü için birliğe girecek ülkelerin belirli özelliklere sahip olması gerekir.” Yani parasal birlikler, sabit kur sisteminin ekonomik ilişkileri yoğun olan belirli ülkeler arasında uygulanış biçimidir.

1.5.2. Karma Kur Sistemleri

Sabit ve esnek kur sistemlerinin karışımından oluşan karma döviz kuru sistemleri başlıca; Döviz Kuru Bantları, Ayarlanabilir Sabit Kur Sistemi, Kayan Parite Sistemi başlıkları altında incelenebilir.

1.5.2.1. Döviz Kuru Bantları

Döviz kuru bantlarının uygulandığı sistemde, öncelikle döviz kurunun serbestçe dalgalanmasına izin verilerek, bir alt ve üst sınır belirlenmektedir. Bu sınırlar içinde kalmak kaydıyla, döviz piyasasında döviz kurunun döviz arz ve talebi tarafından belirlenmesine izin verilmektedir. Nominal döviz kuru, önceden belirlenmiş bir merkezi parite etrafında küçük dalgalanmalar gösterebilir. Eğer kur belirlenen bandın dışına çıkarsa para otoritesi müdahale eder. Bu sistemin temel özelliği, kamu otoritelerinin döviz piyasalarına sürekli olarak müdahalede bulunmamasıdır. Sistemin başarısında bandın genişliği önemlidir. Belirlenen kurun

band aralığı daraldıkça sistemin kredibilitesi azalmaktadır. Bu sistem hem kredibilite hem de esneklik sağlamaktadır. Kurun band içerisinde dalgalanması şokları teskin eder. Diğer yandan, bu rejim dengesiz ekonomilere yönelik spekülasyon atakları için uygun olanlardan bir rejimdir. Hükümet politikaları, sistemin başarılı olmasında oldukça önemli diğer bir unsurdur (Ertekin, 2003: 7-8).

1.5.2.2. Ayarlanabilir Kur Sistemleri

Bu sistemde nominal döviz kuru sabittir, fakat merkez bankasının müdahaleleri bazı sıkı kurallarla sınırlandırılmıştır. Sadece önceden ilan edilmiş bazı durumlarda piyasaya müdahale edebilmektedir. Yani merkez bankası, piyasaya müdahale ederken piyasadaki döviz arz ve talebini göz önüne almaktadır. Devalüasyon olanağı ekonomide esneklik anlamına gelmektedir. Bu tür bir sistemde, kurların belirlenen bir aralık içinde serbestçe dalgalanmasına izin verilmektedir. Serbest dalgalanan ve sabit kur sisteminin bir birleşimi gibi algılanabilecek bu kur sistemi esnekliği ve istikrarı beraberinde getirir. Merkez parite olarak belirlenen aralığın ortalama değeri kurlara bir belirlilik kazandırırken, kurların bu aralık içinde dalgalanabilmesi dışsal şokların etkisini azaltmaktadır. Bu sistemde aralığın belirlenmesi bir problem niteliğini taşımaktadır. Çok dar belirlenen aralık istikrarsızlığı ve spekülasyonu beraberinde getirebilmektedir. Ayrıca bu aralığın sürdürülebilir olması bu sisteme güven için şarttır. Devamlı ayarlanan aralık beklenen faydaları yok edebilmektedir (Özdemir ve Şahinbeyoğlu, 2000: 6).

1.5.2.3. Kayan Parite Sistemi

Ayarlanabilir kur sistemine ilaveten, döviz kurları önceden ilan edilen miktarlarda veya sık sık belirlenen denge döviz kuruna ulaşıncaya kadar sürekli değiştirilmektedir. Bu sistemi uygulayan ülkelerde, döviz kurunda olabilecek değişimlere, hangi miktar ve sıklıkla izin verileceği ve dalgalanmasına izin verilen bandın genişliği kamu otoritelerince belirlenmektedir (Oksay, 2001: 14-15).

1.5.3. Esnek Kur Sistemleri

Dalgalı veya serbest kur olarak da adlandırılan esnek döviz kuru sisteminde merkez bankası döviz piyasası dengesizliklerine müdahale etmez ve döviz kurları tamamen döviz piyasasında arz ve talep güçlerinin işleyişine göre belirlenmektedir (Yıldırım ve diğerleri 2009: 230).

Döviz piyasasında kurlardaki değişmeler sonucunda hükümetler uluslararası ticaret ve mali ilişkilerde belirsizliğin artması, enflasyonun hızlanması gibi nedenlerle döviz piyasalarına müdahale ederek aşırı dalgalanmaları önlemeye çalışırlar. Hükümet müdahaleleri; döviz kurları yükselirken merkez bankasının serbest piyasada döviz satması biçiminde, döviz kurları düşerken piyasada döviz satın alması şeklinde gerçekleşmektedir. Ancak ülkelerin merkez bankalarının sözü edilen müdahale politikalarını uygulayabilmesi için ülkede yeterli miktarda resmi döviz rezervinin bulunması gerekmektedir. Esnek döviz kuru rejiminin sağladığı avantajlar bağlamında şu noktalar belirtilebilir (Frankel 2002: 8-12);

- Merkez bankasına senyoraj gücünü elinde bulundurma
- Spekülatif atakları önlemesi,
- Para politikası uygulamalarındaki sağladığı esneklik,
- Son borç mercii yeteneğini sağlaması,
- İktisadi şoklara karşı otomatik ayarlamalara olanak tanınması

1.5.3.1. Serbest Dalgalanma

Kur rejimlerinin en uç türü olan serbest dalgalanma dünya ekonomilerinde çok az rastlanan bir sistemdir. Döviz kurlarının arz ve talep koşullarına bağlı olarak serbestçe değişebildiği sistemlere değişken kur ya da serbest dalgalanan kur sistemi denilmektedir (Seyidoğlu, 2007: 735). Bu sistem tamamen esnek olup, devletin para piyasalarında hiç bir etkisi yoktur. Sistemde para politikası çok etkindir. Büyük miktarlarda rezerv tutmak gereksizdir. İç ve dış şoklar döviz kurundaki değişmeler tarafından etkisizleştirilir. Ancak, döviz kurundaki aşırı dalgalanmalar kaynak dağılımını olumsuz etkileyebilmektedir. Buna ilaveten serbest dalgalanan kur rejimi sorunlu ekonomilerde enflasyona yol açabilir.

1.5.3.2. Gözetimli Dalgalanma

Gözetimli dalgalanmada kurun asıl belirleyicisi piyasadır. Ancak merkez bankası dövizde herhangi bir çipa görevi vermeden piyasaya müdahale edebilmektedir. Bu sistemde belirlenmiş bir kur yoktur, fakat politika yapıcılar ekonomik koşulların gerektirdiği ölçüde dövizde müdahale edebilir. Bu sistemde serbest dalgalanmaya göre döviz kurlarındaki dalgalanma daha azdır (Ertekin, 2003:7). Kurların gözetimli bir şekilde dalgalandığı bir ekonomide, yapılan

müdahaleler sonucu elde edilmeye çalışan ekonomik yararlar diğer ülkelerin bundan olumsuz etkilenmesi sonucu oluşuyorsa bu sistem "kirli dalgalanma" olarak adlandırılmaktadır. Bu sistem içerisinde yer alan kirli dalgalanmada, söz edilen piyasa güçleri baskısına karşın hükümetler döviz kurunu sürdürebilmek için döviz piyasasına önemli ölçüde müdahale etmektedirler.

Hükümetler, çeşitli nedenlerle döviz piyasasına müdahalelerde bulunur. Bunlardan birincisi, döviz kurunda uyarılmış hareketlerin ticaret dengesinde gereksiz değişikliklere yol açacağı beklentileridir. Müdahalenin ikinci nedeni, merkez bankasının ticaret akımlarını etkilemek için döviz kurunu değiştirme çabasıdır. Bir diğer neden de, (döviz kurunun artması) ithal mallarının fiyatlarının artması sonucunda döviz kurlarının yurtiçi enflasyon üzerindeki etkisinden dolayı ortaya çıkmaktadır (Dornbuch ve Fischer,1998:637).

Yönetimli dalgalanmada asıl amaç kısa süreli aşırı dalgalanmaların giderilmesidir. Bunun için merkez bankasının yeterli döviz rezervine sahip olması gerekmektedir. Para otoritesinin yapacağı müdahaleler, kısa süreli bir döviz fazlası (açığı) durumunda piyasadan belli oranda döviz satın alınarak (satarak) ulusal paranın değerinde görülecek artışın (azalışın), yani kurlardaki düşüşün (yükselişin) durdurulmasıdır. Böylece bu politika neticesinde ulusal paradaki değer kaybı yumuşatılmış olur. Ülke ekonomisi ne kadar büyüklükte döviz rezervine sahip bulunuyorsa o büyüklükte yoğun bir müdahale uygulama ve dolayısıyla kurların o ölçüde istikrarlı olmasını sağlama olanağına sahip olur (Seyidoğlu, 2003:375). Avrupa para sisteminin dayandığı döviz kuru işleyişi yönetimli dalgalanma sistemine örnek verilebilir. Bunun yanında 1976'ya kadar Avustralya, 1979'dan sonra Norveç ve diğer İskandinav ülkeleri yönetimli dalgalanma sistemini seçmişlerdir (Özbek, 1998: 22).

1.5.4. Döviz Kuru Sisteminin Belirlenmesinde Etkili Olan Unsurlar

Dışa açık ülkeler alternatif döviz kuru sistemlerinden birini tercih etmek zorundadır. Dolayısıyla, uygun döviz kuru sisteminin tercih edilmesi ekonominin olumlu gidişatı için gerekli ve zorunlu bir koşuldur. Alternatif döviz kur sistemlerinin kendine özgü özellikleri ve ülke ekonomisi açısından oluşturabilecekleri avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Bu nedenle, hükümetlerin öncelikli amaçları doğrultusunda kur sistemlerinin özelliklerinin göz

önüne almaları ve ülke şartlarına uygun kur sistemini tercih etmeleri önem taşımaktadır (Kansu, 2006:6).

Hangi kur sisteminin tercih edilmesi gerektiği sorusu genellikle gelişmekte olan ülkeleri çok düşündüren bir konudur. Çünkü bu ülkelerin ekonomilerinin makroekonomik büyükleri iyi bir düzeye gelmemiştir. Yapılan kur sistemi tercihinin ülke ekonomisinin şartlarına uygun olup olmadığı çok iyi analiz edilmelidir. Yoksa ekonomik sorunları düzeltmek yerine daha da kötüleştirebilir. Hatta ülke ekonomisini krize mahkûm edebilmektedir. Ayrıca dikkat edilmesi gereken bir diğer husus, seçilen kur sisteminin uzun yıllar boyunca uygulanamayacağıdır. Zira ülke ekonomileri günümüzde sürekli (iyi veya kötü yönlü) değişmektedir. Yani statik bir kur sistemi yerine ülke ekonomilerinin durumlarına göre esneklik gösterebilen dinamik kur sistemlerinin tercih edilmesi veya ülke şartlarına uygun kur sistemlerine geçilmesi konusu sürekli hatırdta tutulmalıdır.

Döviz kuru sisteminin tercihinde birçok faktör etkili olmaktadır. Ülkenin dışa açık olup olmadığı, hükümetin ekonomideki öncelikli tercihleri, ülke ekonomisinin üretim yapısı, ülkenin ihracat mallarının çeşitliliği, ülkenin geçmiş yıllardaki ve cari dönemdeki enflasyon düzeyi, politik istikrar, hükümetin ve kurumların kredibilitesi gibi faktörler kur sistemi tercihinde dikkat edilmesi gereken faktörlerdir (Yağcı, 2001:1). Aşağıda kur sistemi seçiminde etkili olan bazı temel faktörlerden söz edilmektedir.

1.5.4.1. Finansal Sistem

Tercih edilen kur sisteminin başarılı olabilmesi finansal piyasaların gelişmiş olmasına, bankacılık sektörünün kırılğan olmamasına, finansal piyasalarda denetim ve gözetimin tam yapılmasına bağlıdır. Bu koşullar oluşturulmamış ise sermaye giriş ve çıkışları, kur üzerinde büyük dalgalanmalar meydana getirmektedir. Özellikle kırılğan bankacılık sistemi ile sabit kur sisteminin sürdürülebilmesi çok zordur. Çünkü bankacılık sektöründe başlayan bir kriz, sabit kurun sürdürülebilmesini zorlaştırarak döviz krizine yol açmaktadır (Caramazza, 1998: 2).

1.5.4.2. Şoklara Karşı Kırılğanlık Düzeyi

Kur rejimi tercihinde bulunurken dikkat edilecek diğer bir husus da ülke ekonomisinin şoklara karşı nasıl tepki vereceğidir. Bazı kur rejimleri içsel, bazıları ise dışsal şoklara karşı ülke ekonomisini daha kırılğan hale getirmektedir. Ayrıca

bazı kur sistemleri reel kesimden gelen şoklara, bazıları ise mali kesimden gelen şoklara karşı koruma sağlamaktadır. Kur rejimi tercihi yapılmadan önce ekonominin hangi şok ‘türüne’ karşı ne kadar açık olduğu, hangi şoklara yakalanma ihtimalinin daha yüksek olduğu dikkate alınmalıdır. Ekonominin hangi tür şoklara daha açık olduğu ise öznel koşullarına yani milli gelirinin büyüklüğü, coğrafi konumu, politik durumu, dış ticaret partnerleri ve mal çeşitlemesi olup olmadığı vb. faktörlere bağlıdır. Serbest kur rejimleri dışsal şoklara karşı nispeten dirençlidir. Bunun nedeni kur istikrarının bir hedef olarak belirlenmemesi durumunda kurdaki artışın dışsal şokları emerek ekonomideki birimler üzerinde oluşması muhtemel tahribatı engellemesidir. Elbette bu düşüncenin arkasında ekonomide ‘uygun’ bir aktif ikamesinin olduğu ve ekonomik ajanların hesaplarını kur artışlarını hesaba katarak yaptıkları varsayımı vardır. Ayrıca, serbest kur rejimleri bağımsız bir para politikası uygulamak konusunda para otoritelerinin elini serbest bıraktığı için de dışsal şoklarda bir avantaj sağlar. Buna karşın, eğer ekonomi daha çok içsel şoklara açıksa o zaman sabit kur rejimleri tercih edilmelidir. Sabit kur rejimleri uygulanabildiği sürece kurda istikrar sağlar ve dışa açık bir ekonomide bu istikrar diğer alanlara da yayılır. Dolayısıyla sabit kur rejimleri içsel şoklara karşı doğal bir bağımsızlık oluştururlar (İnan, 2002: 43).

1.5.4.3. Sermaye Hareketleri

Sabit kur sisteminin uygulandığı ekonomilerde sermaye girişinin durması ve sermayenin ülkeden kaçışı durumları ülkeyi krize kadar götürebilecek sorunları ortaya çıkarmaktadır. Sabit kur sistemi ve sermaye hareketlerinin olduğu bir ülke ekonomisinde, bankalara döviz kurundan doğacak risklerin karşılanacağını ifade eden hükümet garantisi, ülkedeki bankaları aşırı borçlanmaya yöneltmektedir. Aşırı borçlanma ise bankaları spekülasyon girişimlerine açık bir konuma getirmekte ve krize yol açmaktadır (McKinnon, 1999: 1).

Ayrıca sermaye girişine bağlı olan ödünç alma mekanizması ile yapılan tüketim harcamaları, sermaye girişi durduğunda olumsuz etkilenerek ekonomiyi de kötü yönde etkileyecektir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde spekülasyon amaçlı sermaye girişleri doğrudan yatırım amaçlı olmadığı için bu tür sermaye girişlerindeki değişiklikler ülke ekonomisini çok daha fazla ve hızlı bir biçimde etkilemektedir (Kansu, 2006: 44-57).

Esnek kur sistemi ise her türlü ekonomik, politik ve dış etkilere karşı duyarlı olduğu için döviz kuru tahminleri tam olarak kestirilememektedir. Yani döviz kuru değerinin artacağı veya azalacağı tam bilinemediğinden spekülasyon sermaye hareketlerini engellemektedir.

1.5.4.4. Enflasyon Düzeyi

Döviz kuruna dayalı istikrar programı ile enflasyonu düşük seviyelere çekebilme başarısı ülkenin cari enflasyonunun hangi düzeyde olduğuna ve kronik olup olmamasına göre değişmektedir. Yıllık enflasyon oranı %30'un üzerinde ve kronik enflasyona sahip ekonomilerde döviz kuruna dayalı nominal çapanın kullanılması başarılı sonuçlar vermemektedir. Çünkü enflasyon ataleti kırılmamış ve kredibilite oranı düşüktür. Sıkı maliye politikaları uygulanmasına rağmen, döviz kuruna dayalı istikrar programları ulusal paranın aşırı değerlenmesine neden olarak cari açıkları fazlasıyla artırmaktadır. Yani enflasyonu düşürme amacı ile sabit kur sisteminin devam ettirilmesi zorlaşmakta (diğer makroekonomik büyüklükler bozulduğu için) hatta imkânsız hale gelmektedir. Kuru sabitleyerek enflasyonu düşürme başarısı; enflasyon ataletinin yok edilmesine ve belirlenen zamanda belirlenen hedeflere ulaşılabilmesine bağlıdır. Yoksa sabit kurdan biraz daha esnek kurlara geçilmek iktiza edecektir (Kansu, 2006: 44-57).

1.5.4.5. Üretim Yapısı ve İhracat Çeşitliliği

İhracatın sadece bir bölgeye veya ülkeye değil de birden fazla bölge veya ülkelere yapılması, ihracatta döviz kuru riskini azaltmaktadır. Yani ulusal paranın sadece tek bir yabancı para birimine bağlanıp kurun sabitlenmesi yerine, kur sepeti oluşturulması ile ulusal paranın birden fazla yabancı para birimine bağlanması ülke ekonomisini diğer ülke ekonomi politikalarının olumsuz etkilerinden korumuş olacaktır (Eichengreen, 1998: 23). Mesela; Doğu Asya ülkelerinin ulusal paralarını dolara karşı sabitlemeleri ve doların yen karşısında aniden değerlenmesi çapraz kur bazında birkaç Doğu Asya ülkesinin reel döviz kurunda yükselişe yol açmıştır. Bu ülkelerin ihracatlarını çeşitli ülkelere yapmalarına karşın paralarını kur sepeti yerine dolara bağlamış olmaları kriz riskini arttırmıştır.

1.5.4.6. Para İkamesi

Ülke para birimlerinin değersiz olması sonucunda uluslararası alanda geçerliliği olan Dolar, Yen, Euro gibi güçlü paralarla ikame edilmektedir. Özellikle

enflasyonun yüksek olduğu ülkelerde, ulusal parada oluşabilecek değer kaybına karşın istikrarlı ve güçlü paralar tercih edilmektedir. Yani para ikamesinin yüksek olduğu ekonomilerde merkez bankasının para politikasını uygulama alanı daralmaktadır. Bu durum döviz kurlarını kontrol etmeyi zorlaştırmakta ve dış ticarete belirsizliğe yol açmaktadır (Kansu, 2006: 44-57).

1.5.4.7. Rezerv Düzeyi

Rezerv düzeyi özellikle yarı sabit kur sistemi uygulayan ülkeler için önemlidir. Zira kurun belirlenen düzeyde tutulabilmesi rezerv düzeyine bağlıdır. Rezervlerin tükenmesi, sabit kurun sürdürülmesini ve spekülâtif atakları engelleme imkanını ortadan kaldırdığından krize ortam hazırlamaktadır. Esnek kur sisteminde ise döviz kurları serbest dalgalandığı için rezerv düzeylerinin çok yüksek düzeyde olması gerekli değildir. Özellikle yarı sabit kur sistemlerinde rezerv düzeyleri önemlidir (Kansu, 2006: 44-57).

İKİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET VE DIŞ TİCARETİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

2.1. Dış Ticaret

Dış ticaret ülkelerin çeşitli nedenlerle bir başka ülke ile yaptıkları mal ve hizmet alımı veya satımı şeklindeki her türlü ticari faaliyetlerdir. Yani bir ülkenin dış ticareti ihracat (mal ve hizmet satımı) ve ithalattan (mal ve hizmet alımı) oluşmaktadır.

2.2. Dış Ticaret Nedenleri

Dünyada hiçbir ülke kendi ihtiyaçlarını sadece kendisi karşılayacak doğal kaynaklara veya maddi güce sahip değildir. Diğer bir ifadeyle ülkelerin sahip oldukları kaynakların yaratılış gereği farklı miktarda veya türde olması, ülkeleri birbirleri ile yardımlaşmaya, karşılıklı uluslararası ticari ilişkiler kurmaya yöneltmiştir. Dış ticaretin temel nedeni olan bu farklılıklar şunlardır;

a) Üretim Farklılıkları: Günümüzde fiyat farklılıkları tek başına “Ülkeler neden dış ticaret yaparlar?” sorusunu yanıtlanamamaktadır. Ülke içi üretimin yetersiz olduğu durumlarda ithalat kaçınılmazdır. Bu yetersizlik kaynakların yeryüzünde dengesiz dağılımından, kalifiye işgücü yetersizliğinden veya üretimde kullanılan teknolojinin eski ve verimsiz olmasından kaynaklanıyor olabilir (Utkulu, 2005: 7). Coğrafi farklılıklar, teknoloji farklılıkları, yetişmiş işgücü ve gelişmiş girişimcilik ruhu gibi beşeri farklılıklara bağlı olarak bazı ülkelerde belirli mallar ülke ihtiyacını karşılayamayacak kadar az üretilirken, bazı mallar ise ülke ihtiyacından fazla üretilmektedir. Bu farklılık az üretilen malların diğer ülkelere ithal edilmesini, fazla üretilen mallar ise diğer ülkelere ithal edilmesini gerektirmektedir.

b) Malların Kalite ve Kullanışlılık Açısından Farklılıkları: Ülkeler tarafından üretilen mallar aynı ihtiyacı karşılamasına rağmen sahip oldukları kalite, dayanıklılık süreleri, kullanım şekilleri vb. özellikler ile yurt içi ve yurt dışında alıcılar bulabilmektedirler.

c) Fiyat Farklılıkları: Ülkeler tarafından üretilen mallar homojen olabilmesine rağmen farklı üretim teknikleri veya maliyet farklılıkları sonucu farklı fiyattan uluslararası piyasaya sürülebilmektedir. Kendisinin bir malı üretebilmesi, bu

malı bir başka ülkeden ithal etmesinden çok daha pahalı olacak bir ülke, bu malın üretiminden vazgeçecektir.

d) Tüketici Zevkleri: Ülkelerin ithalat yapma sebeplerinden biri de tüketicilerin zevk ve tercihlerindeki farklılıklardır. Tüketicilerin zevkleri milli sınırları aşarak bir başka ülkenin malını almak isteyebilmektedir. Eğer sayısı ülke nüfusuna nisbeten az olan bu tüketicilerin, ihtiyacını karşılamak için mallar ithal edilmeyerek, ülke içinde o malların üretimi yapılsaydı, çok az miktardaki mamulü üretmek için aşırı miktarda kaynak harcanabilir ve mal fiyatları da yüksek maliyetler sebebiyle yukarıda olurdu. Bu malların ithal edilerek alınması yoluyla, hem tüketiciler istediği malı daha düşük fiyatlardan satın alma imkânına kavuşmakta hem de ülke kaynakları ihrac edilen mallar gibi başka malların üretiminde kullanılarak kaynak etkinliği sağlanabilmektedir.

e) Ülkenin Kaynaklarının Etkin Kullanılması: Dış ticaretin bulunmadığı ekonomilerde iç talep yetersizliği, ülke kaynaklarının eksik çalıştırılmasına neden olabilir. Dış ticaretin doğurduğu talep artışları bu kaynakların kullanılmasına, aksi durumda kullanılmayacak olan ürün fazlalarına piyasa olanağı sağlar. Dış ticaret ile sağlanan geniş piyasa hacmi ölçek ekonomilerinden faydalanılmasına olanak sağlar. Bunların yanında yerli üretici ile yabancı üreticinin karşı karşıya gelmesi rekabet ortamı oluşturarak üretimde etkinliği artırır, teknolojiyi geliştirir ve iş bilen, yetenekli işadamlarının ortaya çıkmasına yani verimliliğin artmasına neden olur. Geniş iç piyasaya sahip ülkelerde önceleri ithal edilen yeni sanayi ürünleri zamanla yurtiçi talebi genişleterek söz konusu malların yurtiçinde etkin biçimde üretilmesine olanak sağlamaktadır (Seyidoğlu, 2001: 117).

2.3. Dış Ticareti Etkileyen Faktörler

Dış ticareti etkileyen faktörler ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bunun temel nedeni ihracat ve ithalat arz ve taleplerini etkileyen faktörlerin çeşitliliğidir. İhracat ve ithalat talebi ise yurt dışı ve yurt içi piyasalardaki gelir düzeylerine, göreceli fiyatlara ve döviz kurlarındaki değişkenlikleri etkilemektedir.

a) Yurt içi ve yurt dışı gelir düzeyleri: Yurt içi ve yurt dışı gelir düzeylerinin dış ticaret talepleri üzerinde etkisi fiyatlar sabit varsayımı ile gelirler yükselince tüketim yurt içinde ve yurt dışı mallara yönelik olarak artacaktır (Krugman, 1989: 1302). Gelirler ile ülkenin ithalatı arasında pozitif yönlü bir ilişki

vardır. Bu ilişki ise bazı malların üretimde kullanılan girdilerin yurt dışından tedarik edilmesi ve yurt içi tüketimin de bir bölümünün ithal mallara yönelik olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak reel gelirdeki artışların dış ticaret dengesine etkisi ülkenin dışa bağımlılık oranına ve tüketici tercihlerine bağlıdır. Dışa bağımlılık oranı yüksek olan ülkelerde ara malı, hammadde, yatırım malı ithalatı reel gelirdeki artışla beraber yükseldiği ve tüketici tercihlerinin ithal ikameci sanayilerden ziyade dış ürünlere eğimli olduğu varsayıldığında reel gelirdeki artış dış ticareti dengesini bozmaktadır (Yücel, 2006:50).

b) Görelî fiyatlar farklılığı: İhracat ve ithalat talep modellerinin tahminlerinde, görelî fiyatlar yurt içi fiyatların yurt dışı fiyatları oranlanması olarak ifade edilir. Yapılan tahmin sonucunda bu oran birden küçük ise talep esnekliğinin inelastik, bire eşit ise birim esnek ve birden büyük ise esnek olduğunu göstermektedir (Bahmani-Oskooee ve Kara, 2003: 307). Ülkeler arasındaki ticaret akımlarında görelî fiyatların, ihracat ve ithalat talep esneklikleri üzerine etkileri oldukça önemlidir. Çünkü görelî fiyatlardaki değişimler ihracat ve ithalat taleplerinde önemli değişimlere neden olur. Görelî fiyatlardaki değişimler ise; faktör fiyatları oranındaki değişimler, bilgi maliyetlerindeki değişimler ve teknolojideki değişimlere bağlı olarak değişmektedir (Douglass, 1990: 84).

Ayrıca ülkeler arasındaki görelî fiyatlar ülkelerin sahip oldukları üretim faktörlerinin görelî bolluk ve kıtlık açılarından farklı olması ve taşıma maliyetlerinin çeşitliliğine göre belirlenmektedir. Ülke hangi üretim faktöründe bol imkâna sahipse o üretim faktörünün kullanıldığı ürün veya üretiminde daha avantajlı olduğundan maliyetleri diğer ülkelere göre daha düşük olacağı için ürün fiyatları da buna bağlı olarak daha düşük olacaktır. Taşıma maliyetleri ise coğrafi farklılıklara ve taşıma işleminde kullanılan kaynakların nitelik ve niceliğine göre oluşmaktadır. Bu da ülkeler arasındaki farklılıklara göre değişecektir.

c) Döviz kuru değişiklikleri: Dış ticareti belirleyen en önemli etkenlerden biri de reel döviz kurlarıdır. Dış ticaret dengesini iyileştirmek gayesiyle düşük değerlenmiş kur politikası (değerli TL) yabancı para cinsinden ithalat fiyatlarının düşmesiyle ithalat üzerindeki olumsuz etkisini ve ihracat gelirlerinin düşmesiyle de ihracat üzerindeki olumlu etkilerini azaltacaktır (Dornbusch, 1986:26).

d) Ticaret politikalarındaki değişiklikler: Dış ticaretin serbestleştirilmesi ülkenin ürettiği arz fazlasını ihraç etmesini ve yurt içi durgunluk dönemlerinde ülke imalat sanayicilerini ihracat için üretim yapmaya sevk edecektir (Yücel, 2006:52).

e) Para ve maliye politika araçları: Para ve maliye politikaları aracılığı ile yapılan ihracat teşvikleri dış ticareti etkilemektedir. Sağlanan teşvikler ihracat miktarını artıracığı gibi yeni ihracat alanlarına girme faaliyetlerini de artırabilmektedir (Söderbom ve Teal, 2000:14).

f) Firma düzeyindeki faktörler: Firmaların sahip oldukları imkânlar ve performansları da dış ticarete etkinliklerini arttırmalarını sağlayacaktır. Örneğin; Ar-Ge faaliyetleri çok ve kaliteli ise o derece ihracatta etkin olma arzusu artacaktır (Yücel, 2006:52).

2.4. Dış Ticaret Türleri

Dış ticaret gerçekleştirilirken farklı yöntemlere, ülkelerin coğrafi konumlarına ve özel koşullara göre normal dış ticaret, bağlı dış ticaret, sınır dış ticareti ve serbest bölge dış ticareti olmak üzere türlere ayrılmaktadır.

Normal dış ticaret ülkeler arasında ithalat, ihracat ve kambiyo rejimlerinin kurallarına uygun olarak gerçekleştirilen ticarettir. Yani yapılan dış ticaretin ülke gümrükleri mevzuatında hiçbir ayrıcalığı olmadan ve konvertibl dövizle gerçekleştirilen ithalat ve ihracat faaliyetleridir.

Bağlı dış ticaret iki ülke arasında yapılan ticari sözleşme gereğince ihracatçı ülkenin ithalatçı ülkeden döviz ödemesi dışında bir işlem talep etmesi şeklinde yapılan ticarettir. Bu talep ihracatçı ülkenin ihraç ettiği mal karşısında karşı ülkenin ihracatçı ülkeden belli bir zaman sürecinde mal satın alması şeklinde olabileceği gibi ülkeler arasında belirlenen şartlara göre farklı şekillerde de olabilir.

Sınır dış ticareti sınır komşusu ülkelerin özel bir rejime bağlı olarak sınır yörelerindeki illerin ihtiyaçlarının daha kolay karşılanması amacıyla gerçekleştirilen ticarettir. Bu tür yapılan ticarete normal dış ticarete alınan gümrük miktarları azaltılmış veya kaldırılmıştır. Serbest bölge dış ticareti ise bir ülkenin sınırları içinde ekseriyetle bir limanın yanında belirlenen bölge içerisinde gümrüksüz ithalatın yapılması şeklindeki ticarettir (Tomanbay, 2003: 16-17).

2.5. Dış Ticaret Politikaları

Genel anlamda dış ticaret politikaları bir ülkedeki, kamu kuruluşlarının, özel kişi ve kuruluşların diğer ülkelerle yaptıkları mal ve hizmet alım ve satımlarını kapsayan tüm politikalar belirtmektedir(Arda, 2002: 94). Berksoy (1982: 252), dar anlamda dış ticaret politikasını uluslararası ticaret kalemlerini doğrudan düzenlemeye yönelik tedbirlerinin bütünüdür, şeklinde tarif etmektedir. Diğer bir ifadeyle ülke yönetimlerinin dış ticarete müdahale ederek ihracatı ve ithalatı sınırlandırma, teşvik etme gibi amaçlarla izledikleri politikalarıdır. Yapılan müdahalelerin altında ekonomik nedenler ve hedeflerle birlikte sosyal ve siyasal amaçlar da bulunabilmektedir. Her ne kadar tüm dünya ekonomileri için serbest dış ticaret sistemi görüşleri ileri sürülse de ithalatın ülke ekonomisine verebileceği zararlara karşı ülkedeki ithalatla rekabet edemeyen üreticiler, hükümetin dış ticarete müdahalede bulunması yönünde baskı oluşturabilmektedirler. Ayrıca az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler de sanayileşme hızlarını artırmak gibi amaçlarla dış ticarete müdahale edebilirler.

Hükümetlerin dış ticaret politikası doğrultusunda yapacakları müdahaleler dolaylı ve dolaysız olmak üzere iki şekildedir. Dolaysız (doğrudan) dış ticaret politikası, hükümetlerin ülkenin doğrudan dış ticareti sınırlandırmak, teşvik etmek veya bu işlemlerin yapılaş şekillerini düzenlemek için aldıkları önlemlerdir. Gümrük tarifeleri, kotalar gibi müdahaleler bu türdendir. Dolaylı dış ticaret politikası ise başka amaçlar için alınan fakat netice itibariyle dış ticaret faaliyetlerini etkileyen kararlardır. Mesela; ülke enflasyonunu önlemek için uygulanan politikalar fiyatları etkilediği için ihracat ve ithalatı da etkileyebilmektedir (Seyidoğlu, 2007: 137-138).

2.5.1. Dış Ticaret Politikaları Amaçları

Hükümetlerin dış ticarete müdahale etmesinin çeşitli amaçları veya nedenleri bulunmaktadır. Bunları aşağıdaki gibi belirtilebiliriz;

a) Dış Ödemeler Dengesizliklerinin Giderilmesi

Korumacılık politikalarının gerekçelerinden biri de ödemeler bilançosu açıklarının giderilmesidir. İthalatın ihracattan fazla olması dış ticaret açıklarına yol açar. Ülkeler dış açıkların kapatılması, dış ticaret dengesinin sağlanması ve dış rezerv kayıplarının önlenmesi için dış ticarete korumacı önlemler alabilirler. Bu çerçevede

ithalatın kısıtlanmasına yönelik müdahaleler ile sermaye hesabını sıkı kontrol altında tutmak ve böylece ülkeden dışarıya serbestçe sermaye çıkışı önlemek isteyebilirler.

b) Dış Rekabetten Korunma

Az gelişmiş ülkeler mevcut ve yeni kurulan yerli endüstrilerinin gelişmesi ve uluslararası piyasada rekabet edebilir dereceye gelmeleri için ithalatı kısıtlama yönüne gidebilirler. Gelişmiş ülkeler ise az gelişmiş ülkelerin ihraç ettikleri tekstil gibi emek yoğun sanayi malları ile rekabet edemeyen bazı yerel endüstri kollarını koruyucu politikalar izleyebilmektedirler.

Gelişmekte olan ülkelerde, ekonomi politikasının temel amaçlarından biri ekonomik kalkınmayı sağlamaktır. Bu açıdan yeni kurulan genç sanayileri dış rekabetten korumak için ithalata tarife, gümrük vergileri ve miktar kısıtlamaları koyarken, diğer taraftan kalkınmaları için gerekli yatırım malları ithalatlarını arttırmaktadırlar (Karluk, 2002:162).

c) Ekonomik Kalkınma

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, ekonomi politikasının temel amaçlarından biri iktisadi kalkınmayı sağlamaktır. Uluslararası ticaret ilişkileri ülkenin kalkınmasında, önemli bir etkidir. Az gelişmiş ülkeler etkin dış ticaret politikaları uygulayarak ekonomik kalkınmalarını sağlayabilirler. Çünkü az gelişmiş bir ülke kalkınmanın gerektirdiği yatırım mallarını ithalat yoluyla tedarik edebilecektir (Karluk, 2002:162).

d) Piyasa Aksaklıklarının Giderilmesi

Ülke ekonomisindeki tekелci kuruluşların kaynak etkinliğini bozması ve tüketicilere kalitesiz yerli malların yüksek fiyatlardan ödettirilmesi gibi olumsuzluklardan dolayı hükümetler gümrük tarifeleri ve diğer kısıtlamaları azaltarak ithalatı kolaylaştırma yoluyla iç piyasada rekabeti artırarak piyasadaki rekabet eksiklerini gidermek isteyebilirler.

e) İç Ekonomik İstikrarın Sağlanması

Ülkeler iç ekonomik istikrarı sağlamak amaçlı işsizlik ve enflasyon sorunlarının çözümü için dış ticaret politikaları kullanabilirler. Yani ülkeler işsizliği azaltabilmek için gümrük tarifeleri ve kotalar koyarak toplam talebi yabancı

mallardan yerli mallara kaydırırlar ve enflasyon sorununun çözümü için ithalatı kolaylaştırabilirler (Seyidoğlu 2007: 139-140).

f) Hazineye Gelir Sağlamak

Dış ticarete hükümetler ithalat ve ihracat üzerine koydukları tarifeler gibi araçlarla gelir sağlayabilmektedirler. Özellikle gümrük vergisi uygulanmasının en önemli gayelerinden biri hazineye gelir sağlamaktır. Gümrük vergileri devletin önemli gelir kaynağını oluşturmaktadır. Yüksek belirlenen gümrük tarifeleri, ithalat hacminin azalmasına ve hazineye aktarılan gelirin düşmesine neden olur. Yani gümrük tarifelerinin oranlarına göre ülke hazinesinin gelir düzeyi değişmektedir (Karamemiş, 2009: 6).

g) Dış Piyasalarda Monopol Gücünden Yararlanma

Ülkeler ihraç ettikleri mallarda uluslararası piyasalarda monopolcü duruma geçmek için tek üretici olduğu ürünlerin dışarıya satışlarına sınırlamalar getirebilir veya benzer malı üreten diğer ülkelerle anlaşma yoluna gidebilir. Böylece daha yüksek fiyatlarla karlarını maksimize etmek isteyebilirler (Seyidoğlu, 2007: 140).

h) Otarşi

Ülkenin kendi kendine yeterli bir ekonomi politikası izlenmesidir. Yani otarşi bir ekonominin uluslar arası ticaret ve sermaye akışlarından soyutlanması ve ihtiyaç duyulan her şeyin ülke içinde üretilmeye çalışılmasıdır (Karamemiş, 2009: 4). Ancak böyle bir politikanın izlenilebilmesi çok zordur. Nitekim hiçbir ülke ihtiyacı olan kaynak ve olanaklara tamamen sahip değildir. Geçmişte Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku ülkeleri Batılı Kapitalist ülkelere karşı böyle bir politika izlemişlerdir.

ı) Sosyal ve Siyasal Etkenler

Ülkeler bazı amaçlarla bir üretici lehinde olarak o üreticinin sektörü ile ilgili malların gümrük vergilerini yükseltebilir veya aksine bir üretici grubunun aleyhine olarak o sektörü korumaktan vazgeçebilirler. Ayrıca toplum sağlığı, ülke güvenliği, çevre kirlenmesi, doğal kaynakların korunması, ulusalcılık gibi nedenlerle bazı malların dış ticaretine yön verebilirler. Diğer bir başka etken de ülkeler arasında ortaya çıkan siyasal ve askeri sorunlar nedeniyle ambargo uygulamaları olabilmektedir (Seyidoğlu 2007: 140).

2.5.2. Dış Ticaret Politikaları Araçları

Dış ticareti kısıtlayıcı hükümet politikaları genellikle tüketicilerin ithal mallarına daha yüksek bir fiyat ödemelerine sebep olurken, liberal bir dış ticaret politikası tüketicileri uluslararası uzmanlaşmanın sağlamış olduğu fırsatlardan daha fazla yararlanılabilir hale getirebilmektedir.

Devletler dış ticarete müdahale politikalarında geleneksel araç olan gümrük tarifelerini kullanırlar. Ancak zamanla ekonomik ilişkilerin gelişmesi ve daha karmaşık hale gelmesi ile gümrük tarifelerinin etkisi azalmış ve bu politika aracının yanında çok sayıda yeni araç ve düzenlemeler bulunmuştur. Dış politikaları araçları olarak aşağıdaki araçlar sayılabilir;

a) Gümrük Tarifeleri: Dış ticarete malların akışlarına konan en önemli kısıtlamalardır. Bir malın gümrük sınırından geçişinde alınan vergilere gümrük vergisi denir. Gümrük tarifeleri de bütün mallara uygulanan gümrük vergilerini belirleyen listelerdir. Başlıca üç tür tarife sistemi vardır. Bunlar; tek kolonlu, çift kolonlu ve üç kolonlu tarife sistemleridir. Gümrük vergileri tek taraflı olarak ve bir yasa ile konuyor ise böyle tarifelere "otonom tarife" denir. Eğer vergiler uluslararası anlaşmalar ve karşılıklı görüşmeler sonucunda belirleniyor ise bu tip tariflere "sözleşmeli tarife" adı verilir. Gümrük vergileri uluslararası anlaşmalarla belirlenince, bunların artık tek taraflı kararlarla değiştirilmesi mümkün değildir.

Gümrük tarifeleri başlıca advalorem ve spesifik olmak üzere ikiye ayrılır. Ayrıca bunların birleşiminden oluşan karma vergiler de vardır. Advalorem vergiler ithal edilen malın değeri üzerinden yüzde olarak alınır. Spesifik vergiler ise ithal edilen malın fiziki birimleri başına sabit miktarlarda tahsil edilir. Eğer ithal bir otomobilin CİF fiyatı üzerinden yüzde 50 oranında vergi alınırsa, bu advalorem bir vergidir. Eğer vergi ithal edilen her bir otomobil başına 1 milyar TL olarak tahsil edilirse, bu spesifik bir gümrük vergisi olur. Uluslararası ticarete konulan gümrük vergilerinin başlıca iki amacı vardır. Bunlar, devlet hazinesine gelir sağlamak ve yerli sanayii dış rekabete karşı korumaktır (Ekodialog).² Gümrük tarifelerinin yükseltilmesinin ekonomiye etkisi ithalatı zorlaşması ve ihracatçı firmalara avantaj sağlanması şeklinde olabilmesine karşın, düşürülmesinin

---

² http://www.ekodialog.com/konular/gumruk_tarife.html-Erişim: 20.04.2014

ekonomiye etkisi ithalatı kolaylaştırması ve ihracatçı firmalara dezavantaj sağlaması şeklinde olabilmektedir.

b) Tarife Dışı Araçlar: Geleneksel yöntem gümrük tarifeleri dışında ülkeden döviz çıkışına yol açan işlemleri kısıtlamak amaçlı, hükümetin tek taraflı kararıyla konulan müdahale önlemlerdir.

Bu önlemlerin bazıları şunlardır: miktar kısıtlamaları, tarife benzeri faktörler, görünmez engeller, gönüllü ihracat kısıtlamalarıdır. Miktar kısıtlamaları ülkenin ithalatın sınırlandırılmasına yönelik ithalat kotaları, ithalat yasaklamaları ve döviz kontrolü gibi uygulamalardır. Tarife benzeri faktörler ise yerli üretimi arttırıcı tedbirlerin yanı sıra ithalatı zorlaştırıcı tedbirleri de içerir. Görünmez engeller, halkın güvenliğini, sağlığını koruma amacı ile devletin aldığı tüm tedbirlerdir. Gönüllü ihracat kısıtlamaları, ithalat yapan ülkenin korunması amacı ile ihracat yapan ülkelerin aralarında anlaşarak o ülkeye o mal ile ilgili ihracatlarını gönüllü olarak sınırlandırmalarıdır (Öztürk, 2006: 9-10).

Aslında gönüllü ihracat kısıtlamaları, ihracat yapılan ülkenin ithalatı kısma tehdidine karşılık, ihracat yapan ülkenin ülke faydalarını dikkate alarak ihracatını istenilen düzeyde tutması için aldıkları önlemlerdir (İncekara, 1995: 41). Bunun bir örneği Japonya'nın AB ülkelerine yaptığı otomobil ihracatını ABD'nin anti-damping uygulamasını önlemek amacıyla sınırlamasıdır.

c) İhracatın Özendirilmesi: İhracatçıların bürokrasinin azaltılması, mali destek ve teşviklerle ihracatın özendirilmesi yoluyla, döviz girişinin artırılmasına yönelik uygulamalardır. Bu uygulamalar, ihracatçıya ülkeye kazandırdığı döviz karşılığında daha fazla ulusal para ödenmesi, ihraç edilen malların üretiminde maliyetlerin düşürülmesine yönelik uygulamalar ve ihracat işlemlerinde bürokrasinin azaltmasıdır. (Seyidoğlu, 2007:141-142)

d) Bağlı Ticaret: Ülkeler aralarında anlaşarak döviz tasarrufu sağlamak, serbest dövizle satılamayan düşük kaliteli yerli üretimin ihracını yapabilmek, yabancı sermaye ile büyük sanayi tesisleri kurmak gibi nedenlerle bu yönetime başvurulabilir. Takas, kliring gibi eskiden kullanılan türleri yanısıra karşı-satın alım, geri-satın alım, dengeleme gibi yeni yöntemlerden oluşmaktadır (Seyidoğlu, 2007:142).

e) Döviz Kuru Politikaları: Döviz kuru politikaları, ülkelerin takip ettikleri döviz kuru sistemine (sabit, esnek veya yönetimli vb.) göre uyguladıkları aşırı değerli

veya aşırı değersiz kur politikaları ile genel ekonomik politikalarını veya dış ticaret politikalarını doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen araçlar olarak kullanılabilir. Bu çerçevede döviz kurlarının iki ülkenin enflasyon oranlarına göre olması gereken düzeyin üzerinde belirlenmesi olarak tanımlanan düşük kur politikası uygulamalarında, (ulusal paranın yabancı para cinsinden değeri düştüğünde) yabancılar açısından ihracat fiyatları düşmektedir. Buna karşılık döviz kurlarının iki ülkenin enflasyon oranlarına göre olması gereken düzeyin altında belirlenmesi olarak tanımlanan aşırı değerlenmiş kur politikası uygulamalarında (ulusal paranın yabancı para cinsinden değeri arttığında) ithalat fiyatları düşerken, ihracat fiyatları artmaktadır. Dolayısıyla düşük kur politikası uygulamaları ihracat fiyatlarını ithal fiyatlarına oranla ucuzlatıp, ihracatı teşvik ederken, aşırı değerlenmiş kur politikası uygulamalarında ise ithal fiyatları ihracata nazaran ucuzlamakta ve bu sefer de ithalat cazip hale gelmektedir. Dolayısıyla uygulanan kur politikası sonucu ihracat ve ithalat fiyatlarındaki değişim dış ticaretin karlılığını etkileyecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE UYGULANAN KUR POLİTİKALARI VE DIŞ TİCARET GELİŞMELERİ

3.1. Türkiye’de 1980 Öncesi Dönemde Uygulanan Döviz Kuru Sistemleri, Kur Politikaları ve Dış Ticaret Gelişmeleri

Türkiye’de 1980 öncesinde uygulanan döviz kuru sistemi, kur politikalarının gelişimi ve dış ticaret üzerindeki etkileşimi 1923-1950 alt dönemi, 1950-1960 alt dönemi ve 1960-1980 alt dönemi biçiminde ele alabiliriz

3.1.1. Türkiye’de 1923-1950 Dönemi Kur Politikaları ve Dış Ticaret Gelişmeleri

Türkiye ekonomisi cumhuriyetin ilk yıllarında dışa açık ve bağımlı bir hammadde ekonomisinden oluşmaktaydı. 1923 sonrasında, yerli sanayiye korumaya ve sanayileşmeye yönelik politikalar 1929 yılına kadar Lozan Anlaşması ile gümrük politikaları üzerine konulan sınırlamalar sebebiyle uygulanamamıştır (Ateş ve Soyak, 1999:38). Bu dönemde ülke ekonomisi, 1923 yılında İzmir’de yapılan İktisat Kongresi’nde alınan kararlar çerçevesinde şekillenmiştir. İzmir İktisat Kongresi’nde özel sektör, iktisadi kalkınmayı gerçekleştirecek başlıca unsur olarak görülmüş ve teşvik edilmiştir. Bu doğrultuda Teşvik-i Sanayi Kanunu ile birlikte çeşitli hammaddelerin ithalatını kolaylaştıran gümrük tedbirleri alınmıştır. Milli bankalar kurulmuş (İş Bankası, Sanayi ve Maadin Bankası, Tütüncüler Bankası), İstanbul ticaret ve tahıl borsası açılmıştır. Madenler ve sigara üretimi devletleştirilerek milli üretime dönük bir biçimde işletilmeye başlanmış, şeker fabrikaları için teşvik kanunu çıkartılmıştır. Bu dönemde anonim şirketlerin kurulmaları da kolaylaştırılmıştır (Çiçek, 2006:114).

Cumhuriyetin kuruluş yıllarından 1929 yılına kadar geçen süre, Türk Lirasının (TL) konvertibl olduğu dönemdir. 1870’li yıllardan 1929 Dünya ekonomik krizine kadar altın standardı uygulanmıştır. Dolayısıyla da sabit döviz kuru, uluslararası para sisteminin temelini oluşturmuştur. Türkiye’de 1923 yılında koruyucu gümrük tarifeleri uygulanması ile vergi hadlerinde ayarlama yapılarak, dolaylı bir uygulamaya gidilmesine rağmen Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda döviz kontrol sistemi bulunmuyordu ve herhangi bir kambiyo denetimi olmadığı gibi ithalatta serbest biçimde yapılmaktaydı (Karluk, 1999: 505).

Tüm dünyayı iktisadi açıdan etkileyen 1929 Dünya Ekonomik Buhranı liberal iktisat politikalarını izleyen ülkemizi de etkilemiştir. Krizin etkisi ile TL, İngiliz Sterlini karşısında değer kaybına uğramıştır. 1928 yılında 1 sterlin 964 kuruş iken 3.12.1929 günü borsada 1089 kuruşa, dolar da 197 kuruştan 218 kuruşa yükselmişti. Dış ticaret açığı 1928 yılında 28 milyon dolardan 1929 yılında 54 milyon dolara kadar artış göstermişti (Bakova, 2012:17).

1929 yılında dünya ekonomisi büyük bir depresyona girmiş, işsizlik artmış, deflasyon ortaya çıkmıştır. 1930 yılından sonra tüm dünyada, devletçi, müdahaleci ve korumacı politikalar önem kazanmıştır. Devletin ekonomik yapı içerisindeki rolü artmaya başlamıştır. 1930 yılından 1939 yılları arasındaki dönem, korumacı ve devletçi politikaların egemen olduğu bir dönem olmuştur.

Türkiye de bunalımdan çıkmak ve iktisadi genişlemeyi sağlamak amacıyla bu doğrultuda çeşitli tedbirler almıştır. Öncelikle, 1930 yılında Merkez Bankası kurulmuş ve Türk Parasını Koruma Kanunu TBMM'de kabul edilmiştir. 1931 yılında ise ithalata kota konulması ve ihracatın denetlenmesi hakkında çıkan kanunla korumacılığın ilk adımları atılmıştır. Yine aynı yıl, Sanayi Kongresi düzenlenmiştir. Devlet bu tarihte ilk defa faiz oranlarını belirlemeye başlamıştır. 1932'de sanayiye kredi sağlamak üzere, Sanayi Kredi Bankası, kamu ve özel sektör projelerini inceleyip değerlendirecek Devlet Sanayi Ofisi ve 1933 yılında Sümerbank kurulmuş ve bunun yanı sıra Mevduatı Koruma Kanunu ile Ödünç Para Verme İşleri Kanunlarının kabul edilmeleri başlıca iktisadi değişiklikleri oluşturmuştur (Çiçek, 2006:117)

Hükümet savaş yıllarında ihracatı artırma yoluyla dış ticaret fazlası elde etmek çabasında idi. Ancak uyguladığı döviz kuru politikası ile savaş yıllarında TL'nin yabancı paralar karşısındaki değeri yüksek tutuldu. Diğer taraftan, 1941 yılında, ihracat üzerine vergi kondu. Bu verginin amacı bütçeye gelir sağlamak idi. İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında ihracat hem hacim (miktar) hem de değer olarak önemli ölçüde daraldı (Şahin, 2002:92).

II. Dünya Savaşı sırasında devletin ekonomideki hâkimiyeti artmış ve dış ticaret rejimi daha katı bir şekle dönüşmüştür. Savaş sonrasında ithal talepleri artarken enflasyonun etkisiyle pahalılaştıran ihracatı sürdürmek güçleşmiştir. Bunun üzerine Hükümet, 7 Eylül 1946 tarihinde Cumhuriyet tarihinin ilk önemli

devalüasyonu gerçekleştirilerek TL'na gerçek değeri verilmek istenmiştir. Bu değer ile dış fiyatlar ve iç fiyatlar arasındaki farkın ortadan kaldırılması istenmiştir. Diğer taraftan da dış ticaretteki suni önlemler ortadan kaldırılacaktı. Sonuçta dış ticaret canlanlanması ve üretimin çoğaltılması amaçlanıyordu. Yapılan devalüasyon ile 1 \$ = 130 Kuruş (1.3 TL) olan resmi kur 1 \$ = 280 Kuruş (2.80 TL) olarak değiştirilmiştir (Şahin, 2002: 94).

Devalüasyon ile birlikte dış ticarete kısmi serbestleşmeye gidilmiştir. İthalattaki kontenjanları, miktar kısıtlamaları ve tavan uygulamaları kaldırılmıştır. İç tüketim için çok gerekli olan tüketim malları dışında kalan malların ihracatı üzerindeki kotalar ve sınırlamalar son verilmiştir (Şahin, 2002: 94). Aynı yılda, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Uluslar arası İmar ve Kalkınma Bankası (İBRD)'na üye olunmuş ve "ayarlanabilir sabit kur sistemi" uygulanmaya başlanmıştır.

1946 yılında yapılan bu devalüasyon beklenen sonuçları vermemiştir. Üretimde beklenen artış sağlanamamıştır. Devlet giderleri artmış, bütçe açıkları artmıştır. Nakit hacmi yükselirken TL'nin satınalma gücü düşmüştür. İthalat artmış ancak ihracat yeterince artırılamamıştır. İhracattaki azalma, ihraç edilen tarım ürünlerinde yeterli stok olmaması, bu ürünlerin talep esnekliklerinin düşük olması ve 1947 yılındaki düşük tarımsal üretimden kaynaklanmıştır. Döviz ve altın rezervlerinin ithalatın finansmanında kullanılmaya başlanması artarken 1948 yılında ithalatın libere edilmesinden dolayı ithalat artışı güçlenmiştir. Oysaki daha önceden belirtildiği gibi devalüasyonların temel amacı, ithalatın azalması, ihracatın arttırılmasıdır.

3.1.2. Türkiye'de 1950-1960 Dönemi Kur Politikaları ve Dış Ticaret Gelişmeleri

Türkiye'de siyasi alanda bu alt dönemde bazı değişiklikler olmaya başlamıştır. Çok partili sisteme geçişle birlikte başlayan liberal akım, 1945-1950 yılları arasında, 1930 sonrasında izlenen dışa kapalı, korumacı, dış dengeye önem veren politikalar terk edilerek serbest ticaretçi iktisat politikaları uygulanmaya başlanmıştır. 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti, liberal bir ekonomi politikası uygulamıştır. Kısa bir süre uygulanan bu liberasyon politikasından (1950--1952), ilk kez 1953 yılında döviz kaynaklarının tükenmesi sonucunda kota sistemine geçilerek uzaklaşmış ve nihayet 1955 yılında artan enflasyon ve artan dış ödeme güçlükleri gibi nedenlerden dolayı vazgeçilmiştir (Özcan,1998: 3-4).

Ülke ekonomisine döviz kazandırıcı işler, özellikle ihracat artırılmadığından dış ödemeler açığı önemli boyutlara ulaşmıştır. Bu dönem zarfında ve sonrasında Türkiye'nin ekonomi politikalarının başta gelen sorunları dış ticaret açığı başta olmak üzere dış ödemeler açığı, ihracat, ithalat ve sanayileşme olmuştur. 1956'dan itibaren bir takım tedbirler alınmıştır. İthalata getirilen miktar kısıtlamalarından başka 1956 yılında Milli Koruma Kanunu yeniden yürürlüğe konarak iç ve dış ticarete de fiyat kontrollerine gidilmiştir. Faiz oranları yükseltilmiş, ticari banka kredileri sınırlandırılmıştır. Kimi malların ihracatına ve kimi döviz girişi sağlayan işlemlere prim ödenmeye başlanmıştır. Böylece fiili çoklu kur uygulamasına geçilmiştir. Dış ticarete liberal politikaların terk edilmesinin ve korumacı politikalara başvurulmasının temelinde yatan, kronikleşen ve büyüyen dış ticaret açıkları ile bu açıkların karşılanmasında kullanılan dış kaynak yetersizliği olmuştur. 1958'e gelindiğinde ithalattaki büyük azalış ve dış baskılar neticesinde gerçekleştirilen devalüasyon sonrasında, dış ticaret üzerine konulan sınırlamalar azaltılmış ve dışarıdan sağlanan kaynaklar yoluyla da ithalat yeniden artmıştır (Çiçek, 2006:102-103). Özellikle 1950-1958 yılları arasında sabit kur politikasıyla genişleyen döviz talebi ve enflasyon, kısa zamanda serbest döviz piyasasının kurulmasına, kredili ithalatın oluşturduğu çifte ödemelere, katlı kur uygulamasına, kısa dönemli borçların artmasına, ithalat güçlükleri sebebiyle üretim kapasitesinin eksik kullanımına ve döviz rezervlerinin erimesine yol açmıştır. Bu dönem boyunca döviz politikası, Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu çerçevesinde yürütülmüştür.

IMF'in teklifiyle Menderes Hükümeti, 4 Ağustos 1958 tarihinde, ekonominin iç ve dış dengelerini yeniden sağlamak üzere bir istikrar paketini uygulamaya koymuş ve doların fiyatı 280 Kuruş'tan (2.8 TL) 900 Kuruşa (9 TL) kademeli biçimde çıkarılarak büyük çaplı ikinci devalüasyon gerçekleştirilmiştir. Kademeli geçiş nedeniyle 4 Ağustos 1958'de yapılan devalüasyon, 9 Ağustos 1960 tarihinde resmi hale gelmiştir. 1958 devalüasyonu, bir yandan sistem karmaşıklığının oluşturduğu bürokrasi, öte yandan istikrar önlemlerine bağlanan yeni dış kredilerle ilgili görüşmelerin uzaması nedeniyle beklenen olumlu etkileri geciktirmiştir. İç borçlanmayla bağlantılı durgunluk, ödemeler dengesinin kapanmayan açıkları ve 1960 yılının siyasi olayları nedeniyle ekonomide beklenilenin çok altında bir gelişme sağlanabilmiştir (Karluk, 1999: 508-509).

3.1.3. Türkiye’de 1960-1980 Dönemi Kur Politikaları ve Dış Ticaret Gelişmeleri

Türkiye de, 27 Mayıs 1960 ihtilali ile birlikte başlayan yeni dönemde Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuş ve kalkınma beş yıllık planlara bağlanmıştır. Bu amaçla, 1961'den itibaren başlayan yeni dönem ithal ikameci, korumacı dış ticaret politikalarının sürdürüldüğü ve iç piyasaya yönelik sanayileşme politikasının benimsendiği bir dönem olmuştur. 1960'lı yıllar boyunca dış ticaret politikaları sabit döviz kuru, kambiyo kontrolleri ve kotalar aracılığıyla yürütülmüştür. Katlı kur sistemi, ithal vergileri, ithalattan alınan damga resimleri, ithalatçıların Merkez Bankasına yatırdıkları teminat miktarları gibi araçlar kullanılarak bazı malların ithalatı sınırlandırılmaya çalışılırken, yatırım malları ve sanayi hammaddeleri ithalatı ise vergiden muaf tutularak teşvik edilmiştir. Bu dönemde, dış ticaret uzun vadede milli gelirdeki artışlara koşut bir gelişme göstermemiş ve ekonomik gelişmeyi sürükleyici değil, sınırlayıcı bir özelliğe sahip olmuştur. Türkiye dış ticaretinin 1960-1977 dönemindeki genel eğilimi açık vermesi olmuştur. Doğal olarak bu durum Türkiye'yi net yabancı sermaye ithalatçısı yapmıştır (Şahin,169-170).

Ayrıca bu dönemde, Türkiye ile AET arasında ortak üyelik statüsünü kuran Ankara Anlaşması 1963'te imzalanmış ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma, Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında aşamalı olarak bir Gümrük Birliği'nin kurulmasını öngörüyordu (Gümrükçü, 2002: 95). 1960'lı yıllar Türkiye ekonomisi açısından planlı yılların başladığı bir dönem olsa da, uygulanan döviz kuru sisteminde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Ayarlanabilir sabit kur sistemi uygulanmaya devam edilmiştir.

1964 yılından itibaren Türk Lirası aşırı değerli hale gelmiştir. Yapılan nominal devalüasyonlara karşın, iç fiyatlardaki görece artışlar aşırı değerlendirilmiş TL'nin bu durumunu sürdürmesini sağlamıştır. Aşırı değerlendirme oranı 1969 yılında %53 düzeyine kadar yükselmiştir. TL'nin aşırı değerlendirilmesi ihracatı engellerken, ithalatı ucuz hale getirmiştir. Bu dönemde kur ayarlamaları yerine, miktar kısıtlamaları, ihracatta vergi iadesi uygulamaları, işçi ve turist dövizlerine prim ödenmiştir. Ancak tüm bu uygulamalar, 1970 yılı başında bir ödemeler dengesi sorununun ortaya çıkmasını engelleyememiştir. Ulusal paranın aşırı değerlendirilmesi nedeniyle artan döviz giderleri bir döviz darboğazına neden olmuştur. Bu nedenle, ithalatın kısıtlanması için çeşitli önlemler alınmıştır. Alınan önlemler, IMF'in tepkisine yol açmış ve iş çevreleri korumacı önlemlere karşılık TL'nin değerinin

düşürülmesini istemişlerdir. Bunun üzerine 1 \$: 9 TL'den 15 TL'ye çıkarılarak %66 oranında devalüe edilmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2000: 510).

Öte yandan 1970 yılında yapılan devalüasyonun görece olumlu etkileri, hızlanan ihracat ve işçi döviz gelirleri cari işlemler açığını daraltmaya başlamıştır. Döviz rezervleri 2 milyar doları aşmış, ihracat 1 milyar dolarlık tavanı geçmiş ve işçi döviz gelirleri ihracat gelirlerine yaklaşmıştır. Bu olumlu gelişmeler sebebiyle 1 TL'nin dolar fiyatı Mayıs 1974'te 13.50 TL'ye kadar düşürülmüştür (Karlık, 1999: 510). Buna karşın 1973-1974 yılları arasında dört katına çıkan petrol fiyatları Türkiye'yi derinden etkilemiştir. 1974'de OPEC'in petrol fiyatlarını artırması, Türkiye'nin ödemeler dengesi üzerindeki baskıyı önemli ölçüde artırmış, enflasyonist baskı oluşturmuş, kriz ortamında dış kaynakların azalması da ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir. Ham petrol fiyatlarındaki artış ham petrolün toplam ithalat içerisindeki payını sürekli olarak artırmıştır.

Dünyadaki ekonomik bunalıma rağmen Türkiye ekonomisi 1975-1976 yıllarında %8 civarında büyürken, 1976 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %38'lere düşmüştür. Türkiye ekonomisinin dış dengeleri 1977'de büyük çapta bozulmuştur. 1977'de ihracat önemli oranda gerilerken, ithalat % 13 oranında artmış, dış ticaret açığı 4 milyar doları aşarken, ihracatın ithalatı karşılama oranı % 30'lara düşmüştür. Bu olumsuzluklar dış kredilerin kesilmesini ve ithalatın tümünün peşin ödeme ile karşılanması gereğini doğurmuştur. Bu şekilde dış kaynakların önünün kesilmesi, 1978 ve 1979 yıllarında ithalatın durgunlaşmasına ve büyümenin durmasına yol açmış, ihracatta ise artış eğilimi başlamıştır (Çiçek, 2006:111).

Dış ticaretin bölgesel dağılımı konusunda ise; 1950'li yıllarda olduğu gibi, planlı dönemde de Türkiye'nin dış ticaretteki en önemli partnerleri Batı Avrupa ülkeleri olmuştur. Batı Avrupa ülkelerinin Türkiye'nin dış ticaretindeki nisbi payları 1960-1965 döneminde %50.7 civarındadır. Bu dönemde ABD ve Kanada'nın Türkiye dış ticaretindeki payları %24'ü aşmaktadır. Doğu Bloğu ülkelerinin ise %9 civarında payları vardır. İkinci plan (1968-1972) döneminde ABD'nin dış ticaretimizdeki payı azalmış, buna karşın Batı Avrupa (%56) ve Doğu Bloğu (%12.4) ülkelerinin payları yükselmiştir. Üçüncü plan (1973-1977) döneminde Türkiye'nin dış ticaretinde üçüncü dünya ülkelerine doğru dikkat çeken bir kayma meydana gelmiştir. Bu ülkelerin Türkiye dış ticaretindeki nispi payları %38'e ulaşırken, AET ülkelerinin payları %46'ya, ABD'ninki %8.4'e ve Doğu

Bloğu ülkelerinin payı %7.6'ya düşmüştür. Ekonomik bunalımın ağırlaştığı dönemde Türkiye'nin dış ticareti serbest döviz bölgesinden ikili anlaşmalı ülkelerle, özellikle Ortadoğu ülkelerine doğru kaymıştır (Şahin, 2002:173).

Bu dönemdeki kur politikası 1973 yılında Bretton Woods Sisteminin çöküşü ile esnek kurlara geçiş süreciyle başlamış, Türkiye bu durumda daha aktif bir kur politikası izlemek durumunda kalmış ve 1973 yılına kadar sıkı bir kambiyo rejimi uygulanan ülkemizde, kambiyo rejimine yeni düzenlemeler getirilerek esneklik kazandırılmıştır. Aktif kur politikası nedeniyle kur ayarlama yetkisi, Bakanlar Kurulu yerine 20 Haziran 1973 tarihinden itibaren Merkez Bankası'nın görüşü alınmak koşuluyla, Maliye Bakanlığı'na verilmiştir. 1973 petrol krizi ile yüksek konjonktör yerini bir dünya bunalımına bırakırken, Türkiye'de hızlı fiyat artışları gözlenmeye başlanmıştır. Bu olumsuz gelişmelerin yanında, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonucu ABD'nin askeri ve Batı dünyasının ekonomik ambargosu şeklinde ortaya çıkan olumsuzluklar yaşanmıştır. 1974 - 1981 arasında ortaya çıkan ödemeler bilânçosu sorununu aşmak ve döviz açıklarını gidermek için alınan önlemler ile TL'nin resmi kuru sık sık ufak oranlı devalüasyonlarla ayarlanmıştır (Şahin 2002:180).

Türkiye'de planlı dönemle birlikte sanayileşme de ithal ikamesine dayalı bir politika uygulanmaya başlanmış ve denge döviz kurunu yansıtmayan aşırı değerlenmiş bir döviz kuru politikası izlemiştir. 1973 - 1979 yılları arasında yapılan devalüasyonları destekleyecek nitelikte para ve maliye politikaları, ülkede yaşanan siyasi istikrarsızlık nedeniyle ortaya konulamamıştır. 1973 yılında izlenen aşırı değerlenmiş döviz kuru politikasının denge döviz kurunu yansıtamaması resmi döviz kuruna paralel serbest döviz kurunun oluşmasına neden olmuştur. 1974 yılından sonra TL'nin aşırı değerli hale gelmesi, 1977 yılından sonra dış rezervlerin hızla tükenmesine yol açmıştır. Bu nedenle Türkiye dış borçlarını ödeyemez duruma gelmiştir (Karluk, 1999:510-511). 1978 yılında yapılan devalüasyon TL'nin değerini ABD doları karşısında %23 değer kaybına uğratmış ve 1 ABD doları 19.25 liradan 25 liraya yükselmiştir. 1979 yılında ise üç aşamalı bir yöntemle birlikte 1 ABD dolarının değeri önce Nisan 1979'da 25 TL'den 35 TL'ye, Mayıs 1979'da ise 42 TL'ye yükseltilmiştir. Haziran 1979'da ise 1 ABD dolarının değeri 47,1 TL'ye yükseltilmiştir. Böylece 1979 devalüasyonu ile TL, ABD doları karşısında üç kez değer kaybına uğratılmıştır (Şahin 2002:180-181).

Özet olarak, 1980 öncesi dönemde uygulanan sabit kur politikası 1970'lerin ilk yılları hariç, yurtdışı fiyat artışlarının da üzerinde seyreden yurtiçi fiyat artışlarının etkisiyle TL'nin aşırı değerlenmesine yol açmış, bu durum ihracatı ve ihracata dönük üretim yapısının gelişmesini olumsuz yönde etkilemiştir. Kur politikasında yapılan düzenlemeler genelde katlı kur uygulamaları şeklinde olmuştur. İşçi dövizleri ve turizm gelirleri için daha yüksek kur uygulanırken, tarım ürünleri ihracatı, petrol ve gübre ithalatında daha düşük kur uygulanmıştır. 1970'li yıllarda uygulanan kambiyo rejimi katı kontrollere ve düzenlemelere dayalı bir sistemden oluşmuştur. Bu dönemde, özellikle döviz girişi, döviz transferi ve döviz bulundurulması belli hükümlere bağlanmıştır. Sermaye hareketleri yanında vatandaşların yurtdışına çıkışları da iki yılda bir olmak üzere sınırlandırılmıştır. 1973'te Bretton Woods Sisteminin yıkılışına kadar sıkı bir döviz kontrol rejimi uygulayan Türkiye, 1973'lerden sonra esneklik kazandırılmış sabit döviz kuru sistemini benimsemiştir (Karluk, 1999:511).

3.2. Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Uygulanan Kur Politikaları ve Dış Ticaret Gelişmeleri

Türkiye'de 1980 sonrasında uygulanan döviz kuru sistemi, kur politikalarının gelişimi ve dış ticaret üzerindeki etkileşimi 1980-1989 alt dönemi, 1990-2000 alt dönemi ve 2001 sonrası alt dönemi olmak üzere üç alt dönem şeklinde inceleyebiliriz.

3.2.1. Türkiye'de 1980-1989 Dönemi Kur Politikaları ve Dış Ticaret Gelişmeleri

24 Ocak 1980'de dönemin hükümeti IMF'nin temsil ettiği yabancı sermaye çevrelerinin kredi desteğini de arkasına alarak ekonomide radikal dönüşümleri amaçlayan bir istikrar programı yürürlüğe koymuştur (Çiçek, 2006:115). Bu istikrar programı ile, Türkiye'nin dışa açılmasını sağlayan kararlar alınmış , ihracat teşvik edilerek ve ithalat üzerindeki sınırlamalar kaldırılarak dış ticaret serbestleştirilmiştir. Ayrıca TL'nin değeri günlük kur ayarlamaları ile belirlenmeye başlanmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2000:138).

24 Ocak 1980 tarihinden 1 Mayıs 1981 tarihine kadar döviz kurlarında % 5'i aşmayacak şekilde küçük oranlı devalüasyonlar gerçekleştirilmiş, diğer bir deyişle, TL'nin dış değeri düzenli olarak düşürülerek, ihracatın arttırılmasına yönelik aktif kur politikası uygulanmıştır. 1 Mayıs 1981 tarihinden itibaren, Türkiye Cumhuriyeti

Merkez Bankası (TCMB), TL ile yabancı paralar arasındaki pariteyi, her gün tespit ve ilan etmeye yetkili kılınmış, böylece, resmi kurla piyasa kuru arasındaki farkı kapatarak, uzun dönemde gerçekçi denge kuruna ulaşma stratejisi izlenmeye başlanmıştır. 29 Aralık 1983 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 28 sayılı karar ile kambiyo rejimine önemli değişiklikler getirilmiştir. Karara göre TCMB'nın günlük olarak ilan ettiği esas kurun dövizler için %6, efektifler için %8 altını veya üstünü geçmemek koşuluyla, döviz ve efektif alış-satış kurları serbestçe belirlenecekti. Bu kararla döviz kuru sistemine önemli ölçüde esneklik getirilmiştir. 2 Temmuz 1984 tarihinde 30 sayılı karar haline getirilen 28 sayılı karar ile serbestleşme doğrultusunda önemli adımlar atılmıştır. 30 sayılı karar ile döviz tahsis ve transfer işlemleri bankalara bırakılmış, bankaların döviz mevcutlarını bankacılık işlemleri çerçevesinde kullanmaları serbest bırakılmış, kişilerin döviz bulundurmaları suç olmaktan çıkarılarak bankalarda döviz tevdiat hesapları açtırma olanakları tanınmıştır. Bunun yanında, ihracatçıların elde ettikleri dövizlerin %20'sinin serbest kullanımlarına bırakılmasına ve görünmeyen işlemlere ilişkin dövizlerin yurda getirilme sürelerinin kaldırılarak, bu dövizlerin ilgililerce serbest kullanımlarına olanak tanınmıştır (Kızıl, 1994: 92).

Öte yandan 29 Haziran 1985 tarihinden itibaren döviz kurlarının belirlenmesi TCMB güdümünden çıkarılmış ve bankalar kur belirlemede tümüyle serbest bırakılmıştır. Ancak, bankacılık sisteminde önemli aksaklıkların doğduğu görülünce, uygulamaya son verilmiştir (İşgüden ve Akyüz, 1990: 125). 1986 yılı Mart ayında, bankaların kendi kurlarını belirleme serbestisi daraltılarak, esneklik sınırı $\pm\%1$ olarak belirlenmiştir. Ancak, bu uygulamadan 1986 yılı Ekim ayında vazgeçilerek, bankaların satış kurlarının TCMB satış kurunu geçmeyeceği, alış kurlarının ise serbestçe belirleneceği kararlaştırılmıştır (Parasız, 2004: 343-344).

Türkiye'de Ağustos 1988 tarihinden itibaren günlük döviz kurları, bankalar, özel finans kurumları, yetkili kuruluşlar ve T.C. Merkez Bankası Döviz ve Efektif Piyasaları Müdürlüğü'nün katıldığı bir alım satım seansı olan "günlük kur belirleme seans"ları ile belirlenmeye başlanmıştır (Arat, 2003: 40). Bu bağlamda Türkiye tarım ve tarım dışı ihracatı artırmak için diğer rakip ülkelere kıyasla daha ucuz fiyat belirleyebilmek amacıyla, 1981 yılından sonra döviz kurunu önemli para birimlerine karşı günlük olarak ayarlamaya başlamıştır (Gül ve Ekinci, 2006:166).

11 Ağustos 1989 tarihinde, Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki 32 Sayılı Karar, kambiyo rejiminin daha serbest ve TL'nin daha konvertibl hale gelmesi için yürürlüğe konmuştur (Parasız, 2004: 345). Bu karar ile birlikte, Türkiye'nin döviz kuru sistemi daha esnek hale gelmiş, TL konvertibl olmuş ve sermaye hareketleri gelişmekte olan ülkelerde pek görülmeyen ölçüde serbestleştirilmiştir. Söz konusu karar sonucunda, hükümet döviz ve faiz üzerindeki kontrolünü kaybetmiş ve 1989 yılından sonra faiz oranının döviz kurundaki değişim oranından daha yüksek seviyede olması nedeniyle, kısa dönemli sermaye girişinde artış görülmüştür. TCMB piyasalara yerinde müdahale edememiş, TL kısa vadeli sermaye girişleri sebebiyle aşırı değerlenmiştir. Ülkeye sermaye girişlerinin artmasıyla beraber TL'nin aşırı değerlenmesi, bankaların uluslararası finans piyasalarından uygun şartlarda borçlanarak yüksek getirili kamu menkul değerlerine yatırım yapmalarını veya yurt içi piyasalara kredi sunmalarını cazip hale getirmiştir. Artan kredilerle birlikte, iç pazarın canlanması tüketim ve hammadde malları ithalatını artırırken TL'nin yabancı paralar karşısında değer kazanması da ihracatı zorlaştıran, ithalatı kolaylaştıran bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Böylece, ithalat artış gösterirken, ihracat azalmış ve neticede, büyük ödemeler dengesi açıkları oluşmuştu (Kadıoğlu, 2007: 80).

3.2.2. Türkiye'de 1990-2000 Dönemi Kur Politikaları ve Dış Ticaret Gelişmeleri

Türkiye ekonomisinde 1989-1993 döneminde Türk Lirası'nın değeri yükselmiş, kısa vadeli sermaye girişinde artış yaşanmıştır. 1994 krizinin sebepleri sıcak para ve kamu açıklarındaki hızlı yükselişler olarak bilinmektedir. Kamu açıklarının finanse edilebilmesi için verilen yüksek faizler kısa vadeli spekülasyon fonların ülkeye girmesine yol açmış fakat bir noktada bu süreç kamu açıklarındaki büyük artışlar sebebiyle risk artışı ve kredi decerecelendirme (rating) kuruluşlarının not düşürmesi ile krize sebep olan bir sürece dönüşmüştür (Ciğerlioğlu 2007: 32). Ayrıca 1994 yılı başlarında yüksek kamu açıklarına rağmen faizlerin düşük tutulması sonucu, devlet tahvillerine olan talep düşerken piyasadaki fazla likidite, döviz piyasasına yönelerek kurlarda aşırı baskıya neden olmuş ve böylece, TCMB'nin döviz rezervleri azalmıştır. TCMB'nin gerçekleştirdiği açık piyasa işlemlerinin tek başına kur ve faiz hareketlerini istikrara kavuşturmakta yeterli olmamasının da etkisiyle, 1994 yılı ilk çeyreğinde, Türkiye ekonomisi finansal krize

girmiştir (Yıldırım, 2003: 90). Bu kriz hem mali, hemde reel sektöre önemli ölçüde zarar vermiştir. Kriz sırasında, büyük çapta sermaye kaçıışı yaşanmış ve TCMB rezervleri önemli ölçüde azalmıştır.

Döviz kurları, 5 Nisan 1994 tarihine kadar, 3 Temmuz 1991 tarih ve 20918 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan TCMB Genelgesine göre belirlenmiştir. Hükümet 5 Nisan 1994'te bir istikrar programı açıklamıştır. Bu programın temel amacı, Türk Lirasının reel değerini düşürerek iç talebi kıstak ve ihracatı artırmak olarak planlanmıştır. TCMB, 5 Nisan 1994 tarihinden itibaren, ticari ve gayri ticari işlemlere ilişkin yapılan döviz ve efektif alım-satımlarında uygulanacak döviz kurlarının bankalar, yetkili kuruluşlar, özel finans kurumları ve PTT tarafından piyasa kuralları dahilinde serbestçe belirleneceğini duyurmuştur. Ayrıca, TCMB tarafından serbest döviz piyasasında oluşan kurları yansıtan "gösterge niteliğinde" olan kurlar, ilan edilmeye başlanmıştır. 1994 yılında uygulamaya başlanan İstikrar Programının bir parçası olarak, kur politikasının enflasyonun düşürülmesinde nominal çapa olarak kullanılmasında öngörülmüştür (Arat, 2003: 40-41).

1995 yılı başında IMF ile yapılan "Stand-by" anlaşması doğrultusunda, 1,5 Alman markı ve 1 ABD doları olarak tanımlanan kur sepetinin aylık değerinin, öngörülen aylık enflasyon oranı kadar arttırılması hedeflenmiştir. 1995 yılı Eylül ayı itibariyle, kur sepeti hedefi gerçekleştirilmiştir. Ancak, yılın son üç aylık döneminde ortaya çıkan siyasi belirsizlik ve gerçekleşen enflasyon oranlarının yıl başındaki öngörülerini aşması nedeniyle TCMB kur politikasını yeniden şekillendirmiştir. Kur artışının istikrarlı bir piyasada ve öngörülebilir nitelikte gerçekleştirilmesini sağlamak için 25 Kasım 1995 tarihinde TCMB bünyesinde Vadeli İşlemler Piyasası oluşturulmuştur. TCMB, ilk defa 27 Kasım 1995 tarihinde vadeli döviz işlemlerine başlamış ve ABD dolarıyla ilgili olarak yılsonu hedefini açıklamıştır. TL'nin iç piyasada son yıllarda hızla değer kaybetmesi sonucunda sıfırları artınca, TL 1997 yılı başında ABD doları karşısında dünyanın en düşük değere sahip ikinci parası durumuna gelmiştir. (Karluk, 1999: 515)

Sonuç olarak, 1995-1998 yılları arası dönemde Merkez Bankası, belirli bir döviz sepetini temel alarak, Türk Lirasının reel değerini sabit tutmaya çalışmıştır. Bu gelişmeler ithalatın önemli ölçüde artmasına yol açmıştır. Uygulanan büyüme ve harcamaya yönelik politikalar nedeniyle iç talep önemli ölçüde artmış ve TL'nin reel anlamda değer kazanmasıyla birlikte ithalat da artmıştır (Gül ve Ekinci, 2006:166).

Öte yandan 1997 ve 1998 yıllarında yaşanan Güneydoğu Asya ve Rusya krizlerinin Türkiye ekonomisine etkileri, daha çok reel piyasalarda hissedilmiş, mali piyasalara önemli etkisi olmamıştır. Bu durum kur politikasının, reel ekonominin rekabetçi düzeyini düşürmeyen, istikrarlı, tahmin edilebilir ve sabit bir sisteme bağlı olmayışından kaynaklanmıştır (Akdiş, 2000: 119).

Türkiye'nin dış ticaret politikalarına yön veren bir diğer önemli iktisadi bütünleşme ise Dünya Ticaret Örgütü üyeliğidir. Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesini ve düzenli işleyişini amaçlayan bir anlaşma niteliğindeki GATT, kurumsal bir yapıya kavuşturularak 01.01.1995 tarihi itibarıyla Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) dönüştürülmüştür. Türkiye, DTÖ üyeliğinin gerekleri doğrultusunda belirli bir takvim çerçevesinde sanayi ürünlerinde tarife indirimleri gerçekleştirmiş, tarım ve tekstil sektörlerinin kademeli olarak mevcut kurallara uygun faaliyet göstermelerini sağlamak amacıyla düzenlemeler yapmış, ticaretle bağlantılı yatırım tedbirleri, fikri mülkiyet hakları ve hizmet ticareti konularında DTÖ tarafından oluşturulan uluslararası ticaret sistemine dâhil olmuştur (Çiçek, 2006:127).

Türkiye'de 1994-1999 döneminde kurlar genel olarak piyasada belirlenmekle birlikte politika uygulayıcılarının yoğun müdahalesi altında belirlenmiştir. Bu dönemde TL'nin değeri dar bir aralık içinde dalgalanmıştır. 1999 yılı sonunda ise, "Yönlendirilmiş Sabit Parite (Crawling Peg)" olarak tanımlanan sistem uygulamasına geçilmiştir. Ancak 2000 yılında, gerekli yapısal politika değişiklikleri uygulamaya konulmadığı, finans kesiminde çeşitli bozukluklar görüldüğü için bu sistem başarısız olmuştur (Dinler, 2004:536).

Öte yandan Türkiye ekonomisinde 1 Ocak 2000 tarihinden itibaren, Enflasyonla Mücadele Programı (EMP) uygulamaya konularak kur sistemi, enflasyon hedefine yönelik uygulanmaya başlanmıştır. Bu programla birlikte 1995 yılından 2000 yılına kadar tahmin edilen enflasyona göre belirlenen kur ayarlamaları, 2000 yılı başında hedeflenen enflasyona göre belirlenmeye başlanmıştır. Böylece, edilgen bir kur politikası uygulamasından, etken bir kur politikası uygulamasına geçilmiştir (Arat, 2003: 43-44). Enflasyonla mücadele programında, 2000-2002 döneminde uygulanacak olan döviz kuru politikası, iki ana döneme ayrılmıştır. İlk 18 aylık dönemde, TCMB tarafından uygulanan kur politikası, enflasyon hedefine yönelik günlük kur ayarlaması esasına

dayandırılmıştır. Bu uygulamaya göre, 1 ABD Doları + 0,77 Euro olarak takip edilen kur sepeti artış oranı, günlük bazda bir yıllık süreyi kapsayacak şekilde kamuoyuna açıklanmış, tüm işlemler önceden belirlenmiş değerler üzerinden yapılmıştır. Programın ikinci 18 aylık dönemi olan, Temmuz 2001-Aralık 2002 döneminde ise kademeli olarak genişleyen bant sistemine geçileceği bildirilmiştir. Bu uygulamada, sepet kuru artış hızının belirlenen bant değeri içinde hareket etmesi sağlanarak, kurun bant değeri içindeki hareketlerine müdahale edilmemiştir. Bu durum, daha esnek bir kura aşamalı geçişin başlayacağını ifade etmektedir (Yıldırım, 2003: 102-103).

Türkiye ekonomisinde 9 Aralık 1999 tarihinde uygulamaya konulan "Döviz Kuru Temelli Dezenflasyon Programında, kur sisteminin güvenilirliğinin yanı sıra, kur sisteminin esnekliği de içermesi planlanmıştır. Bu çerçevede yukarıda belirtildiği gibi döviz kurunun dalgalanabileceği bir çapa belirlenmiş, döviz kurunun çapanın dışına çıkması durumunda ise, TCMB'nin piyasaya müdahale etmesi öngörülmüştür. Yarı para kurulu olarak bilinen bu sistemde 2000 yılı başında hedeflenen enflasyon oranı %20 olmuş, döviz sepeti ise %18 artış göstermiştir. Dolayısı ile döviz kuru artışının beklenen enflasyonun altında seyretmesi sonucu Türk Lirası daha da değerlenmeye başlamış, ihracat aynı düzeyde kalırken ithalat artmıştır. Ayrıca ülke içinde yaşanan olumsuzlukların yanı sıra uluslararası alanda da olumsuzluklar ortaya çıkmıştır. Avrupa Birliği ile çıkan anlaşmazlık, Ermeni sorunu, doların euro karşısında değer kazanması ve petrol fiyatlarının artması gibi olumsuzluklar ekonomik krizin çıkmasında önemli rol oynamıştır. Nitekim Türkiye ekonomisinde 20 Kasım 2000 tarihine gelindiğinde, elinde fazla miktarda Hazine kâğıdı tutan ve günlük bankacılık işlemlerini de gecelik borçlanmalarla sürdürebilen bir bankanın, artık bu borçlanmaları da yapamadığı ve zorlanmaya başladığı haberleri piyasada duyulmuştur. Bunun üzerine bu banka, vadesi henüz gelmemiş kâğıtları satmaya yönelmiş, piyasada bir anda herkes elindeki hisse senedi ve bono- tahvilleri satmaya ve daha güvenli görünen döviz almaya yönelmiştir. Bunların alınması için yeterli kadar Türk Lirası olmadığı için borsa ve bono- tahvil fiyatları düşmeye, faizler yükselmeye başlamıştır. Bu arada 6-7 milyar dolar civarında dövizin Türkiye'yi terk ettiği basında yer almıştır. Gecelik faizler yüzde 1700-1800 seviyelerine çıkmış, TCMB, net iç varlıklar sınırı nedeni ile ilk günler hareketsiz kalmıştır. Sonuç olarak Kasım 2000'de Türkiye'de mali piyasalarda likitide sıkışıklığının neden olduğu

döviz talebindeki hızlı artış, uluslararası piyasalardaki bozulma ve içeride yaşanan olumsuz etkilerinden kaynaklanan bir kriz yaşanmıştır (Yıldırım, 2003:106).

Söz konusu kriz döneminde uygulanan döviz kuru politikaları ele alındığında; TCMB kur sepetine ilişkin hedefleri kontrol altında tutabilmesi amacıyla Kasım 2000 tarihi itibariyle, kur sepeti uygulamasına devam edilmiştir. 2000 yılındaki krizde, IMF ile yapılan stand-by anlaşmasınca müdahaleler kısıtlandığı için hükümet gerektiği gibi döviz piyasalarına müdahale edememiştir. Şubat 2001'e gelindiğinde Hazine ihalesi öncesindeki olumsuz gelişmeler, devam eden mali kırılganlığın etkisiyle doğrudan Türk Lirası'na karşı ciddi bir atak meydana gelmiştir. Ekonomide yaşanan likitide sıkışıklığı, özellikle kamu bankalarının aşırı düzeydeki günlük likitide ihtiyaçları nedeniyle ödemeler sisteminin kilitlenmesine neden olmuştur. Bu ortamda, uygulanmakta olan döviz kuru sisteminin sorunlarını daha da ağırlaştıracağı ve ekonomi üzerine ek yükler getireceği göz önüne alınarak, 22 Şubat 2001'de Türk Lirası yabancı para birimleri karşısında dalgalanmaya bırakılmıştır (TCMB, 2001).³

3.2.3. Türkiye'de 2000-2013 Dönemi Kur Politikaları ve Dış Ticaret Gelişmeleri

Türkiye'de Kasım 2000 ve Şubat 2001'deki finansal krizlerden sonra, "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" başlığı adı altında yine IMF destekli, makro düzeyde yeni bir program hazırlanmış ve 14 Nisan 2001'de kamuoyuna açıklanmıştır. Programın temel hedefi, sabit döviz kuru sisteminin terk edilmesi nedeniyle ortaya çıkan güven bunalımı ve istikrarsızlığı süratle ortadan kaldırarak, kamu yönetiminin yeniden yapılandırılmasına yönelik altyapının oluşturulması çerçevesinde, kamu borçlarının sürdürülemez boyutlara varmasına neden olan borç dinamiğini kırmak olarak açıklanmıştır (Yıldırım, 2003: 108-109). Programın nihai amacı ise, ekonomide sürdürülebilir bir gelişme ortamını sağlayarak kaynak kullanma sürecindeki verimliliği artırmak, dışa açık bir yaklaşımla piyasa koşullarında rekabet gücümüzü geliştirmek ve böylece ekonomide büyümeyi, yatırım ve istihdamı artırarak halkımızın geleceğe umutla bakmasını ve refah düzeyini kalıcı bir biçimde yükseltmek olarak belirtilmiştir (Derviş, 2001:8).

---

3 <http://www.tcmb.gov.tr/veni/duvuru/ekoprogram/program.doc>, (2002 Yılında Para ve Kur Politikası ve Muhtemel Gelişmeler), Erişim Tarihi: 20.12.2012

Uygulamaya konulan ekonomik program sonrasında döviz kurları serbest dalgalanmaya bırakılmıştır. Mayıs 2001'de değiştirilen yasası ile araç bağımsızlığını kazanan TCMB'nin temel amacı fiyat istikrarını sağlamak olmuştur. Ağustos 2001'den itibaren TCMB'nin kurlara müdahalesi en alt düzeyde tutulmuştur. Başarılı bir dalgalı kur rejimi uygulamasının gerekli unsurlarından biri de vadeli piyasalardır. Bu piyasalar vasıtasıyla geleceğe yönelik belirsizlik azaltılabilir. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda (İMKB) 2001 Ağustos ayı içinde vadeli döviz piyasası açılmıştır.

Öte yandan Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin ardından döviz kuruna dayalı istikrar programının sürdürülemeyeceği anlaşılmış, 2002 yılından itibaren parasal hedefleme politikasının uygulanmaya başlanacağı, ancak bunun gelecek dönem enflasyonuna odaklanan bir para politikası” olacağı, zaman içinde ise enflasyon hedeflemesi rejiminin açık bir şekilde para politikası olarak benimseneceği TCMB tarafından açıklanmıştır. Enflasyon hedeflemesi rejimine geçilmeden önce gerekli olan ön koşulların en azından belli bir kısmının sağlanması hedeflenmiş, bu nedenle 2002–2005 yılları arasında enflasyon hedeflemesine yakınsama rejimi olarak tanımlanan “örtük enflasyon hedeflemesi rejimi” uygulanmıştır (TCMB, 2005).⁴ Türkiye’de örtük enflasyon hedeflemesine geçildiği 2002 yılı başında TÜFE enflasyon oranı %70’lerin üzerinde iken, bu dönemde büyük başarı sağlanarak enflasyon oranı %10’ların altına inmiş, açık enflasyon hedeflemesine geçileceği 2005 yılı sonunda bu oran %7.7 olmuştur. Dolarizasyon seviyesinin yüksek olmaması da enflasyon hedeflemesi için gerekli ön koşullar arasında sayılmıştır. Yüksek enflasyon ortamının bir neticesi olarak ekonomik birimlerin Türk Lirasına olan güvenleri azalmış ve Türkiye’de 1990’lı yıllardan itibaren dolarizasyon oranı hep yüksek düzeyde seyretmiştir. 2001 krizinden sonra dolarizasyon seviyesi tarihi rekorunu kırmış, yabancı para cinsinden varlıkların toplam varlıklara oranı %43 seviyesine ulaşmıştır (Akıncı ve diğerleri, 2005). Bu durum örtük enflasyon hedeflemesi rejiminin uygulandığı 2002–2005 döneminde büyük ölçüde değişmiş, dolarizasyon seviyesi her yıl azalarak 2005 sonunda %25 seviyesine inmiştir. Yüksek enflasyon ortamında sürekli değer kaybederek bol sıfırlı hale gelen Türk Lirası bu dönemde yeniden itibarlı hale gelmiş ve bu kazanımın somut bir göstergesi olarak 2005 yılında yapılan yasal değişiklik ile TL’den altı sıfır

---

4 TCMB, Enflasyon hedeflemesi rejiminin genel çerçevesi ve 2006 yılında para ve kur politikası <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/2005/DUY2005-56.php> (Erişim Tarihi: 02.01.2014)

atılmıştır. 1 Ocak 2006 tarihi itibariyle Yeni Türk Liraları piyasaya sunulmuştur (Ermişoğlu, 2011: 37-39).

Türkiye’de 2002 yılı ve sonrasında dalgalı kur rejimine devam edilmiştir. Özellikle 2001 Ağustos ayından TCMB müdahalelerini en alt düzeyde tutmaya devam etmiş ve sadece aşırı oynamalara müdahale etme kararı almıştır. Ayrıca döviz cinsinden işlemlere ve döviz kuruna dayalı ekonomik yapının değişmesinin gerekliliği ortaya konulmuştur. Bu nedenle, bankalar arası para ve döviz efektif piyasalarına ilişkin bir dizi düzenlemeye gidilmiştir. Bundaki temel amaç; TCMB 'nin bu piyasaların oluşturulması sürecinde üstlendiği "aracılık" işlevine, bu işlevin artık tamamlanmış olması nedeniyle tedrici biçimde son verilmesidir (TCMB, 2002).⁵

Öte yandan TCMB “Enflasyon Hedeflemesi Rejiminin Genel Çerçevesi ve 2006 yılında Para ve Kur Politikası” başlıklı duyurusunda, açık enflasyon hedeflemesi rejimine geçilmesi için gerekli önkoşulların büyük oranda oluştuğunu ve 2006 yılında enflasyon hedeflemesi rejiminin uygulamasına geçileceğini açıkça ilan etmiş ve bu rejim ile birlikte, son yıllardaki “düşen enflasyon” sürecinden “fiyat istikrarı” sürecine doğru ilerleneceğini ifade etmiştir (Ermişoğlu, 2011:43).

TCMB’nin 2002 yılından itibaren enflasyon hedeflemesine geçmesi sebebiyle kısa vadeli faiz oranlarının politika faizi olarak belirlenmesi sonucunda TL likidetesinin sıkılaştırılması ile 2001-2008 döneminde TL’nin aşırı değerlenmesinin ithalat artışı üzerinde etkili olmuştur. Benzer biçimde söz konusu dönemde enerji fiyatlarının artması ile oluşan dış ticaret açığının (CİB açıklarının) finansmanı için görece yüksek belirlenen faiz oranlarının etkisi ile döviz kuru düşük düzeyde seyretmiştir.

Türkiye ekonomisinde 2003-2007 döneminde uygulanan sıkı para ve maliye politikaları ile aralıksız bir yüksek büyüme süreci yaşanmıştır. Ancak, 2008 yılında yaşanan küresel kriz sonucunda ekonomik büyüme 2008 yılının dördüncü çeyreğinde %6,2 daralarak yıllık %0,7 büyüme göstermiştir. 2009 yılına gelindiğinde ise küresel krizin Türkiye ekonomisi üzerine etkisi giderek artmış ve daralan dış ticaret hacmi ve

---

5 http://www.tcmb.gov.tr/veni/duvuru/DUY2002_01.htm (2002 Yılı Para ve Kur Politikası, Sayı, 2002:1, ss: 5), Erişim Tarihi: 15.11.2013

sanayi üretimine paralel olarak ekonomi yılın ilk çeyreğinde %13,8 oranında daralmış ve yılın tamamında ekonomi %4,8 oranında küçülmüştür (TUİK).⁶

2008 Küresel Finans krizinde ve sonrasında dalgalı döviz kuru rejimi uygulamasına devam edilmiştir. Dalgalı kur rejiminde döviz kurları piyasadaki arz ve talep koşulları tarafından belirlenmektedir. Döviz arz ve talebini belirleyen esas unsurlar ise uygulanan para ve maliye politikaları, ekonomik temeller, uluslararası gelişmeler ve beklentilerdir. Uygulanmakta olan kur rejiminde TCMB'nin nominal ya da reel herhangi bir kur hedefi bulunmamaktadır. Bununla birlikte TCMB, finansal istikrara yönelik riskleri sınırlamak amacıyla Türk Lirasının aşırı değerlenmesi veya değer kaybına karşı kayıtsız kalmamaktadır. Bu doğrultuda reel efektif döviz kuru endekslerindeki gelişmeler de yakından takip edilmekte ve finansal istikrarı desteklemek amacıyla gerektiğinde politika tedbirleri alınmaktadır. Piyasa derinliğinin kaybolmasına bağlı olarak spekülasyon davranışları sonucunda kurlarda sağlıksız fiyat oluşumları gözlenmesi durumunda piyasaya alım ya da satım yönünde doğrudan müdahale edilmektedir (TCMB, 2012: 18).

TCMB bu bağlamda, 2010 yılından itibaren makro finansal riskleri de gözetilen yeni bir para politikası çerçevesi tasarlamış ve 2011 yılından itibaren bu politikayı uygulamaya koyarak, TCMB'nin krediler ve döviz kuru kanallarını ayrı ayrı etkilemesine olanak tanımaya başlamıştır. TCMB, 2011-2013 döneminde faiz koridoru uygulaması ile sermaye akımlarının güçlü olduğu dönemlerde faiz koridoru aşağı yönlü genişletilerek faiz oynaklığı ciddi anlamda artırılırken, sermaye akımlarının zayıf olduğu dönemlerde koridor yukarı yönlü genişletilerek döviz kuru oynaklığı azaltılabilmektedir. Ayrıca TCMB, ek bir araç olarak Türk Lirası zorunlu karşılıkların belirli bir oranının döviz cinsinden tutulmasına olanak tanımaktadır. Sağlanan bu esneklik, sermaye akımlarındaki dalgalanmaların döviz kuru ve finansal piyasalar üzerindeki etkilerini yumuşatma potansiyeli taşımaktadır. Örneğin, sermaye girişlerinin hızlı olduğu dönemlerde döviz likiditesi arttığından, bankalar zorunlu karşılıkların daha büyük bir kısmını döviz cinsinden tutmayı tercih edebilecektir. Bu da bir yandan döviz kuru üzerindeki aşırı değerlenme baskısını hafifletirken diğer yandan bankaların döviz kredisi verme eğilimini azaltarak finansal istikrarı destekleyebilmektedir (Kara, 2012: 5-13).

---

6 <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Gosterge/?locale=tr>-Erişim 21.04.2014

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DÖVİZ KURU - DIŞ TİCARET ARASINDAKİ İLİŞKİ

Döviz kuru ile dış ticaret arasındaki ilişkinin iktisat bilimindeki teorik açıklamaları ve bu ilişkiyi belirlemek üzere yapılan çalışmalar da bulunmaktadır. Burada öncelikle ilişki hakkında iktisat bilimindeki kabul edilmiş teorik çerçeve daha sonra ise söz konusu ilişki hakkında yapılan ampirik çalışmalar ele alınacaktır.

4.1. Teorik Çerçeve

Hükümetler uluslararası ödemelerini belirli bir düzen içinde tutmak amacıyla dış ödeme dengesini etkilemek için dış ticaret kısıtlamaları, döviz kontrolü, kur ayarlamaları gibi tedbirler alabilirler. Bu tedbirler çoğu defa ülkelerin tek başına aldıkları kararlardan çok uluslararası para sisteminin yönlendirilmesine göre şekillenmektedir. Döviz kuru politikası, hükümetlerin uluslararası ödemelerini belli bir düzen içinde gerçekleştirmek amacıyla dış ödeme dengesini etkilemek için döviz kuru ile ilgili olarak aldıkları bütün tedbirlerdir.

Döviz kuru tespiti veya yabancı paraya yeni bir değer biçerken hedeflenen çeşitli amaçlar vardır. Bunlar orta dönemli bir ticaret dengesi kurmak, ihracatta rekabet gücünü artırmak, ithal ikamesi sektörleri teşvik ederek ithalata rakip endüstriler kurmak ve şiddetli bir enflasyonist dönemden sonra bozulan dengeleri yeniden kurmak şeklinde sıralanabilir (Abuşoğlu, 1990:52). Bu hedeflerden herhangi birinin döviz kuru ayarlamaları ile ne ölçüde bir değişme göstereceği birlikte uygulanacak destekleyici politikalara da bağlıdır.

Bu çerçevede döviz kuru tespitine yönelik döviz kuru politikaları; dış ticaret kısıtlamaları, döviz kontrolü ve kur ayarlamaları olmak üzere üç ana başlıktan oluşmaktadır.

4.1.1. Dış Ticaret Kısıtlamaları ve Döviz Kuru

Hükümetler gümrük tarifeleri, ithalat kotaları ve yasaklamalar ile dış ticarete müdahale ederek yabancı mal ve hizmetlerin ülkeye girişini değiştirebilirler. Böylece ülkenin döviz giderlerinin azalması veya artması sağlanır. Uygulanan dış ticaret kısıtlamaları ise ülkenin döviz giderlerini azaltarak döviz rezervlerinin tükenmesini önler ve dolayısıyla dış ticaret açığının giderilmesine yardımcı olur (Ciğerlioğlu 2007: 26). Bütün bu önlemler döviz kurunun değerinin bu ortamda belirlenmesine yol

açarak ülkeye döviz girişine yol açtığı gibi aynı zamanda ortaya çıkan döviz kuru da dış ticaret kısıtlamalarının etkilerini dolaylı biçimde etkiler. Bu çerçevede döviz giderlerini kısıcıcı politikalar, eğer döviz gelirlerini artıran verimliliğe dayalı politikalarla desteklenmezse döviz kurunun baskılanmasına yola açarak dış açıkların potansiyelin gerisinde kalmasına yol açabilir.

4.1.2. Döviz Kontrolü

Ülke hükümetleri tarafından döviz piyasasına yapılan müdahalelere döviz kontrolü denir. Hükümetler müdahale işlemleri olan döviz alım satım işlerini gerçekleştirmek üzere merkez bankasını görevlendirirler. Döviz kontrolü genellikle sabit kur sisteminde uygulanabilir. Döviz kontrolü az gelişmiş ülkeler arasında uygulama alanı bulmuştur. Bunun sebebi ise az gelişmiş ülkelerin ithalatı kısıtlayarak ödeme dengesi açıklarını önlemek istemeleridir (Seyidoğlu, 2007: 191-192).

Merkez bankaları doğrudan doğruya döviz arz ve talebini kontrol eder ve döviz kurunu belirler. Döviz kontrolü bir döviz kurumunun döviz arz ve talebi üzerindeki tekeline dayanmaktadır. Döviz kontrolünün topyekün olması durumunda artık döviz piyasasından söz edilemez. Çünkü döviz kaynakları tamamen idari kriterlere göre tayinlanmakta ve tahsis edilmektedir (Parasız, 2000:550).

4.1.3. Kur Ayarlamaları ve Kurlarda Değişimin Etkileri

Kur ayarlamaları sabit kur rejimlerinde uygulanabilen bir politika aracıdır. Kur ayarlamaları sisteminde ülkenin ulusal parası dolar veya euro gibi yabancı bir paraya ya da özel çekme hakları (SDR) veya özel olarak oluşturulan yabancı paralar sepetine bağlanmıştır. Hükümetler döviz piyasasına yaptıkları müdahalelerle kurları, belirlenen sabit veya istikrarlı düzeylerde öngörülen alt ve üst sınırlar arasında sürdürmeye çalışırlar (Ciğerlioğlu, 2007: 27).

Kur ayarlamasında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında en önemli ayrım amaç konusunda belirlemektedir. Gelişmiş ülkeler için kur politikasının amacı, piyasa şartlarınca belirlenen kurun orta vadede ne ölçüde istikrarlı olup olmadığının anlaşılmasına yardımcı olmaktır. Ulaşılacak istenen sonuç cari kurun denge kurundan sapma gösterip göstermediğini ortaya koymaktır. Diğer ülkelerdeki amaç ise orta vadede sürdürülebilir ve seviyesi korunabilir istikrarlı bir kur dengesi elde etmektir (Abuşoğlu, 1990:51).

Uzun süreli dış açıklar durumunda, piyasada sınırsız biçimde döviz satma imkanı olmadığı için ülkeler resmi döviz kurlarını yükseltmek zorunda kalacaktır. Dış ödeme fazlası içinde bulunan ülkeler ise bu durumu gidermek üzere resmi döviz kurunu düşürme yoluna başvuracaklardır (Ciğerlioğlu, 2007: 27).

Kur ayarlamaları sabit kur sistemini uygulayan ülkelerde devalüasyon ve revalüasyon şeklinde uygulanan döviz kuru politikalarıdır. Devalüasyon birçok ülke tarafından uygulanmakla birlikte revalüasyon ülkeler tarafından az rastlanır bir döviz kuru operasyonudur.

Kur ayarlamalarında döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişkilerin belirlenmesi; dış ticaret dengesini sağlamaya yönelik olarak uygulanacak kur politikasının başarılı olması için önem arzeden bir koşuldur. Eğer döviz kurundaki değişimler dış ticareti yani ihracat ve ithalatı etkilemiyorsa, dış ticaret açıklarını azaltmaya yönelik bir kur politikası sorunu çözemeyecektir.

Kur ayarlamaları ekonomik faaliyetlerin seyrini etkilediğinden, kur değişimlerinin istikrarlı bir çizgi izlemesi ekonomik istikrarı da olumlu yönde etkilemektedir (Duygulu, 1998:107). Çünkü döviz kuru istikrarı fiyat istikrarına benzer bir şekilde ekonomik istikrarın sağlanması için hem bir neden hem de bir sonuçtur. Ayrıca kur ayarlamaları, nispi fiyat ve maliyet yapısı bozulmuş bir ülkede dış ticaretteki tıkanıklığı gidermede basitliğinden ötürü en sık kullanılan araçtır (Balaylar, 1997: 65).

4.1.3.1. Devalüasyon, Marshall-Lerner Koşulu ve J-Eğrisi Etkisi

Sabit kur sisteminde bir kur ayarlaması olan devalüasyon, milli paranın dış değerinin ani ve iradi olarak hükümet kararıyla düşürülmesidir (Karluk, 1999:343). Devalüasyonun sözlük anlamı "değerden düşürülme"dir. Devalüasyon ve depresiasyon terimlerinin anlamca farklı olduğuna burada değinmek gerekir. Devalüasyona sadece sabit kur veya bu kur sistemine yakın sistemleri uygulayan ülkeler başvurmaktadır. Çünkü devalüasyonda ulusal paranın dış değeri iradi olarak ve belli amaçlar çerçevesinde düşürülmektedir. Esnek kur sisteminde ise kur döviz arz ve talebi tarafından belirlenir ve bu sistemde hükümetler devalüasyon kararı alamazlar. Çünkü döviz kurunun değeri arz ve talebe bağlı olarak kendiliğinden düşmektedir. Bu duruma ise depresiasyon adı verilir (Çiçek, 2006: 64). Dolayısıyla esnek kur sisteminde kur değişimlerden söz edilmektedir.

Devalüasyon kararıyla parasının dış değerini düşüren bir ülke, ithal mallarının ülke içinde pahalılaşması nedeniyle ithalatın azalması ve ihracat mallarının dış değerinin düşmesi nedeniyle de ihracatın artması beklentisi içindedir. Bu nedenle ticaret dengesi problemleriyle karşılaşan ülkelerin bu sorunları gidermek için başvurdukları ilk çare milli paralarını devalüe etmek olmuştur.

Devalüasyon ticaret dengesini üç farklı yönden etkileyebilmektedir Bunlar reel rekabet, yerli tüketim ve değerlenme etkileridir. Reel rekabet etkisi, devalüasyonun reel döviz kurunu etkileyerek uluslararası piyasalarda ülkenin rekabet gücünü arttırabilmesidir. Bu durum ihracatı artırıp ithalatı azaltarak ticaret dengesini iyileştirebilir. Yerli tüketim etkisi, parasalci görüşe göre devalüasyonun aynı oranda enflasyonu da beraberinde getirilmesi ile ilişkilidir. Çünkü devalüasyon ile paranın değeri düşürülmüş ancak mal fiyatları aynı düzeyde devam etmektedir. Fiyat balanslarındaki bu artış reel para balanslarına etki eder ve tüketimde bir azalmaya neden olur. Değerlenme etkisi ise nominal döviz kurundaki değişmelerin reel devalüasyona yol açıp açmadığını ve devalüasyonun ticaret dengesi üzerindeki etkisini belirler. Yani devalüasyonun ticaret dengesi üzerindeki etkisi belirli değildir (Aydoğuş ve Yıldırım, 2001:156).

Alfred Marshall ve Abba Lerner adlı iktisatçılar, devalüasyondan beklenen ödemeler açığını azaltıcı sonuçların elde edilebilmesinin koşullarını araştırarak elde ettikleri sonucu bir formülle açıklamışlardır. Marshall-Lerner koşulu denilen bu formüle göre, ülke içinde üretilen malların (ihracat malları) arz esnekliğinin sonsuz olması (yani bu ülkelerin üretimini aynı fiyattan dilediği kadar arttırabilmesi) koşuluyla, ithal mallarının ülke içi ve ihracat mallarının yurt dışı talep esneklikleri toplamının birden büyük olması gerekmektedir (Hepaktan, 2009:42). Esnekliklerin toplamı 1'den ne kadar büyükse devalüasyondan beklenen döviz kazancı o kadar fazla olacaktır. Eğer esneklikler toplamı 1'den küçükse söz konusu ülke devalüasyondan zararlı çıkacaktır.

Devalüasyonun ticaret bilançosunu kötüleştireceği ya da iyileştireceği Marshall-Lerner'in belirttiği esnekliklerle ilgili koşulun sağlanıp sağlanmaması ile yakından ilişkilidir. Bu koşul, nisbi ithal fiyatlarındaki bir artışın sadece ithalat ve ihracatın fiyat esnekliklerin toplamı 1'den büyük ise ticaret bilançosunu iyileştireceğini ifade eder. Bununla birlikte kısa dönemde bu esnekliklerin değeri daha küçüktür. Diğer bir ifadeyle kısa bir zaman diliminde hem ihracatın hem de

ithalatın nisbi fiyatlardaki değişmelere oldukça tepkisiz olduğu ortaya konabilir. Bu genellikle üretici ve tüketicilerin devalüasyona yavaş intibak etmelerinden kaynaklanmaktadır (Durusoy ve Tokathoğlu, 1997: 68).

Esneklikler yaklaşımı özellikle IMF tarafından benimsenmekte ve kur politikasının bir ülkenin ihracatında anahtar role sahip olduğunu belirtmektedir. Ancak esnekliklere dayalı yaklaşım diğer faktörlerin sabit kaldığı varsayımına ve karşılaştırmalı statik analize dayalı kısmi bir yaklaşım olup, eksik istihdamda olan bir ülke için düşünölmüştür. Yaklaşımın başarısı ifade edilen bu varsayımlara bağlı olup ekonominin mevcut üretim yapısı altında nispi fiyat bozulmalarından kaynaklanan bir ihracat tıkanıklığında geçerli olacaktır (Terzi ve Zengin, 1998: 49).

Devalüasyonun ticaret dengesi üzerindeki etkisi ise nominal döviz kurundaki değişmelerin, reel devalüasyona yol açıp açmadığına bağlıdır. Dolayısıyla devalüasyonun ticaret dengesi üzerindeki etkisi belirli değildir. Nispi fiyatların ve ticaret hacminin döviz kurundaki değişmelere nasıl karşılık vereceği J-eğrisi etkisi varsayımı ile açıklanmıştır. Buna göre devalüasyon ilk aşamada ticaret dengesi üzerinde olumsuz etki yapacaktır, fakat daha sonra olumlu etkileri görölecektir. Bu çerçevede yabancı fiyatlar değişmeden devalüasyon yapılmasının iki etkisinden söz edilebilir. İlk olarak eğer ithalatın fiziksel miktarı değişmezse, ithalat harcamaları artacak ve ticaret dengesi kötüleşecektir (J harfinin aşığı doğru kayan küçük ucu gibi). Fakat daha sonra ithal malların göreceli fiyatlarının yükselmesi talebin yurtiçi mallara kaymasına yol açacak ve ithalat hacmi daralacaktır. Ayrıca ihracat yabancı satıcılar için cazip hale geleceğinden daha sonra ticaret dengesi (J harfinin uzun kolu gibi yukarıya dönerek) iyileşebilecektir (Ertekin, 2001:156-157).

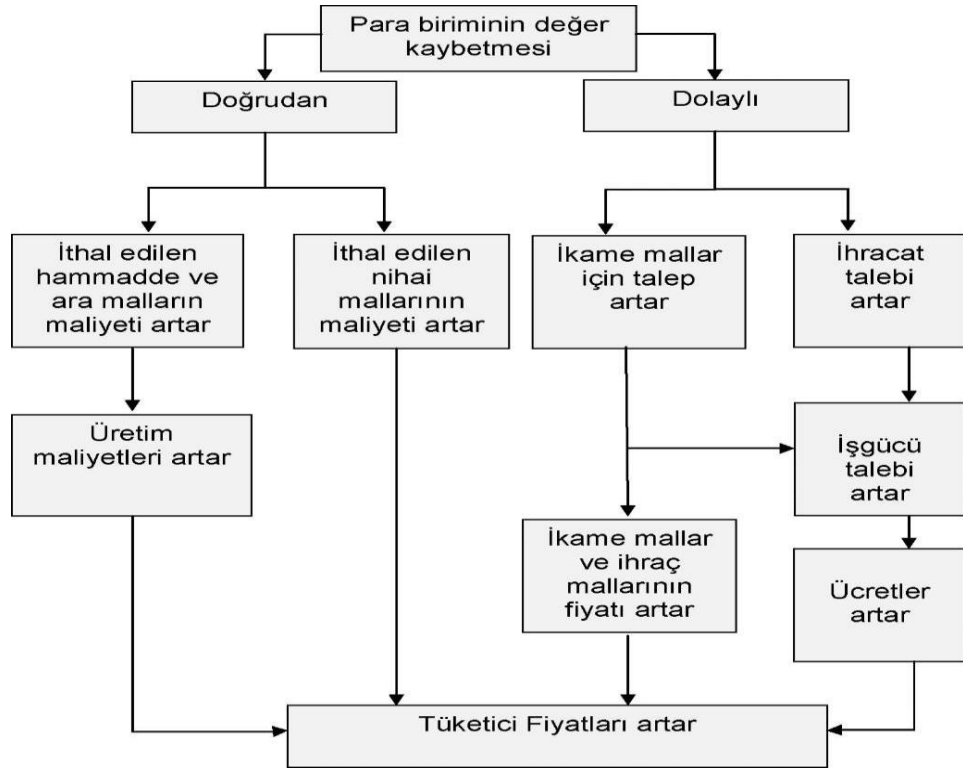
4.1.3.2. Revalüasyon ve Etkileri

Kur ayarlama politikalarından diğeri de revalüasyondur. Revalüasyon sabit kur sistemi uygulayan ve dış ödemeler dengesi fazla veren ölkelerin, bu fazlalığı gidererek dış dengeyi sağlamak üzere hükümetin aldığı bir kararla milli paralarının dış değerinin yükseltilmesidir (Seyidoğlu, 2002:529).

Gerek devalüasyon gerekse revalüasyon piyasada belirlenen döviz kurundan farklıdır. Bir devalüasyon veya revalüasyon yapmadan önce para otoritelerinin resmi döviz kurundaki bir ayarlamının ödemeler dengesini düzeltmek için gerekli olup olmadığına, ayarlamının ne zaman yapılacağına ve ne büyüklükte olması gerektiğine

karar vermeleri gerekir. Çünkü döviz kuru piyasada arz ve talebe göre belirlenmediğinden yanlış bir karar olabildiği gibi, yanlış zamanda ve yanlış büyüklükte olabilir (Abuşoğlu, 1990:64).

Buraya kadar bilgi verdiğimiz devalüasyon, revalüasyon vb. döviz kuru politikalarının dış ticareti yani ihracat ve ithalat kalemlerini etkileme kanalı fiyatlardır. Yani uygulanan döviz kuru politikaları ne kadar mal ve hizmet fiyatlarını etkileyebiliyorsa o kadar dış ticareti de etkilemektedir. Örneğin; döviz kurundaki değişiklikler sonucunda para biriminin değer kaybettiğini varsayalım. Bu durumun ekonomiye etkisini yani kurların fiyatlara geçiş etkisini McFarlane (2002) aşağıda vereceğimiz şekilde, özet bir şekilde anlatmıştır.

Şekil 4.1. Döviz Kurundan Fiyatlara Geçiş Etkisinin Aktarım Mekanizması

Kaynak:McFarlane, 2002:5.

Yukarıdaki şekilde gösterildiği gibi döviz kurlarındaki bir yükselmenin ekonomiye doğrudan etkisi ithal edilen üretim mallarının maliyetinde oluşturduğu artış ile dolaylı etkisi olan ihrac edilen malların talebinde oluşan artışa bağlı olarak oluşan işgücü talebi ve ücretlerinin artışı sonrasında tüketici fiyatları artacaktır. Ancak oluşabilecek kurların fiyatlara geçişinin doğrudan ve dolaylı etkisi malların talep esnekliği gibi faktörlerden dolayı pratikte kısmi olarak gerçekleşmektedir.

4.2. Literatür Taraması

Döviz kurunun dış ticaret bileşenleri olan ihracat ve ithalat üzerindeki etkileri sürekli araştırma konusu olmuştur. Yani “bir ülkenin parasının değeri ile dış ticaret arasında ilişki var mı?” sorusu zihinleri daima meşgul etmiş ve cevabı bulunmaya çalışılmıştır. Biz burada bu sorunun cevabını araştıranlar hakkında üç ana grup şeklinde ayırım yaparak bilgi vereceğiz.

4.2.1. Döviz Kuru - Dış Ticaret İlişkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Hooper ve Kohlhagen (1978), Amerika ve Almanya’da döviz kuru belirsizliği ve ticaret hacmi arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında, döviz kuru değişkenliğinin, riskten kaçınan tüccarlar üzerinde yüksek maliyete yol açtığını gözlemişlerdir. Yüksek maliyetler dolayısıyla dış ticaret hacmi daralmaktadır. Ticari anlaşma tarihindeki döviz kuru ile ödeme tarihindeki döviz kuru farklı olacağından dolayı, dış ticaret faaliyetinde bulunan ekonomik ajanların gelecekte elde edecekleri kar ile ilgili belirsizlik ortaya çıkacaktır. Sonuç olarak, iki taraflı döviz kuru değişkenliği ticaret hacmini azaltacaktır. Başka bir deyişle, döviz kurlarındaki değişkenliğin artması, gelecekte kurlarda belirsizliğin ortaya çıkmasına neden olacaktır. Böylece döviz kurundaki değişkenlik bir risk oluşturacaktır. Bu açıdan bakıldığında gelecek bir tarihteki döviz kuru değişimlerinin firma gelirleri üzerinde negatif bir etkiye sahip olacağı açıktır.

Spitaller (1980), 1973-1978 dönemine ait aylık veriler yardımıyla Belçika, Kanada, Fransa, Federal Almanya, İtalya, Japonya, Hollanda, İsveç, İngiltere ve ABD’yi kapsayan 10 ülke için kısa dönemli kur değişimlerinin dış ticaret dengesi ve dış ticaret hadleri üzerindeki etkilerini incelemiş ve Almanya hariç diğer tüm ülkelerde döviz kurlarındaki değişimlerden ticaret hadlerine doğru, ters yönlü nedensel bir ilişkinin olduğu sonucuna varmıştır (Ay ve Özşahin, 2007: 5)

Rose ve Yellen (1989), reel döviz kuru, yurtiçi gelir, yurt dışı gelir ve dış ticaret bilançosu arasındaki ilişkiyi 1960:1-1985:4 yılları ABD ekonomisi için incelemişlerdir. Çalışmanın kısa dönem analizinde G-7 ülkelerinin her biri ile ABD arasındaki dış ticaret, araç değişkenler yöntemiyle incelenmiş ve reel döviz kurunun dış ticaret bilançosu üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Ciğerlioğlu 2007: 51-52)

Chowdhury (1993), G7 ülkeler için 1973 - 1990 dönemini kapsayan çeyrek veriler ve VAR yöntemi kullanılarak reel döviz kurundaki oynaklığın dış ticaret üzerindeki etkisini araştırmış ve değişkenler arasında güçlü bir ters yönlü ilişki olduğu sonucuna varmıştır.

Kroner ve Lapstrapes (1993), ABD, İngiltere, Fransa, Japonya ve Batı Almanya olmak üzere beş ülke için çok değişkenli GARCH (Generalized Autoregressive Conditional Heteroscedasticity) aritmetik ortalama modelini kullanarak yaptıkları çalışmada dış ticaret ve nominal döviz kurlarındaki dalgalanmalar arasında bir ilişkinin var olduğuna dair bulgular elde etmişlerdir. İngiltere ve ABD için negatif bir etkinin olduğu bulunmuştur. t değerleri kullanılarak eş zamanlı döviz kurunda meydana gelen dalgalanmaların ticaret üzerindeki etkisinin ABD ve Batı Almanya için %10 seviyesinde anlamlı olduğu bulunmuştur. Fransa ve Japonya için, etkinin pozitif ve anlamsız olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

In ve Menon (1996), OECD ülkeleri örneğinde reel döviz kuru ve ticaret hadleri arasındaki ilişkiyi koentegrasyon ve nedensellik analizleri yardımıyla belirlemeye çalışmıştır. 7 OECD ülkesinde (Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, İngiltere, ABD) ticaret hadleri ve reel döviz kurunun aralarında uzun dönem ilişki olduğu sonucuna varmışlardır. Ayrıca, beş ülkede (Kanada, Fransa, Japonya, İngiltere, ABD) reel döviz kurundan ticaret hadlerine doğru, diğer iki ülkede (Almanya, İtalya) de ticaret hadlerinden reel döviz kuruna doğru bir nedensellik olduğunu bulmuşlardır (Zengin, 2000: 30).

Bhattacharya (1997), ABD ekonomisi için yaptığı çalışmada yüz bir ülkeden oluşan ve ABD'nin tüm dış ticaret ortaklarını kapsayan bir dış ticaret endeksinden faydalanarak, reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapılan ekonometrik çalışmada reel döviz kurunun yanında parasal taban, faiz oranı, bütçe açığı, dış ticaret açığı ve büyüme oranının dünya büyüme oranından farkı olmak üzere altı değişkenden oluşan bir VAR modeli, 1976-1995 dönemine ait çeyrek veriler kullanılarak tahmin edilmiştir ve reel döviz kuruyla dış ticaret dengesi arasında orta dönemli bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Lin (1997), tarafından ABD ekonomisi için yapılan bir başka çalışmada reel döviz kuru ve dış ticaret bileşenleri arasındaki ilişki zaman serisi analizi kullanılarak araştırılmıştır. Yapılan çalışmada 1973:3-1994:9 dönemine ait aylık veriler

kullanılmış ve Engle-Granger testi sonucunda reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasında bir koentegrasyon ilişkisi olmadığı sonucuna varmıştır. Bunun üzerine Geweke Lineer Geri Besleme Ölçümleri testini kullanan Lin, reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasında, çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucunu bulmuştur (Ciğerlioğlu 2007: 53-54).

Zengin (2000), Türkiye ekonomisi için reel döviz kuru hareketleri ve dış ticaret fiyatları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda dış ticaret fiyatları reel döviz kurunu doğrudan etkilerken, reel döviz kuru dış ticaret kalemlerinden ithalat fiyat endeksini doğrudan, ihracat fiyat endeksini ise ithalat fiyat endeksi kanalıyla dolaylı olarak etkileyebilmektedir sonuçlarına varmıştır.

Smith (2001), ticaret dengesi üzerinde reel döviz kuru etkilerinin incelendiği çalışmada uzun vadede Marshall-Lerner koşulu sağlanmakla beraber, kısa vadede J-eğrisi etkisi olduğu düşünülmektedir. Ayrıca nominal devalüasyon ile ticaret dengesi artırabilir sonucuna varmışlardır.

Sivri ve Usta (2001), Türkiye ekonomisinde 1994-2000 dönemi için reel döviz kuru ile ithalat ve ihracat arasındaki ilişkiyi VAR modelini kullanarak tahmin ettikleri analiz sonuçlarını Granger nedensellik, etki- tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırmalarından yararlanarak yorumlamışlardır. Reel döviz kurundan ithalat ve ihracata doğru bir nedensellik ilişkisi olmadığı ve etki tepki fonksiyonları bulguları bağlamında reel döviz kurunda oluşacak bir standart hatalık şoka karşılık ithalat ve ihracatın tepkisinin belirsiz olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Ay ve Özşahin, 2007: 6).

Wilson (2001), çalışmasında, Singapur, Kore ve Malezya'nın, ABD ve Japonya ile karşılıklı ticareti için, reel döviz kuru ve ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 1970-1996 dönemine ait çeyrek verilerin kullanıldığı söz konusu çalışma sonucunda, Kore'nin ABD ile ticareti hariç, reel döviz kurunun ticaret dengesi üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır (Karagöz ve Doğan, 2005: 220-221).

Jiranyakul ve Brahmasrene (2002), reel döviz kurundaki değişmelerin dış ticaret dengesi üzerindeki etkilerini Tayland ekonomisi için araştırmışlardır. Yapılan ekonometrik çalışmada 1990-2000 yıllarına ait çeyrek veriler, durağanlık testleri, koentegrasyon testi ve en küçük kareler yöntemi kullanılmıştır. Bu analizler sonunda reel döviz kurundaki değişmeler, Tayland'ın üç büyük ticaret ortağı olan Japonya,

ABD ve Singapur'la yaptığı ihracat ve ithalatı etkilemektedir sonucuna varmışlardır (Ciğerlioğlu, 2007: 54)

Lane ve Milesi-Ferretti (2002), dış zenginlik, ticaret dengesi ve reel döviz kuru aralarındaki ilişkinin ele alındığı çalışmalarında 1974-1998 dönemi 20 ülke verileri üzerinde yapılan analiz de ticaret dengesi ve reel döviz kuru arasında negatif bir ilişki bulunmuştur.

Ata ve Arslan (2003) Türkiye'de 1980-2000 döneminde döviz kuru ve dış ticaret hacmi arasında ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında söz konusu dönemde döviz kurundaki artış ile dış ticaret hacmi arasında uzun dönemde anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Buna göre döviz kuru arttıkça dış ticaret hacmi de artmaktadır sonucuna ulaşmışlardır.

Baldemir ve Keskiner (2004), reel kur değişimlerinin ülkelerin birbirleri ile olan ticaretlerine etkisini Türkiye'nin ABD, Almanya, Hollanda, İngiltere ve İtalya ile olan ticareti üzerinde incelemişler. Çalışma sonucunda, Türkiye'nin dış ticaretinde önemli paya sahip bu ülkelerin GSYH'ndeki artış dış ticaret dengelerini olumsuz yönde etkilemektedir bulgularına ulaşmışlardır.

Edwards ve Willcox (2003), çalışmalarında Güney Afrika ekonomisi 1970-2001 yılları çeyrek verileri kullanılarak döviz kuru değişkenliklerinin ticaret dengesi üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. Bu araştırmada çok değişkenli eşbütünlük analizi için Johansen maksimum olabilirlik testi kullanılmış ve döviz kurunun ticaret dengesi üzerindeki etkisi ihracat ve ithalat piyasalarındaki arz ve talep esnekliklerine bağlı olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Stucka (2003), süreklilik arz eden devalüasyonlar sonucunda reel döviz kurunda meydana gelen değişmelerin ticaret dengesi üzerindeki etkilerini Hırvatistan ekonomisi için incelemiştir. Yapılan ekonometrik çalışmada 1994:1-2002:1 yıllarına ait üçer aylık veriler ve ARDL yöntemi kullanılmıştır. Ekonometrik analiz sonuçlarına göre süreklilik arz eden %1 oranındaki bir devalüasyonun Hırvatistan'ın ticaret dengesine etkisi olumlu yönde olmaktadır. Ayrıca yapılan devalüasyonların ticaret dengesine olan yansıması ise yaklaşık 2,5 yıl sonra ortaya çıkmaktadır. Stucka, Hırvatistan için J-eğrisini destekler nitelikte sonuçlara ulaşmıştır (Ciğerlioğlu 2007: 54)

Onafowora (2003), reel döviz kurunun dış ticaret dengesi üzerindeki kısa ve uzun dönemli etkilerini, Endonezya, Malezya ve Tayland için ABD ve Japonya'yla yaptıkları dış ticaret açısından incelemiştir. Yapılan ekonometrik çalışmada, 1980:1-2001:4 yıllarına ait üçer aylık veriler, koentegrasyon tekniği ve VECM(Vektör Hata Düzeltme Modeli) yöntemi kullanılmıştır. Model sonuçları reel döviz kuruyla dış ticaret dengesi arasında uzun dönemde kararlı bir ilişkiyi göstermektedir. Kısa dönemde Endonezya ve Malezya'nın, Japonya ve ABD'yle; Tayland'ın ise ABD ile yaptığı dış ticarete J-eğrisi etkisine rastlanmaktadır. Reel döviz kurundaki değer kaybının dış ticaret dengesi üzerindeki ilk etkileri olumsuz olurken bu durum uzun dönemde olumlu gelişme göstermektedir. Ancak Tayland'ın Japonya'yla yaptığı dış ticarete tersi bir durumla karşılaşmıştır. Yani reel döviz kurundaki değer kaybı Tayland'ın dış ticaret dengesine önce olumlu yansımakta sonra bu gelişme olumsuz seyretmekte ve tekrar olumlu bir gelişme göstermektedir. Bu durum klasik J-eğrisi etkisini desteklememekle beraber S-eğrisi modeliyle uyumaktadır (Ciğerlioğlu 2007: 55)

Devkota (2004), Nepal ekonomisi için yaptığı ekonometrik çalışmada, reel döviz kurundaki değişmelerin ülkenin dış ticaret dengesini etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Ancak Nepal'in dış ticaret yapısı uygulanan devalüasyonların etkin politika aracı olarak kullanılmasını engellemektedir. Devkota'ya göre Nepal'in ihracat yapısı ithalata dayalı olduğu için ihracattaki artış ithalat artışını da beraberinde getirmekte ve dış ticaret açığı bu sebepten dolayı azalmamaktadır.

Karagöz ve Doğan (2005), Türkiye ekonomisi Ocak 1995-Haziran 2004 dönemine ait aylık verilerini kullandıkları çalışmalarında, ihracat ve ithalat değişkenlerinin her birinin döviz kuru ile olan ilişkisini incelemiştir. İlişkiyi belirlemek amacı ile yapılan eş-bütünleşme analizi sonucunda, ihracat ve ithalat değişkenleri kendi ve birbirlerinin gecikmeli değerlerinden etkilenirken aylık kur değişmelerinden etkilenmemekte, fakat ani ve önemli kur değişikliği olarak yorumlanabilecek 2001 yılı kurlardaki hızlı yükselmeden etkilenmektedirler. Bu bulguları ışığında reel döviz kurundan dış ticaret değişkenlerine doğru nedensel (uzun dönemli) bir ilişkinin bulunmadığı, fakat kur değişmelerinin etkisinin anlamlı çıkması, kısa dönemde bu ilişkinin olduğunu göstermektedir sonucuna ulaşmışlardır.

Yamak ve Korkmaz (2005), reel döviz kuru ve dış ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi ele aldıkları çalışmalarında, 1995:1-2004:4 dönemini kapsayan bir veri seti

ile reel döviz kuru değişimlerinin Türkiye'nin dış ticaret dengesi üzerindeki etkilerini, farklı mal grupları dikkate alınarak belirlemeye çalışmışlardır. Yapılan Granger analizi sonucunda; değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olmadığına ve kısa dönemde reel döviz kuru ve ticari denge arasındaki ilişki, temel olarak sermaye malları ticareti tarafından belirlenmektedir bulgularına ulaşmışlardır.

Barışık ve Demircioğlu (2006), Türkiye'de döviz kuru rejimi ve konvertibiliteye geçişin, ihracat ve ithalat ile aralarındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmalarında yapılan koentegrasyon testi ile 1980-2001 dönemini kapsayan uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Kurlardan ithalata güçlü, ihracata nispeten güçlü ilişki bulunmuşken, ihracat ve ithalatın kura etkisinin zayıf olduğu tespit edilmiştir. Konvertibilitenin ihracat ve ithalat üzerinde bir dönüşüm yapmadığını, 2000 yılında ihracat değişimi serisinde bir kırılmanın varlığı gözlenmektedir. Konvertibilite öncesi ve sonrası değişkenlerin belirleyicilerini analiz eden varyans ayrıştırmasında değişkenlerdeki değişimi büyük oranda kendisinin belirlediği, ithalat değişimlerinin kur değişimlerini belirleme gücünün ihracat değişiminin kur değişimini belirleme gücünden daha yüksek olduğu bulunmuştur. İhracat değişimlerinin ithalat değişimlerini belirleyiciliğinin 1989 sonrasında öncesi döneme göre azaldığı, ihracat değişiminin kendisini belirleme gücünün arttığı gözlenmektedir. İhracat değişiminde kur ve ithalat değişiminin belirleyiciliği azalmıştır.

Gül ve Ekinci (2006), Türkiye'de reel döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasındaki nedensellik ilişkisini inceledikleri çalışmalarında reel döviz kurundan ne ihracata ne de ithalata doğru bir nedensellik ilişkisi bulunamazken, ihracat ve ithalattan reel döviz kuruna doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu saptanmıştır ve reel döviz kurunun dış ticaret dengesini sağlamada etkin bir şekilde kullanılamayacağı sonucuna ulaşmışlardır.

Coupet (2006), OECD üyesi 21 ülkenin yatay kesit verilerini kullanarak ticaret dengesi ve reel döviz kuru arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik yöntemiyle test ettiği çalışmaları sonucunda bu ülkeler için J eğrisi hipotezinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Ay ve Özşahin (2007), Türkiye ekonomisinde reel döviz kuru ve dış ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında Türkiye'de 1995:1 ve 2007:6 dönemine ait reel döviz kuru (LERDK), ihracat fiyat endeksi (LX) ve ithalat fiyat

endeksi (LM) serileriyle yaptıkları ekonometrik çalışma sonucunda, ithalat fiyat endeksi (LM) etkileyicileri olarak reel döviz kuru (LERDK) ve ihracat fiyat endeksini (LX) tespit etmişler. İhracat fiyat endeksinin (LX) tek belirleyicisi ise sadece reel döviz kuru (LERDK) olarak belirlenmiştir. Ayrıca çalışmalarında reel döviz kurunun (LERDK) her iki değişkenden de bağımsız olduğu yani etkilenmediği görülmüştür.

Türkyılmaz ve diğerleri (2007), çalışmalarında 1999:01-2007:01 donemi için, Türkiye’de nominal döviz kuru oynaklığının tahmin edilerek, döviz kuru oynaklığı ile ithalat ve ihracat arasındaki dinamik ilişkileri incelenmeye çalışmışlardır. Bu çalışmada, Türkiye’de 1999:01-2007:01 dönemi için AR(1)-TGARCH(1,1) modeli yardımıyla aylık nominal döviz kuru oynaklığı elde edilmiş ve ilgili dönem için bir Standart VAR modeli altında Granger Nedensellik Testi ile ithalat ile ihracat arasında ve döviz kuru oynaklığı ile ithalat arasında çift yönlü ayrıca ihracattan nominal döviz kuruna doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Ayrıca döviz kuru oynaklığının ithalat üzerindeki, ithalatın ihracat üzerindeki ve ihracatın da ithalat üzerindeki etkisi çalışmada önemli bulunmuştur. Nedensellik analizine ek olarak, Standart VAR(10) modeli yardımıyla elde edilen Etki-Tepki Analizi ve Varyans Ayırıştırma Analizi sonuçları da nedensellik ilişkilerini destekler nitelikte bulunmuştur.

Peker (2008) Türkiye’de reel döviz kurunun dış ticaret dengesi üzerindeki etkilerini incelediği çalışmasında, reel efektif döviz kuru değişkenliğiyle ticaret dengesi arasındaki uzun ve kısa dönem ilişkileri Türkiye örneğinde (1992:I-2006:IV dönemi için) eş-bütünleşme ve hata düzeltme modelleri yardımıyla araştırmıştır. Uzun dönemde devalüasyonun ticaret dengesini iyileştireceği yönündeki Marshall-Lerner (M-L) koşulunun ampirik olarak desteklenmediği bulgusu elde edilmiştir. Reel efektif döviz kuru değişkenliğinin ticaret dengesi üzerindeki kısa dönem etkileri ise anlamlı çıkmamıştır.

Vergil ve Erdoğan (2009), döviz kuru ile ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi ele aldıkları çalışmalarında Türkiye 'de 1989-2005 dönemi içerisinde çeyrek yıllık veriler kullanılarak Marshall-Lerner koşulunun sağlanıp sağlanmadığını ve kısa dönemde J eğrisi etkisinin geçerliliğini birlikte incelemişlerdir. ADF ve PP birim kök testleri ve ARDL koentegrasyon testlerinden sonra yapılan tahminlerde, incelenen dönemde, Marshall-Lerner koşulunun sağlandığı görülmüştür. Ayrıca Almon modeli

yöntemi kullanılarak regresyon analizi yapılmış ve yapılan tahminde de J eğrisi etkisinin Türkiye için geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Alptekin (2009), Türkiye’de dış ticaret - reel döviz kuru ilişkisini ele aldığı çalışmada, reel döviz kuruyla dış ticaret arasındaki ilişkiyi 1992:1-2009:1 dönemi aylık verilerini kullanmak suretiyle VAR modeli yardımıyla sınamıştır. Çalışmada kısa dönemde söz konusu değişkenler arasında bir ilişkiden bahsetmenin mümkün olmadığı ve reel döviz kurunda meydana gelen bir gelişmenin dış ticaret hacminde bir değişmeye yol açmadığı sonucuna varmıştır.

Aktaş (2010), Türkiye’de reel döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada, 1989:1-2008:4 dönemi için üç aylık veriler kullanılmıştır. Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığını belirlemek üzere Johansen eşbütünleşme testi uygulanmış, reel döviz kurları ile ihracat ve ithalat arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Varyans ayrıştırması sonuçlarına göre reel döviz kurundaki değişimlerin, ihracat ve ithalat üzerinde etkisinin olmadığı görülmüştür. İhracatın ithalattaki değişimlerden oldukça etkilendiği, ithalatın da ihracattaki değişimlerden ancak 11. ve 12. dönemlerde %20 oranında etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Etki-tepki fonksiyonlarına göre de, reel döviz kurundaki şoklara karşı ithalat ve ihracat değişkenlerinin etkilenmedikleri tespit edilmiştir. Ancak ithalatta oluşacak bir şok karşısında, ihracat değişkeninin güçlü bir tepki verdiği görülmüştür. Yani ihracat ve ithalat değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çavdar (2011), Türkiye ekonomisinde 1987:1-2009:4 dönemini kapsayan veri setiyle reel döviz kuru ve dış ticaret haddi değişkenleri arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Johansen-Juselius koentegrasyon testi sonucunda değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olduğu ve Granger nedensellik testi sonucunda ise dış ticaret hadlerinden reel döviz kuruna doğru bir nedensellik bulmuştur. Bu çerçevede dış ticaret hadlerinde meydana gelebilecek bir iyileşmenin, ülkeye gelir getirici etki yaparak, yurt içi fiyatların yurt dışı fiyat seviyesine göre yükselmeye neden olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Hepektan ve diğerleri (2011), Türkiye’de uygulanan döviz kuru sistemlerinin dış ticaret ile ilişkisini inceledikleri çalışmalarında TÜFE bazlı REDK'nın ihracat ve ithalatı etkilediği, ihracat ve ithalatın da TÜFE bazlı REDK'yı etkilediği, fakat

ihracat ve ithalatın TÜFE bazlı REDK'yı daha kuvvetli bir şekilde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. ÜFE bazlı REDK ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişki ise ÜFE bazlı REDK'nın ihracat ve ithalata olan etkisinin anlamsız olduğu, fakat ihracat ve ithalatın ÜFE bazlı REDK'yı etkilediği sonucuna varmışlardır. Bu doğrultuda ulaşılan sonuçlara göre, reel efektif döviz kurunun tam anlamıyla ihracat ve ithalatı etkilediği söylenememektedir. Ancak ihracat ve ithalatın, reel efektif döviz kuru üzerindeki etkisi, reel efektif döviz kurunun ihracat ve ithalat üzerindeki etkisinden daha kuvvetli olduğu söylenilebilmektedir.

Tablo 4.1. Döviz Kuru ile Dış Ticaret Arasındaki İlişki İle İlgili Çalışmaların Özeti

YAZARLAR	TARİH	ARAŞTIRMA ALANI	SONUÇ
Hooper ve Kohlhagen	1978	Amerika ve Almanya	Negatif İlişki
Spitaller	1980	Belçika, Kanada, Fransa, Federal Almanya, İtalya, Japonya, Hollanda, İsveç, İngiltere ve ABD'yi kapsayan 10 ülke	Negatif İlişki
Rose ve Yellen	1989	G-7 ülkelerinin her biri ile ABD arasındaki dış ticaret	İlişki Yok
Chowdhury	1993	G7 Ülkeleri	Negatif İlişki
Kroner and Lapstrapes	1993	ABD, İngiltere, Fransa, Japonya ve Batı Almanya olmak üzere beş ülke	İlişki Değişiklik Göstermektedir
In ve Menon	1996	OECD üyesi bazı ülkeleri (Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, İngiltere, ABD)	Olumlu Nedensellik İlişkisi
Bhattacharya	1997	ABD	Olumlu İlişkili
Lin	1997	ABD	Çift Yönlü Nedensellik İlişkisi
Zengin	2000	Türkiye	Olumlu İlişkili
Smith	2001	Türkiye	Olumlu İlişki
Sivri ve Usta	2001	Türkiye	İlişki Yok
Wilson	2001	Singapur, Kore ve Malezya'nın, ABD ve Japonya ile Karşılıklı Ticareti	İlişki Değişiklik Göstermektedir
Jiranyakul ve Brahasrene	2002	Tayland	Olumlu İlişkili

Lane and Milesi-Ferretti	2002	20 ülke	Negatif İlişki
Ata ve Arslan	2003	Türkiye	Olumlu İlişki
Baldemir ve Keskiner	2003	Türkiye	Olumsuz İlişki
Edwards and Willcox	2003	Güney Afrika	Arz ve Talep Esnekliklerine Bağlı İlişki
Stucka	2003	Hırvatistan	Olumlu İlişki
Onafowora	2003	Endonezya, Malezya ve Tayland	Olumlu İlişkili
Devkota	2004	Nepal	Olumlu İlişkili
Karagöz ve Doğan	2005	Türkiye	Kısa Dönemli İlişki
Yamak ve Korkmaz	2005	Türkiye	İlişki Değişiklik Göstermektedir
Barışık ve Demircioğlu	2006	Türkiye	Olumlu İlişkili
Gül ve Ekinci	2006	Türkiye	Tek Yönlü Nedensellik İlişkisi
Coupet	2006	OECD üyesi 21 ülke	İlişki Yok
Ay ve Özşahin	2007	Türkiye	İlişki Değişiklik Göstermektedir
Türkyılmaz ve diğerleri	2007	Türkiye	İlişki Değişiklik Göstermektedir
Peker	2008	Türkiye	İlişki Yok
Vergil ve Erdoğan	2009	Türkiye	Olumlu İlişkili
Alptekin	2009	Türkiye	İlişki Yok
Aktaş	2010	Türkiye	Olumlu İlişkili
Çavdar	2011	Türkiye	Uzun Dönemli ve Nedensellik İlişkisi
Hepektan ve Dündar vd.	2011	Türkiye	İlişki Değişiklik Göstermektedir

4.2.2. Döviz Kuru - İhracat İlişkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Abuşoğlu (1990), Türkiye’de 1980-1988 dönemini kapsayan döviz kuru politikalarının ihracata etkisini inceleyen çalışmada reel efektif döviz kuru ile ihracat arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı ve TL’nin yüksek oranda değer kaybının ihracat üzerinde uyarıcı etkisinin düşük olduğunu tespit etmiştir.

Arize (1995), reel ihracat, reel dış gelir ve döviz kuru değişkenliği serilerinin oluşturduğu üç değişkenli bir model kurarak, döviz kuru değişkenliğinin Amerikan

ihracatı üzerindeki etkilerini hata düzeltme modeli ile incelemiştir. Analiz sonucunda döviz kuru değişkenliğinin artmasının ticareti engelleyici olduğu sonucuna varılmıştır. Diğer değişkenlerden elde edilen bulgular da teoriden beklenildiği şekilde çıkmıştır (Gül ve Ekinci, 2006: 167).

Sukar (1998) ABD ihracatının reel döviz kuru ve dış gelir düzeyi ile ilişkili olup olmadığını eşbütünleşme ve hata düzeltme yöntemlerini kullanarak araştırmıştır. Eşbütünleşme yönteminin sonuçlarına göre ihracat ile dış gelir arasında doğru orantılı bir ilişki, ABD'nin ihracatı ile gerçek döviz kuru arasında ise ters yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür.

Arıze ve diğerleri (2000), 13 az gelişmiş ülkede 1973-1996 yılları çeyrek veriler ile ihracat akışı üzerine reel döviz kuru oranlarındaki dalgalanmaların etkisini araştırmakta ve reel efektif döviz kuru oynaklığı ile ihracat talebi arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı uzun-dönemli bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır.

Aristotelous (2001), ABD - İngiltere ihracatı üzerinde kur oynaklığı ve döviz kuru rejiminin etkilerini araştırdığı çalışmasında, 1889-1999 yıllık verileri kullanılarak tahmin edilmiştir. Ampirik bulgular iki ana sonucu desteklemektedir. Birincisi, kur oynaklığının ABD - İngiltere ihracat hacmi üzerinde bir etkisi yoktur. İkincisi, 19. ve 20. yüzyılların döviz kuru rejimlerinin ABD - İngiltere ihracat hacmi üzerinde herhangi bir etkisi olduğuna dair bir delil yoktur.

Sukar ve Hassan (2001), ABD ihracat hacmi ile döviz kuru dalgalanmaları arasındaki ilişkiyi aradıkları çalışmalarında, döviz kuru oynaklığını belirlemek için GARCH modeli ve ilişkiyi belirlemek için koentegrasyon analizini kullanmışlardır. Yapılan analiz sonuçlarına göre ABD ihracat hacmi ve döviz kuru oynaklığı arasında anlamlı negatif bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Yanikkaya (2001) döviz kurlarındaki değişimin Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatına olan etkilerini araştırdığı çalışmasında uyguladığı Granger nedensellik testi sonucunda döviz kurlarındaki değişimlerin pamuk ve tütün ihracatı üzerinde etkili olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Kasman (2003), 1989-2002 dönemi aylık verileri kullanarak reel efektif döviz kuru oynaklığının ihracat üzerine etkisini ampirik olarak incelemeye çalışmıştır. Çalışmada, eşbütünleşme ve hata-düzeltilme teknikleri kullanılarak ihracat modeli hem sektörel hem de toplam düzeyde tahmin edilmiştir. Elde edilen bulgular reel

döviz kuru oynaklığının toplam ihracat üzerindeki etkisinin hem uzun dönemde hem de kısa dönemde negatif olduğunu göstermektedir. Reel efektif döviz kuru oynaklığının ihracat üzerindeki kısa dönemli etkisi çoğu sektörde etkin olmasına rağmen uzun dönemde bu etkinliğin azaldığı saptanmıştır.

De Vita ve Abbott (2004), İngiltere'nin AB üyesi ülkelere ihracatının döviz kuru dalgalanmalarından nasıl etkilendiğini eşbütünleşme analizi ve ARDL yaklaşımını kullanarak incelemişlerdir. Kısa dönemli dalgalanmaların İngiltere'nin AB üyesi 14 ülkeye ihracatı üzerinde (hem toplam ihracat, hem de sektörel ihracat seviyelerinde) etkisinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Uzun dönem için ise döviz kuru değişimlerinin ihracat üzerinde negatif ve anlamlı etkide bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ertekin (2004), döviz kurları ve ihracat arasındaki ilişkiyi ele aldığı çalışmada, uygulanan regresyon analizi sonucunda reel döviz kuru ile Türkiye'nin ihracatı arasında anlamlı ve ters orantılı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Saatcioğlu ve Karaca (2004)'nın döviz kuru belirsizliğinin ihracata etkisini ele aldıkları çalışmalarında hem uzun dönem, hem de kısa dönem için Türkiye'de döviz kuru belirsizliğinin ihracatı olumsuz etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır.

Fang ve Miller (2004), reel döviz kuru ile ihracat arasındaki ilişkiyi 1979-2002 yılları Singapur ekonomisi için araştırdıkları çalışmada, yapılan devalüasyonlara bağlı olarak reel döviz kuru ile ihracat arasında zayıf bir ilişki bulmuşlardır. Ayrıca GARCH-M(Genelleştirilmiş otoregresif şartlı farklı varyans) yöntemi ile yaptıkları analizde, yapılan devalüasyonlar sonucunda döviz kurundaki değişimlerin ihracatı pek etkilemediği hatta döviz kuru değişim riskinin önemli ölçüde ihracatı engellediği ortaya çıkmıştır. Bu açıdan Fang ve Miller Singapur'daki politika yapıcıların, devalüasyon yapmak yerine döviz kurlarını dengede tutarak ihracatı daha iyi arttırabileceklerini ifade etmektedir (Ciğerlioğlu 2007: 55).

Choudry (2005), 1974-1998 dönemi için ABD'nin Kanada ve Japonya'ya yaptığı reel ihracat üzerinde döviz kuru oynaklığının etkilerini Johansen çok değişkenli eşbütünleşme ve kısıtlı hata düzeltme yöntemi ile döviz kuru oynaklığını belirlemek için GARCH modelini kullanarak incelemiş ve döviz kurlarındaki dalgalanmanın reel ihracat üzerinde negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Grier ve Smallwood (2005), dokuzu sanayileşmiş ve dokuzu gelişmekte olan ülkeden oluşan toplam 18 ülkenin (Türkiye, Avustralya, Brezilya, Kanada, Danimarka, Hindistan, Japonya, Kore, Meksika, Norveç, Arjantin, Peru, Güney Afrika, İsveç, İsviçre, Tayland, İngiltere ve ABD) döviz kurlarındaki dalgalanmalar ile ihracat performansları arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Çalışmada VAR (Vector Autoregressive) modeli kullanılmış, gelişmekte ve sanayileşmiş ülke sınıflamasına göre elde edilen sonuçlarda belirgin bir ilişki bulunamamış ancak dokuz gelişmiş ülke arasında, iki tane negatif etki (Danimarka ve ABD), üç tane pozitif etki (Japonya, Norveç ve İsveç) ve dört tane anlamsız etki bulunmuştur. Daha düşük gelirli dokuz ülke arasında, üç tane negatif etki (Arjantin, Kore ve Tayland), bir tane pozitif etki (Türkiye) ve beş tane anlamsız etki bulunmuştur.

Kasman ve Kasman (2005), reel efektif döviz kuruna dayalı dış ticaret reformunun ihracat arzı üzerindeki etkisini üçer aylık veriler kullanarak 1982-2002 dönemi için incelemişlerdir. Eşbütünleşme Analizi ve Hata Düzeltme modelinin kullanıldığı söz konusu çalışmada döviz kurundaki oynaklığın ihracat üzerindeki etkisinin pozitif yönlü olduğuna dikkat çekilmiştir. Analiz sonuçlarında; ihracat, nispi ihracat fiyatları, üretim kapasitesi ve ihracat ağırlıklı reel efektif döviz kuru arasında uzun dönem ilişkinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Şimşek ve Kadılar (2005), Türkiye'nin 1970-2002 dönemi verileri kullanarak yaptıkları çalışmada ihracat talebi ile ihracat talebini belirleyen etkenler olan gelir ve nispi fiyatlar arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelemek amacıyla Pesaran ve diğ. (2001)'in sınır testi yöntemini kullanmışlardır. Bu ampirik analiz sonucunda, ihracatla, gelir ve nispi fiyatların eşbütünleşik olduklarını ve ihracat talebinin, gelir ve nispi fiyatlara göre tahmin edilen uzun dönem esneklikleri sırayla; 0.21 ve - 1.684 olarak bulmuşlardır. Elde edilen sonuçlara göre parasal, mali ve döviz kuru politikalarının halen mevcut olan aleyhteki ticaret dengesinin düzeltilmesinde yardımcı araçlar olarak kullanılabileceği çıkarımında bulunmuşlardır.

Yuan ve Awokase (2006) ABD örneğinde 1976-1985 ve 1986-2000 iki alt dönemi içerecek biçimde panel veri yöntemi ile döviz kuru belirsizliğinin ABD'nin kanatlı hayvan ihracatı üzerinde negatif etkiye sahip olduğunu bulmuşlardır.

Tunçsiper ve Öksüzler (2006), döviz kuru riski Türkiye'nin ihracatını azaltır mı sorusunun araştırıldığı çalışmalarında, döviz kuru riskinin Türkiye'nin toplam ve

sektörel ihracatı üzerindeki etkisini 1980-2001 arası döneme ait üç aylık veri kullanarak araştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda, döviz kuru riski toplam ve sektörel ihracatı, negatif yönde etkilemektedir. Dış gelirin, toplam ihracatta önemli ve pozitif bir etkisinin olduğu, reel döviz kurunun toplam ihracatta etkili iken, tarım, enerji ve hammadde ihracatında etkisinin olmadığı sonucunu bulmuşlardır.

Köse ve diğerleri (2008), reel döviz kuru değişimlerinin ihracat üzerinde oluşturduğu etkiyi, 1995-2008 dönemi Türkiye ekonomisi için tahmin etmişler ve reel döviz kuru oynaklığının hem uzun hem de kısa dönemde ihracat hacmini negatif yönde etkileyen bir değişken olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Tarı ve Yıldırım (2009), Türkiye'de döviz kuru belirsizliği ve ihracat hacmi arasındaki ilişkiyi 1989-2007 dönemi çeyrek verilerini kullanarak araştırmışlardır. Elde edilen ampirik sonuçlara göre, inceleme dönemi için döviz kuru belirsizliği uzun dönemde ihracat hacmini negatif etkilerken kısa dönemde döviz kuru belirsizliğinin ihracat hacmi üzerinde etkiye sahip olmadığı görülmüştür.

Hatırlı ve Önder (2010), Türkiye ekonomisinde tekstil ve konfeksiyon ihracatı ile reel döviz kuru arasındaki ilişkiyi 1998-2008 dönemi aylık verilerini kullanarak araştırmışlardır. Döviz kurundaki dalgalanmalar modele GARCH yaklaşımı ile dâhil edilmiştir. Granger nedensellik ilişkisini belirlemeden önce, birim kök, eş bütünleşme ve hata düzeltme analizi yapılmıştır. Çalışma sonucunda reel döviz kurları ile tekstil ve konfeksiyon ihracatı arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Reel döviz kurundaki belirsizlik artışının tekstil ve konfeksiyon ihracatına negatif etkisi olduğu ve reel döviz kurundan tekstil ve konfeksiyon ihracatına tek yönlü, döviz kurundaki belirsizlikten tekstil ve konfeksiyon ihracatına doğru çift yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Başar ve Künü (2012), çalışmalarında Türkiye'nin ihracat partneri olan 34 ülkeye ait veriyi kullanarak Türkiye'nin ihracatını etkileyen faktörler genelleştirilmiş momentler metodu (GMM) ile araştırılmıştır. Modelde bağımsız değişken olarak döviz kuru, ticaret ortaklarının geliri ve ticaret ortaklarının nüfusları kullanılmıştır. Yapılan ekonometrik analiz sonucunda Türkiye'nin ihracatında, ülkelerin gelirleri ile döviz kurunun ihracatı etkilediği ancak ülke nüfuslarının etkisinin belirsiz olduğu bulgusuna ulaşmışlardır.

Tablo 4.2. Döviz Kuru ile İhracat Arasındaki İlişki İle İlgili Çalışmaların Özeti

YAZARLAR	TARİH	ARAŞTIRMA ALANI	SONUÇ
Abuşoğlu	1990	Türkiye	İlişki Yok
Arize	1995	ABD	Negatif İlişkili
Sukar	1998	ABD	Negatif İlişkili
Arize ve Osang vd.	2000	13 Az Gelişmiş Ülke	Negatif ve Uzun Dönemli İlişki
Aristotelous	2001	ABD - İngiltere	İlişki Yok
Sukar ve Hassan	2001	ABD	Negatif İlişki
Yanikkaya	2001	Türkiye	Olumlu İlişkili
Kasman	2003	Türkiye	Negatif İlişkili
De Vita ve Abbott	2004	İngiltere	Negatif ve Uzun Dönemli İlişki
Ertekin	2004	Türkiye	Negatif İlişkili
Saatcioğlu ve Karaca	2004	Türkiye	Olumsuz İlişkili
Fang ve Miller	2004	Singapur	İlişki Yok
Choudry	2005	ABD	Negatif İlişkili
Grier ve Smallwood	2005	18 Ülke	İlişki Değişiklik Göstermektedir
Kasman ve Kasman	2005	Türkiye	Olumlu İlişkili
Şimşek ve Kadılar	2005	Türkiye	Olumlu İlişkili
Yuan ve Awokase	2006	ABD	Negatif İlişkili
Tunçsiper ve Öksüzler	2006	Türkiye	Negatif İlişkili
Köse, Ay vd	2008	Türkiye	Negatif ve Uzun Dönemli Bir İlişki
Tarı ve Yıldırım	2009	Türkiye	Negatif ve Uzun Dönemli Bir İlişki
Hatırlı ve Önder	2010	Türkiye	Negatif İlişkili
Başar ve Künü	2012	Türkiye	Olumlu İlişki Var

4.2.3. Döviz Kuru - İthalat İlişkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Bahmani-Oskooee (1986), yaptığı çalışmada 1973-1980 dönemi için yıllık veriler kullanarak 7 gelişmekte olan ülke örneğinde toplam ithalat ve ihracat talep fonksiyonlarını tahmin etmiştir. İthalat talebi fonksiyonunda, reel milli gelirin yanında nispi fiyatlar ve efektif döviz kurunun gecikmeli değerlerinin de modele dâhil edildiği bu çalışmada, ithalat miktarının, döviz kurundan ziyade nispi fiyatlara daha duyarlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

McCarthy (2000), dokuz gelişmiş ülkede döviz kuru şokları ile ithalat fiyatları şoklarının tüketici fiyatları ve üretici fiyatları üzerindeki etkisinin ölçülmesi amacıyla sekiz içsel değişkenli (petrol fiyatı, çıktı açığı, döviz kurları, kısa vadeli faiz oranları, para miktarı ile üretici, ithalat ve tüketici fiyatları) VAR modeli kullanmıştır. Çalışmada döviz kurundaki değişmelerin ithalat fiyatlarına geçiş etkisinin üretici ve tüketici fiyatlarına geçiş etkisine kıyasla daha büyük olduğu ve üretici fiyatlarının ithalat fiyat şoklarına tüketici fiyatlarına kıyasla daha fazla tepki verdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Bayraktutan ve Arslan (2003), Türkiye’de döviz kuru, ithalat ve enflasyon ilişkisini inceledikleri çalışmalarında 1980-2000 dönemine ait döviz kuru, ithalat hacmi, toptan eşya fiyat endeksi değişkenlerini kullanmışlardır. Çalışmanın sonucunda; değişkenlerin koentegre oldukları, yani uzun dönemli ilişkiye sahip oldukları görülmüştür. En sonunda nedensellik testi yapılarak, bu ilişkinin yönü araştırılmış ve döviz kuru ile ithalat hacmi arasında anlamlı ve negatif ilişki bulunmuştur. Yani, Türkiye’de 1980-2000 döneminde döviz kurundaki artış ithalat hacmini olumsuz yönde etkilemiştir.

Simsek ve Kadılar (2004), Türkiye’nin ithalat talebi fonksiyonunu 1970-2002 dönemine ait yıllık verilerle kısıtsız hata düzeltme modeline dayanan sınır testi yaklaşımı ile test etmişlerdir. Tahmin edilen modelden elde edilen sonuçlara göre; ithalatın uzun dönem gelir esnekliği 0.37, nispi fiyat esnekliği ise 0.67’dir. İhracatın fiyat esnekliği ise -1.01’dir. Ayrıca, üretim artışının dengenin sağlanmasında daha etkin olacağını vurgulamışlar, devalüasyonun dış ticaret dengesizliğinin düzeltilmesinde yardımcı politika aracı olarak kullanılabileceğini ifade etmişlerdir.

Saatçioğlu (2005), Türkiye ithalatının belirleyicilerini 1990 sonrası dönem için zaman serisi yöntemi kullanılarak araştırmış ve GSMH, ihracat, enflasyon ve nominal efektif döviz kuru açıklayıcı değişken olarak almış ve Johansen çok değişkenli koentegrasyon analizi yapmıştır. Analiz sonucunda, döviz kurunda meydana gelen değişmelerin fiyat mekanizması yoluyla oluşturacağı etkilerden ziyade gelir düzeyi değişiklikleri etkilerinin ithalat üzerinde belirleyici olduğu saptanmıştır.

Bozdağlıoğlu (2007), Türkiye ihracatı ve ithalatı arasında uzun dönem ilişkisinin (eşbütünleşme) olup olmadığını ve özellikle Türkiye ithalat ve

ihracatındaki kısa dönem dengesizliklerin uzun dönemde sürdürülebilir olup olmadığını incelemiştir. Uygulama sonuçlarına göre, Türkiye ithalat ve ihracatı uzun dönem dengesinde birleşme eğilimi göstermemektedir. Bu nedenle, döviz kuru, para ve maliye politikalarının uzun dönemde Türkiye'nin ticaret dengelerinin geliştirilmesi açısından etkili olabileceğini söylemek mümkün değildir sonucuna varmıştır.

Alam ve Ahmed (2010), döviz kuru oynaklığı ve Pakistan ithalat talebi arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, 1982:Q1-2008:Q2 dönemini kapsayan Pakistan için ithalat talebi fonksiyonunu ARDL yaklaşımıyla tahmin etmişlerdir. Pakistan'da uzun vadede, ithalat talebi, reel ekonomik büyüme, ithalatın göreceli fiyatı ile reel efektif döviz kuru ve reel efektif döviz kuru oynaklığı arasında ilişki bulunmuştur. Ayrıca reel efektif döviz kuru oynaklığı sonucunda yerel para biriminde oluşan değer kaybının, uzun vadede Pakistan ithalat talebini azaltmada bir etkisinin olmadığını bulmuşlardır.

Bayraktutan ve Bıdırdı (2010), Türkiye ithalatının temel belirleyicilerinin araştırıldığı ve 1989:01-2004:4 dönemini kapsayan üçer aylık verilerin kullanıldığı çalışmalarında, ithalat talebine ilişkin değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını Engle-Granger Koentegrasyon analizi yanında Johansen Koentegrasyon yöntemiyle de araştırmışlardır. Analiz sonucunda ithalat ve döviz kuru arasında negatif ve uzun dönemli bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşmışlardır.

Damar (2010), Türkiye örneğinde döviz kurundan tüketici fiyatlarına ve çekirdek enflasyona geçiş etkisini Vektör Hata Düzeltme modeli ile 1995-2000 ve 2002-2009 şeklinde iki ayrı dönemde incelemiştir. Elde edilen bulgular geçiş etkisinin üretim zinciri boyunca ve dalgalı kur rejimi sonrasında düştüğünü göstermektedir. Enflasyon hedeflemesine geçiş ve ekonomideki yapısal dönüşüm sonucunda döviz kurunun bekleyişleri şekillendiren referans değişken olmaktan çıkması ve endeksleme davranışının kırılması bu düşüşe katkıda bulunmakla birlikte ekonomideki ithal girdi bağımlılığının yüksek düzeyde olmasının döviz kurunun fiyatları etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Sarı (2010), döviz kuru oynaklığının ithalata etkilerini Türkiye örneğinde 1982:05-2006:12 dönemini kapsayan aylık veriler kullanarak incelemiştir. Tahmin edilen regresyon sonuçlarına göre ithalatı etkileyen değişkenlerin işaretleri

beklendiği gibi çıkmıştır. Yurtiçi fiyat artışları ile ithalat doğru orantılıdır. Yurtiçi fiyatlar arttıkça ithalat da artmaktadır. İthalatı etkileyen en önemli değişken yurtiçi fiyat düzeyidir. Kur arttıkça ithalat ters yönlü olarak azalmaktadır. Aynı şekilde döviz kuru oynaklığıyla ithalat ters yönlüdür. Oynaklık, yani kur riski arttıkça ithalat azalmaktadır.

Sidek ve Hanif (2012), Malezya ekonomisi örneğinde ülkenin ithalat miktarı üzerinde döviz kuru riskinin etkisini araştırmışlardır. Değişkenler arasında koentegrasyon testi yapılmıştır. Yapılan testler sonucunda reel gelir, fiyat ve döviz kurundaki kaymaların ithalat üzerinde önemli etkisi olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Döviz kurundaki değişiklikler ithalatı ters yönlü etkilemekte, gelirdeki artışlar ise ithalata olumlu etkiler yapmaktadır

Yıldırım ve Keskinoglu (2012), Türkiye'nin ithalat-ihracat-reel döviz kuru arasındaki nedensellik ilişkisini 2003:1 ile 2011:9 dönemi için ampirik olarak araştırdıkları bu çalışmada kaldıraçlı bootstrap tekniğiyle düzeltilmiş MWALD testi uygulamışlardır. Çalışmada toplam ihracat-toplam ithalat, toplam ihracat-ara malı ithalatı, toplam ihracat-sermaye malı ithalatı, toplam ithalat-tüketim malı ihracatı ve sermaye malı ithalatı- tüketim malı ihracatı arasında iki yönlü nedensellik ilişkisine rastlanılmış, toplam ihracattan tüketim malı ithalatına doğru, tüketim malı ihracatından tüketim malı ithalatına ve ara malı ithalatına doğru tek yönlü ilişki bulunmuştur. Döviz kuru ile ithalat ve ihracat arasındaki nedensellik ilişkileri için yapılan tahminlerin tamamında nedensellik ilişkisine rastlamamışlardır. Bulgular bütün olarak değerlendirildiğinde, ithalat ve ihracat arasındaki bağımlılığın döviz kuru politikasını yansız hale getirdiğini ima etmektedir sonucuna ulaşmışlardır.

Tablo 4.3. Döviz Kuru ile İthalat Arasındaki İlişkisi İle İlgili Çalışmaların Özeti

YAZARLAR	TARİH	ARAŞTIRMA ALANI	SONUÇ
Bahmani-Oskooee	1986	7 Gelişmekte Olan Ülke	Zayıf İlişki
McCarthy	2000	9 Gelişmiş Ülke	Olumlu İlişkili
Bayraktutan ve Araslan	2003	Türkiye	Negatif ve Uzun Dönemli İlişki
Simsek ve Kadılar	2004	Türkiye	Zayıf İlişkili
Saatçioğlu	2005	Türkiye	Zayıf İlişkili
Bozdağlıoğlu	2007	Türkiye	İlişki Yok
Alam and Ahmed	2010	Pakistan	İlişki Yok
Bayraktutan ve Bıdırdı	2010	Türkiye	Uzun Dönemde İlişkili
Damar	2010	Türkiye	Olumlu İlişkili
Sarı	2010	Türkiye	Negatif İlişki
Sidek ve Hanif	2012	Malezya	Negatif İlişki
Yıldırım ve Keskinoglu	2012	Türkiye	İlişki Yok

BEŞİNCİ BÖLÜM

AMPİRİK ANALİZ: TÜRKİYE’NİN 1980-2012 DÖNEMİNDE DÖVİZ KURU-DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ

5.1. Yöntem

Çalışmanın bu kısmında öncelikle veriler ve modeller tanıtıldıktan sonra durağanlık analizi, Vektör Otoregresyon(VAR) modeli, Granger nedensellik testi, Vektör Hata Düzeltme modeli(VECM) ve etki-tepki analizinin genel çerçeveleri tanıtılacaktır.

a) Veri Seti

DEĞİŞKEN	AÇIKLAMA	KAYNAK
İ	İTHALAT (İMPOR)	OECD
E	İHRACAT (EXPORT)	OECD
Y	ULUSAL GELİR (GSYİH)	OECD
Y*	YABANCI GELİR	OECD
REDK	REEL EFFEKTİF DÖVİZ KURU	TCMB

b) Modeller

Döviz kuru ve gelirin ihracat ve ithalat değişkenleri üzerindeki etkilerinin araştırıldığı bu çalışmada aşağıdaki fonksiyonel ilişkilere bağlı modeller tahmin edilmektedir:

$$E = f (Y^*, REDK)$$

$$\dot{I} = f (Y, REDK)$$

$$E = b_0 + b_1 Y^* + b_2 REDK + \varepsilon \quad (\text{Model I})$$

$$\dot{I} = b_0 + b_1 Y + b_2 REDK + \varepsilon \quad (\text{Model II})$$

c) Durağanlık Analizi

Zaman serilerinin durağan olması, aşağıdaki eşitliklerde tanımlandığı gibi zaman içinde varyansın ve ortalamanın sabit olması ve gecikmeli iki zaman

periyodundaki değişkenlerin ko-varyansının değişkenler arasındaki gecikmeye bağlı olup zamana bağlı olmamasıdır (Gujarati, 1995: 712-713).

$$\text{Ortalama} = E(Y_t) = \mu$$

$$\text{Varyans} = \text{var}(Y_t - \mu) = \delta^2$$

$$\text{Kovaryans} = \chi_k = E((Y_t - \mu)(Y_{t-k} - \mu))$$

Zaman serisi ekonometrisi yaklaşımında ele alınan modellerde değişkenlerin durağan olduğu, diğer bir ifadeyle ortalama ve varyanslarının zamanla değişmediği varsayılır (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2007: 37). Zaman serileri durağan değillerse, stokastik ya da deterministik trend içermektedirler. Ancak seri üzerinde uzun dönemde deterministik bir trendin varlığı ile düzensiz modellerde zaman içinde ortaya çıkan ve bir müddet sonra kayıp olan trendler birbirinden farklıdır.

Zaman serisi verileri ile düzenlenmiş ekonometrik modellerde karşılaşılan önemli sorunlardan biri, durağan olmayan değişkenlerin modelde sahte regresyona neden olabilmeleridir. Bunun sonucu, durağan olmayan değişkenler, aralarında gerçekte bir ilişki olmasa bile anlamlı ilişkiler bulunduğu şeklinde sonuçlar ortaya koyabilmektedir. Bu nedenle, durağan olmayan değişkenler, genellikle bir veya iki defa fark alınarak durağan hale gelmektedirler. Bu durumda fark alınarak durağan hale gelen değişkenler, alındıkları fark kadar bütünleşik değişken olarak adlandırılırlar. (d) defa fark alınarak durağan hale gelen değişkenler d'nci dereceden bütünleşik olup I(d) şeklinde ifade edilirler. Nitekim, Engle ve Granger (1987), durağan olmayan değişkenlerin tümü aynı dereceden bütünleşik olmak koşuluyla aralarında doğrusal bileşenleri daha düşük bir dereceden durağan bir süreç oluşturabileceğini, bu durumda söz konusu değişkenlerin eşbütünleşik değişkenler olduğunu belirtmişlerdir (Başar, 2007:19).

Durağan bir seride üç önemli şart gerçekleşmiş olmalıdır. Bunlar (Enders, 2004:52-53);

1. Sabit aritmetik ortalama, $E(Y_t) = \mu$
2. Sabit varyans olmalıdır, $E[(Y_t - \mu)^2] = \sigma^2$
3. Gecikme mesafesine bağlı kovaryans, $E[(Y_t - \mu)(Y_{t-s} - \mu)] = \gamma$ olmalıdır.

μ, σ, γ değerleri durağan bir seride sabit değerlerdir.

Zaman serilerinin birim kök içermediklerinin yani durağan seriler olup olmadıklarının araştırılmasında genellikle kullanılan yöntemlerinden biri olan Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testi, gözlenen serilerde birim kökün varlığının (serinin durağan olmadığı) olup olmadığının belirlenmesinde kullanılan bir testtir. Dickey-Fuller (1979, 1981) testinde, hata terimlerinin istatistiksel olarak bağımsız, homojen ve sabit varyansa sahip oldukları kabul edilmektedir (Türedi ve Berber, 2010: 307).

Testin kullanımını açıklamak için aşağıdaki veri üreten süreç kullanabiliriz;

$$\text{Model: } Y_t = pY_{t-1} + u_t$$

u_t = stokastik hata terimi olmak üzere eşitliği aşağıdaki gibi gösterilebiliriz.

$$y_t - y_{t-1} = (p-1) y_{t-1} + u_t$$

Denklemin her iki tarafından y_{t-1} çıkarıldığında, $(p-1) = \gamma$ olmak üzere denklem aşağıdaki şekle gelir.

$$\Delta y_t = \gamma y_{t-1} + u_t$$

$$H_0 : p=1, H_1 : p<1$$

$(p-1) = 0$ veya $\gamma = 0$ durumunda y_t serisi bir birim kök içermektedir. Ancak $|p| < 1$ durumunda seri durağan olur. Burada Dickey ve Fuller'ın Monte Carlo uygulamasında ortaya çıkarılan “ T ” (tau) istatistiği kullanılmaktadır.

Hesaplanan “ T ” değerinin mutlak değeri Dickey-Fuller veya McKinnon Dickey-Fuller kritik değerlerinin mutlak değerini aşıyorsa, zaman serisinin durağan olduğu hipotezini reddedemeyiz. ‘ $H_0: p=1$ ’ reddedilirse zaman serisi durağandır (Tari, 2008:395). Dickey-Fuller'in ortaya koyduğu üç denklem türü bulunmaktadır;

$$\text{Sabitli trendsiz Dickey-Fuller denklemi : } \Delta Y_t = \gamma Y_{t-1} + u_t$$

$$\text{Sabitli trendsiz Dickey-Fuller denklemi : } \Delta Y_t = a + \gamma Y_{t-1} + u_t$$

$$\text{Sabitli trendli Dickey-Fuller denklemi: } \Delta Y_t = a + bt + \gamma Y_{t-1} + u_t$$

Dickey-Fuller testinin uygulanmasında “ $\Delta y_t = \gamma y_{t-1} + u_t$ ” regresyonunda yer alan γ parametresinin sahip olduğu ‘t’ değerinin, Dickey-Fuller’a özel olarak hazırlanan “T” istatistik tablo değeri ile karşılaştırılarak, önceden hazırlanan H_0 ve H_1 hipotezlerine göre birim kökün varlığı tespit edilmektedir. Yukarıda ele alınan DF test modelinin içerdiği kabul edilen otoregresif süreç sayısı AR (1) kabul

edilmektedir. Ancak her zaman serisinde durum böyle olmamaktadır. Bundan dolayı model en genel haliyle şu şekildedir;

ADF denklemi (en geniş ADF denklemi) :

$\Delta Y_t = a + bt + \gamma Y(t-1) + c\Sigma\Delta Y(t-1) + u_t$ biçiminde kullanılmaktadır.

Bu model deterministik trend ilave şekliyle tüm test prosedürleri için aynı şekilde uygulanır (Patterson, 2000:240). Son şekli oluşan regresyon günlük yaşamda kullanılan zaman serilerinin birim kök taşıyıp taşımadığını açıklamada daha yüksek işlevsellik kazanmıştır.

d) Vektör Otoregresyon Analizi (VAR)

Çalışmada reel döviz kuru ile ihracat ve ithalat değişkenleri arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla yapısal olmayan VAR yönteminden yararlanılmıştır. VAR modeli ilk defa 1980 yılında Sims tarafından geliştirilmiştir. Sims içsel ve dışsal değişken ayırımına karşı çıkarak bir ekonometrik modelde yer alan her değişkenin diğer bir değişkeni etkileyebileceğini ve bu değişkenlerin de diğer değişkenlerden etkilenebileceğini ileri sürerek VAR modelini geliştirmiştir (Sims, 1980: 1-49). Ayrıca VAR modellerinde bağımlı değişkenlerin gecikmeli değerlerinin yer alması, geleceğe yönelik güçlü tahminlerde bulunabilmeye imkan tanımaktadır (Kumar vd., 1995:365). VAR modellemedeki temel amaç, sadece değişkenler arasındaki tek yönlü ilişkiyi tespit etmek değil, aynı zamanda değişkenler arasındaki ileri ve geri bağlantıyı da ortaya çıkarmaktır (Kearney ve Monadjemi, 1990: 197-217).

X ve Y gibi herhangi iki değişkenden oluşan basit bir VAR modelini şu şekilde göstermek mümkündür;

$$Y_t = a_{10} + \sum_{i=1}^P a_{11i} Y_{t-i} + \sum_{i=1}^P a_{12i} X_{t-i} + u_{1t}$$

$$Y_t = a_{20} + \sum_{i=1}^P a_{21i} Y_{t-i} + \sum_{i=1}^P a_{22i} X_{t-i} + u_{2t}$$

Burada a_{i0} sabit terim ve $a_{ij,k}$ i'inci denklemdeki j'inci değişkenin k gecikmesine ait parametreyi, u_{it} hata terimini ve p gecikme sayısını ifade etmektedir. Denklemlerin

sağ tarafındaki değişkenler aynıdır. Sabit terim modele değişkenlerin sıfırdan farklı ortalamalara sahip olması durumunda dahil edilmektedir (Tarı, 2008:434). Yukarıdaki modelde p gecikmelerin uzunluğunu, v ortalaması sıfır, kendi gecikmeli değerleriyle olan kovaryansları sıfır ve varyansları sabit, normal dağılıma sahip, rassal hata terimlerini göstermektedir. VAR modelinde hataların kendi gecikmeli değerleriyle ilişkisiz olması varsayımı, modele herhangi bir kısıt getirmez. Çünkü değişkenlerin gecikme uzunluğunun artırılmasıyla otokorelasyon sorununun üstesinden gelinilir. Hatalar zamanın belli bir noktasında birbiriyle ilişkiliyse, yani aralarındaki korelasyon sıfırdan farklı ise, hatalardan birindeki değişim, zamanın belli bir noktasında diğerini etkileyecektir. Ayrıca hata terimleri modelin sağındaki tüm değişkenlerle ilişkisizdir. Modelin sağ tarafında, sadece içsel değişkenlerin gecikmeli değerleri yer aldığı için, eşanlılık problemiyle karşılaşmaz. Bu durumda, modeldeki her bir denklem klasik en küçük kareler yöntemiyle tahmin edilebilir. VAR modelinde optimal gecikme uzunlukları, Akaike, Schwartz, Hannan-Quinn vb. kriterlerle saptanabilir.

e) VAR Modeline Dayalı Granger Nedensellik Testi

Kısıtlamasız VAR modelinde değişkenler arası nedensellik testlerinin yapılabilmesi için tüm değişkenlerin durağan olması gerekmektedir (Enders, 1995 :327). Eğer tüm değişkenler durağansa standart F-testi ile nedensellik ilişkisi test edilebilir. Granger nedensellik testi, aşağıdaki regresyonların tahminini içermektedir (Tarı, 2008:419-421):

$$Y_t = a_0 + \sum_{i=1}^n \beta_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^n a_i Y_{t-i} + u_i$$

$$X_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^n a_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^n \beta_i X_{t-i} + u_i$$

Burada test edilen hipotez örneğin; X'ten Y'ye doğru nedensellik ilişkisi için;

$$H_0: \sum_{i=1}^n \beta_i = 0 \text{ (X'den Y'ye nedensellik yoktur.)}$$

$$H_0: \sum_{i=1}^n \beta_i = 0 \text{ (Y den X'ye nedensellik yoktur.)}$$

İlk adımda kısıtlamasız ilişkiadaki hata terimleri kareleri toplamının bulunması için,

$$Y_t = a_0 + \sum_{i=1}^n \beta_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^n a_i Y_{t-i} + u_i$$

şeklindeki kısıtlamasız ilişki tahmin edilerek, bunun da hata terimleri kareleri toplamı $\sum_{t=1}^n e_t^2$ bulunur. Bu da İngilizce kısaltmalarla RSS_{UR} olarak gösterilir.

Kısıtlı Var Modellerinde kısıtlı ilişkiadaki hata terimleri kareleri toplamı bulunması için $\sum_{t=1}^n \beta_i X_{t-i}$ terimi dışarıda bırakılarak, geride kalan; $Y_t = a_0 + \sum_{i=1}^n a_i Y_{t-i} + u_i$ ilişkisi tahmin edilerek, bu kısıtlı ilişkinin hata terimlerinin karelerinin toplamı $\sum_{t=1}^n e_t^2$ bulunur. Bu İngilizce kısaltmalarla RSS_R olarak ifade edilir. Hipotezin testinde aşağıdaki F testi hesaplanır.

$$F = \frac{(RSS_R - RSS_{UR})/m}{RSS_{UR}/(n-k)}$$

Burada RSS_R ; kısıtlı ilişkiadaki hata terimlerinin kareleri toplamını,

RSS_{UR} ; kısıtlamasız ilişkiadaki hata terimlerinin kareleri toplamını,

m; dışarıda bırakılan gecikmeli değişken sayısını,

n; örnek hacmi ve k; kısıtlamasız regresyonda tahmin edilen parametre sayısını göstermektedir. Hesaplanan F değeri F tablosundan $F_{\alpha}(m, n - k)$ değeri bulunarak karşılaştırılır. Hesaplanan değer tablo değerinden küçükse H_0 hipotezi "X'ten Y'ye nedensellik yoktur" kabul edilir; büyük ise H_0 hipotezi reddedilerek, "X'ten Y'ye nedensellik vardır" şeklindeki alternatif hipotez kabul edilir.

f) Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM)

Durağan olmayan ve eşbütünleşik serilerin bulunduğu kısıtlı denilen analizlerde vektör, VECM denilen yöntem yardımıyla tahmin edilir. Eğer değişkenler eşbütünleşik ise Vektör Hata Düzeltme Modeli, standart Granger nedensellik testi ile tahmin edilen VAR modeline tercih edilmektedir. VECM eşbütünleşik değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin yönünü belirlemektedir (Self ve Grabowsky, 2003: 572). Engle-Granger (1987) tarafından geliştirilmiş olan (vektör) hata düzeltme modeli, uzun dönem dinamikleri ile kısa dönem dinamiklerini bir birinden ayırt etme imkânı sunduğu gibi nedensellik analizinin gerçekleştirilmesini sağlar. Geliştirilmiş

bir Granger nedensellik testi olarak da bilinen (vektör) hata düzeltme prosedürü, daha açık olarak aşağıdaki eşitlikler ile ifade edilebilmektedir:

$$\Delta Y_t = a_1 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} \Delta X_{t-i} + \sum_{i=1}^n \lambda_{1i} \Delta Y_{t-i} + \gamma_1 ECT_{t-1} + \varepsilon_{1t} \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = a_2 + \sum_{i=1}^m \beta_{2i} \Delta X_{t-i} + \sum_{i=1}^n \lambda_{2i} \Delta Y_{t-i} + \gamma_2 ECT_{t-1} + \varepsilon_{2t} \quad (2)$$

1 ve 2 no'lu eşitliklerde yer alan ECT_{t-1} terimi hata düzeltme terimi olarak bilinmektedir ve eşbütünleşme eşitliğinden elde edilen kalıntılar serisinin bir gecikmeli değerini yansıtır. Hata düzeltme teriminin katsayısı, dengeden sapmalara bağımsız değişkenin verdiği reaksiyonu gösterir. Uygulamada hata düzeltme katsayısının negatif ve istatistiksel açıdan anlamlı olması beklenir. Bu kat sayıya ilişkin anlamlı t-istatistiği uzun dönemli nedenselliğe işaret eder. Ayrıca, modeldeki bağımsız değişkenlerin katsayılarının bir bütün olarak F-istatistiğinin anlamlı olması kısa dönemli nedenselliğin varlığını göstermektedir (Çetin, 2012: 224).

g) Etki Tepki Analizi

Etki-tepki analizi, rassal hata terimlerinden birindeki bir standart sapmalılık şokun içsel değişkenlerin şimdiki ve gelecekteki değerlerine olan etkisini yansıtmakta, buna ek olarak, etkide bulunan değişkenin bir politika aracı olarak kullanılabilmesi konusunda fikir vermektedir. Başka bir ifadeyle etki tepki fonksiyonları VAR modelindeki her bir değişkenin, yapısal şoklar ortaya çıktığında, bu şoklara karşı dinamik tepkisini gösterirler. Bir makro ekonomik büyüklüğün üzerinde en etkili değişkenin hangisi olduğu varyans ayrıştırmasıyla, etkili bulunan bu değişkenin politika aracı olarak kullanılabilir olup olmadığı ise etki-tepki fonksiyonları ile belirlenir (Özgen ve Güloğlu, 2004:97).

5.2. Uygulama ve Sonuçlar

Araştırmada 1980-2012 dönemine ait reel döviz kuru (excrate), gelir (income) ve reel ihracat (export) ve reel ithalat (import) değişkenleri kullanılmıştır. Veriler TCMB ve OECD tarafından yayınlanan verilerden derlenerek oluşturulmuştur. Analiz sürecinde değişkenlerin durağanlığı test edilerek, Vektör Otoregresyon Analizi (VAR) yapılmış ve sonrasında Var modeline dayalı Granger Nedensellik analizi ve Etki-Tepki analizleri kullanılmıştır.

a) Türkiye'nin Fransa'ya İhracatının Analizi

Türkiye'nin Fransa ile ticaretinin belirleyicilerine yönelik tahmin öncesinde, verilerin durağanlığı Genişletilmiş Dickey-Fuller Testi (ADF) ile sınanmış olup sonuçlar Tablo 5.2'de verilmiştir.

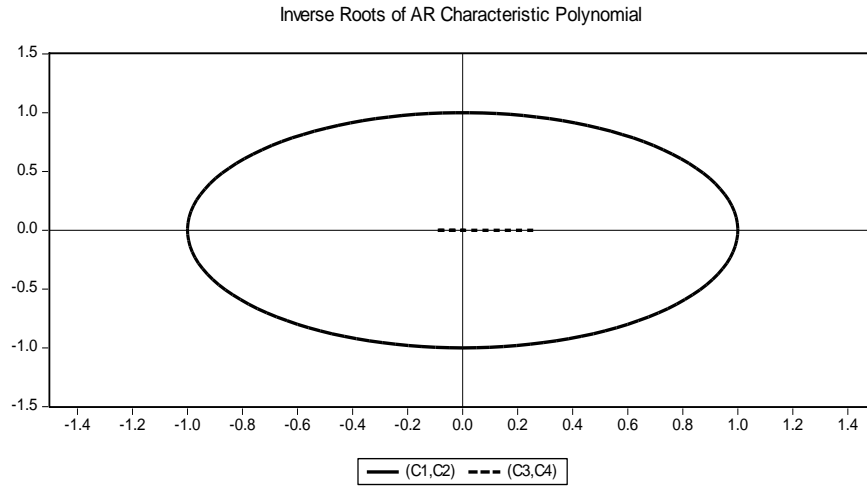
Tablo 5.2 Türkiye'nin Fransa'ya İhracatının Verilerine İlişkin Birim Kök Testleri

Değişken	Deterministik Terim	Gecikme Uzunluğu	Düzye Değer	Birinci Fark	%5 Kritik Değer
REDK	Sabit, Trendli	4	-2.777419	-4.481	-3.584
E	Sabit	0	-1.733276	-4.538	-2.960
Y*	Sabit	0	-2.209431	-4.006	-2.960

Not: Kritik değerler Davidson ve Mackinnon'ın (1993)'den alınmıştır.

Fransa'ya ihracat modeli için Türkiye'nin Fransa'ya olan ihracatı, döviz kuru ve Fransa'nın reel geliri değişkenleri kullanılmıştır. Ortalamayı, varyansı ve kovaryans stabilite analizini bulmak için birim kök testi uygulanmıştır. Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, Geliştirilmiş Dickey Fuller Testi (ADF) uygulandığında ilk farkta tüm değişkenler durağan çıkmıştır.

Dinamik yörüngelerdeki difüzyondan sonra, değişkenlerin uzun zamanlı eşbütünleşme ilişkisine sahip oldukları hususunda emin olabiliriz. Bu analiz için VAR modeli kullanıldı. Ancak VAR modelinde değişkenlerin ilk farklarının kullanılması, uzun dönemli ilişkileri ortadan kaldıracağı için VAR sadece kısa dönemli ilişkileri tespit edebilmektedir. Standart Granger nedensellik testi ile tespit edilemeyen kısa ve uzun dönemli ilişkiler VECM yardımıyla ayırt edilebilmekte, bu sayede nedenselliğin kaynağı hem uzun hem de kısa dönem için ayrı ayrı tespit edilebilmektedir. Kısa dönem yaklaşma serileri için ise etki-tepki analizleri kullanıldı.

Şekil 5.1 Fransa'ya İhracatının Stokastik Diferansiyel Eşitlikler
Yoluyla VAR Modelinin Seçimi

Şekil 5.1'den de görüldüğü üzere AR karakteristik polinomunun ters köklerinin hiçbirinin birim çember dışında yer almaması, kurulan VAR modelinin bütün olarak durağan ve istikrarlı bir yapıda olduğunu doğrulamaktadır.

VAR modelinin uygun gecikme uzunluğunun tespitinde HQ testi gecikme uzunluğunun 1 olduğunu gösterirken, AIC ve SC testleri uygun gecikmenin sıfır olduğunu göstermiştir. İki testin sıfır gecikmeyi göstermesi nedeniyle, gecikme uzunluğu sıfır olarak alınmıştır.

Tablo 5.3 Türkiye'nin Fransa'ya İhracatının Vektör Otoregresyon Modeli(VAR)

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişkenler		
	D(E)	D(Y*)	D(REDK)
D(Y* (-1))	1.267264 (0.21924) [5.78034]	4.93E-05 (7.0E-05) [0.70596]	1.931208 (1.91018) [1.01101]
D(Y* (-2))	-0.123279 (0.26796) [-0.46007]	1.43E-05 (8.5E-05) [0.16770]	-1.752299 (2.33468) [-0.75055]
D(E(-1))	-1049.024 (876.223) [-1.19720]	0.667570 (0.27930) [2.39019]	3997.727 (7634.47) [0.52364]
D(E(-2))	-219.7564 (785.377) [-0.27981]	-0.212103 (0.25034) [-0.84727]	-5073.209 (6842.86) [-0.74139]
D(REDK(-1))	-0.041867 (0.02763) [-1.51528]	-4.82E-06 (8.8E-06) [-0.54681]	0.416090 (0.24073) [1.72842]

D(REDK(-2))	-0.005268 (0.03232) [-0.16303]	-5.65E-06 (1.0E-05) [-0.54681]	0.209392 (0.28156) [0.74369]
C	-1.589472 (3.33072) [-0.47722]	-0.002386 (0.00106) [-2.24776]	28.31189 (29.0200) [0.97560]
R-Kare	0.993670	0.951641	0.504834
Düzeltilmiş R-Kare	0.992088	0.939552	0.381042
Artıkların Toplamı	40.65466	4.13E-06	3086.235
Standart Hata	1.301516	0.000415	11.33989
F-İstatistiği	627.9198	78.71546	4.078093
Maksimum Olabilirlik	-48.18955	201.3950	-115.2983
Akaike Bilgi Kriteri	3.560616	-12.54161	7.890210
Schwarz Bilgi Kriteri	3.884420	-12.21781	8.214014
Bağımlı Değişkenin Ortalaması	85.26633	0.003167	114.2710
Bağımlı Değişkenin Standart Sapması	14.63172	0.001687	14.41379
Belirleyici Sabit Kovaryans (dof adj.) : 2.39E-05 -			
Akaike Bilgi Kriteri : -1.540423			
Belirleyici Sabit Kovaryans : 1.11E-05			
Schwarz Bilgi Kriteri : -0.569012			
Maksimum Olabilirlik : 44.87655			

Yukarıdaki VAR analizi sonuçlarına göre, durağanlaştırılmış reel efektif döviz kuru 1 gecikmeli değişkenindeki bir birimlik değişim, durağanlaştırılmış reel ihracat değişkeninde -0.041867 birimlik negatif etki yapar. Durağanlaştırılmış reel gelirin 1 gecikmeli değişkenindeki bir birimlik değişim, durağanlaştırılmış reel ihracat değişkeninde t istatistiğinin değerinin 5.78034 olması sebebi ile 1.267264 birimlik önemli ölçüde pozitif etki yapmaktadır.

Tablo 5.4. Türkiye'nin Fransa'ya İhracatının Hata Düzeltme Modeli Tahminleri(VECM)

(Eş Bütünleşme Denklemleri)	(Eş Bütünleşme Denklemleri-1)
D(E(-1))	1.000000
D(REDK(-1))	4.19E-05 (1.6E-05) [2.58294]
D(Y* (-1))	-0.000545 (0.00010) [-5.31193]
C	0.000660
ECM(Hata Düzeltme Terimi)	-0.000464 (0.000)
R ² =0.289	F-istatistiği: 2.435

Tablo sonuçlarına göre, hata teriminin parametresi beklendiği gibi negatif (-0.000464) ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuç, yurt dışı gelir'in uzun

dönemde ihracatta meydana gelen değişimlerin her dönem yaklaşık %000464'inin düzeltileceğini gösterir. Dolayısıyla yurt dışı gelir, uzun dönemde ihracatın nedenidir. Dolayısıyla uzun dönemde ihracat, döviz kuru ve gelir arasındaki ekonomik eşbütünleşme ilişkisinin istikrarlı olduğu söylenebilir.

Uzun dönemli ilişkinin varlığı görüldükten sonra nihai model aşağıdaki gibi tahmin edilmiştir.

$$D(E) = \beta_1 D(E)_{t-1} + \beta_2 D(REDK)_{t-1} + \beta_3 D(Y^x)_{t-1} + \mu_t$$

$$D(E) = -0.017 D(E)_{t-1} - 0.0250 D(REDK)_{t-1} + 0.0089 D(Y^x)_{t-1} + \mu_t$$

Prob
[0.939]
Prob
[0.7835]
Prob
[0.075]

$$R^2=0.712 \quad D\text{-Watson Value:}1.89$$

Tahmin sonuçlarına göre, döviz kuru ve kuru gecikmeli değeri ihracat için önemsizken, sadece Fransa'nın gelirinin gecikmeli değeri ihracat modelini önemli ölçüde etkilemektedir. İktisadi açıdan ise Türkiye'nin ihracatının Fransa'nın gelir düzeyindeki değişimden pozitif etkilenmesi anlamlıdır.

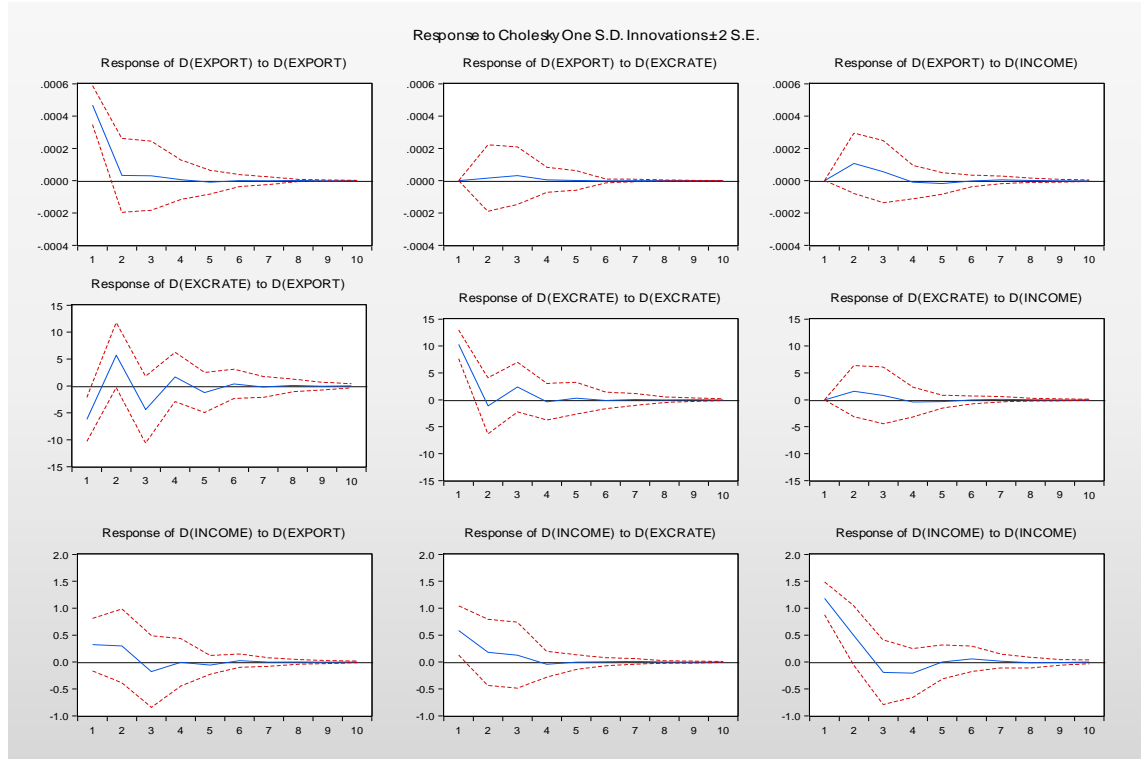
Türkiye'nin Fransa'ya ihracatının belirleyicilerinin araştırılmasında Granger Nedensellik analizinden de yararlanılmıştır. Yapılan Granger analiz testleri aşağıda verilmiştir.

Tablo 5.5 Türkiye'nin Fransa'ya İhracatının Granger Nedensellik Testleri

İkili Granger Nedensellik Testleri			
Örnekleme: 1980-2012			
Gecikme Uzunluğu: 2			
H ₀ Hipotezleri:	Obs	F-İstatistiği	Olasılık
İhracat Döviz Kurunun Granger Nedenseli Değildir	31	0.85189	0.4382
Döviz Kuru İhracatın Granger Nedenseli Değildir.		1.13590	0.3366
Gelir Döviz Kurunun Granger Nedenseli Değildir.	31	1.21629	0.3126
Döviz Kuru Gelirin Granger Nedenseli Değildir		0.54651	0.5855
Gelir İhracatın Granger Nedenseli Değildir	31	3.45989	0.0465
İhracat Gelirin Granger Nedenseli Değildir.		0.44177	0.6476

Tahmin sonucuna göre F-istatistiği 0.0465 gibi önemli bir olasılıkla 3.45989 olarak bulunmuştur. Bu durumda H₀ red ve H₁ kabul edilir. Fransa'ya ihracat modeli için nedenselliğin yönünün gelirden ihracata doğru olduğunu söyleyebiliriz. İhracat ve döviz kuru değişkenleri arasında ise Granger nedenselliğine rastlanmamıştır.

Etki-Tepki analizi sonuçları aşağıda verilmektedir. Bu analizde değişkenlerden birindeki 1 birimlik şokun, diğer değişkende ne ölçüde bir etki meydana getirdiği görülmektedir.

Şekil 5.2. Türkiye'nin Fransa'ya İhracatının Etki-Tepki Analizleri

Şekil 5.2'de görüldüğü üzere, döviz kurunda oluşan bir birimlik şoka ihracat değişkeni pozitif yönlü çok az bir tepki göstermesine rağmen, ihracat yapılan ülkenin gelirinde oluşan bir birimlik şok karşılığında ihracat değişkeni pozitif yönlü ve önemli ölçüde tepki göstermektedir.

b) Türkiye'nin Fransa'dan İthalatının Analizi

Türkiye'nin Fransa'dan yaptığı ithalatın belirleyicilerine yönelik tahmin öncesi, verilerin durağanlığı Genişletilmiş Dickey-Fuller Testi (ADF) ile sınanmış olup sonuçlar Tablo 5.6'de verilmiştir.

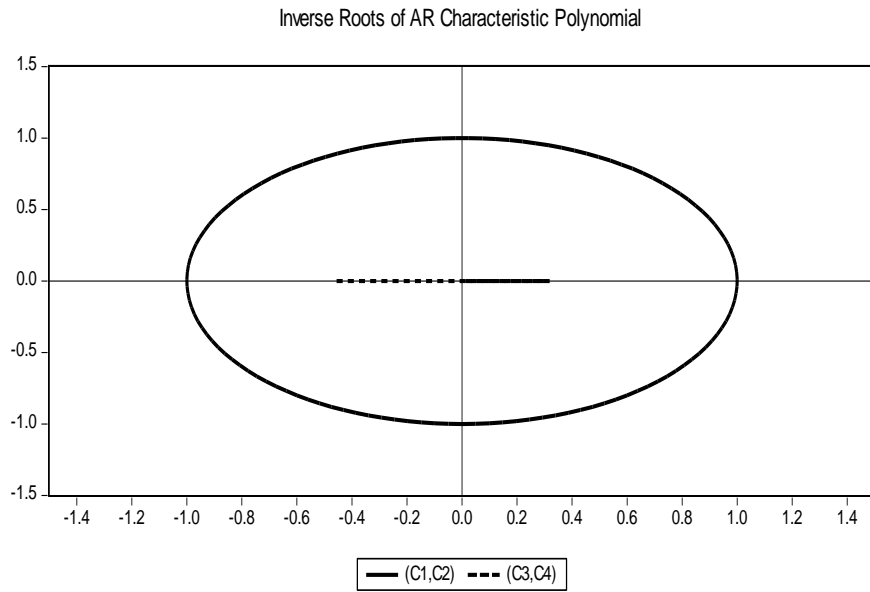
Tablo 5.6 Türkiye'nin Fransa'dan İthalatının Verilerine İlişkin Birim Kök Testleri

Değişken	Deterministik Terim	Gecikme Uzunluğu	Düzyer Değer	Birinci Fark	%5 Kritik Değer
REDK	Sabit, Trendli	8	-2.777419	-3.82	-3.63
İ	Sabit	0	-3.133113	-6.136	-3.562
Y	Sabit, Trendli	0	-1.473516	-5.566	-3.562

Not: Kritik değerler Davidson ve Mackinnon'ın (1993)' den alınmıştır.

Fransa'dan ithalat modeli için ithalat, döviz kuru ve Türkiye'nin reel geliri değişkenleri kullanılmıştır. Ortalamayı, varyansı ve kovaryans stabilite analizini bulmak için birim kök testi uygulanmıştır. Yukarıdaki tabloda, görüldüğü gibi geliştirilmiş (ADF) testi uygulandığında ilk farkta tüm değişkenler durağan çıkmıştır.

Dinamik yörüngelerdeki difüzyondan sonra, değişkenlerin uzun zamanlı eşbütünleşme ilişkisine sahip oldukları hususunda emin olabiliriz. Bu analiz için VAR modeli kullanıldı. Ancak VAR modelinde değişkenlerin ilk farklarının kullanılması, uzun dönemli ilişkileri ortadan kaldıracığı için, VAR sadece kısa dönemli ilişkileri tespit edebilmektedir. Standart Granger nedensellik testi ile tespit edilemeyen kısa ve uzun dönemli ilişkiler VECM yardımıyla ayırt edilebilmekte, bu sayede nedenselliğin kaynağı hem uzun hem de kısa dönem için ayrı ayrı tespit edilebilmektedir. Kısa dönem yaklaşma serileri için ise etki-tepki analizleri kullanıldı.

Şekil 5.3 Türkiye'nin Fransa'dan İthalatının Stokastik Diferansiyel Eşitlikler Yoluyla VAR Modelinin Seçimi

Şekil 5.3'de görüldüğü üzere AR karakteristik polinomunun ters köklerinin hiçbirinin birim çember dışında yer almaması kurulan VAR modelinin bütün olarak durağan ve istikrarlı bir yapıda olduğunu doğrulamaktadır.

VAR modelinin uygun gecikme uzunluğunun tespitinde, HQ testi gecikme uzunluğunun 1 olduğunu gösterirken, AIC ve SC testleri uygun gecikmenin sıfır olduğunu göstermiştir. İki testin sıfır gecikmeyi göstermesi nedeniyle, gecikme uzunluğu sıfır olarak alınmıştır.

Tablo 5.7 Türkiye'nin Fransa'ya İthalatının Vektör Otoregresyon Modeli(VAR)

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişkenler		
	D(Y)	D(İ)	D(REDK)
D(Y (-1))	1.034062 (0.24678) [4.19017]	4.65E-15 (7.1E-14) [0.06518]	-1.45E-09 (7.8E-10) [-1.86440]
D(Y (-2))	-0.015156 (0.26465) [-0.05727]	1.52E-14 (7.6E-14) [0.19874]	1.28E-09 (8.4E-10) [1.52897]
D(İ(-1))	4.21E+10 (8.5E+11) [0.04941]	0.797167 (0.24586) [3.24231]	1660.378 (2689.08) [0.61745]
D(İ(-2))	2.68E+11 (8.9E+11) [0.29913]	-0.102281 (0.25840) [-0.39582]	1808.068 (2826.20) [0.63975]
D(REDK(-1))	-1.14E+08 (6.0E+07) [-1.88360]	-2.17E-05 (1.7E-05) [-1.24419]	0.509492 (0.19096) [2.66802]
D(REDK(-2))	37009780 (6.6E+07) [0.56269]	2.68E-05 (1.9E-05) [1.41067]	0.038804 (0.20781) [0.18673]
C	8.75E+09 (5.7E+09) [1.53472]	-0.000218 (0.00165) [-0.13257]	50.07605 (18.0207) [2.77881]
R-Kare	0.984741	0.846486	0.550353
Düzeltilmiş R-Kare	0.980926	0.808107	0.437941
Artıkların Toplamı	2.81E+20	2.34E-05	2802.529
Standart Hata	3.42E+09	0.000988	10.80611
F-İstatistiği	258.1350	22.05619	4.895858
Maksimum Olabilirlik	-720.5627	174.4943	-113.8036
Akaike Bilgi Kriteri	46.93953	-10.80608	7.793780
Schwarz Bilgi Kriteri	47.26333	-10.48228	8.117584
Bağımlı Değişkenin Ortalaması	6.84E+10	0.005048	114.2710
Bağımlı Değişkenin Standart Sapması	2.84E+10	0.002255	14.41379
Belirleyici Sabit Kovaryans (dof adj.)	: 8.46E+14		
Akaike bilgi kriteri	: 43.47258		
Belirleyici Sabit Kovaryans	: 3.93E+14		
Schwarz Bilgi Kriteri	: 44.44399		
Maksimum Olabilirlik	: -652.8250		

Yukarıdaki tabloda verilen VAR analizi sonuçlarına göre, durağanlaştırılmış reel efektif döviz kuru 1 gecikmeli değişkenindeki bir birimlik değişim durağanlaştırılmış reel ithalat değişkeninde t istatistiğinin -1.24419 olması sebebi ile normal derecede -2.17E-05 birimlik negatif etki yapar. Durağanlaştırılmış reel gelirin 1 gecikmeli değişkenindeki bir birimlik değişim, durağanlaştırılmış reel ithalat değişkeninde t istatistiğinin 0.06518 olması sebebi ile 4.65E-15 birimlik önemsiz derecede pozitif etki yapmaktadır. VAR modeline dayalı hata düzeltme modeli tahminleri Tablo 5.8’de verilmektedir.

Tablo 5.8 Türkiye’nin Fransa’ya İthalatının Hata Düzeltme Modeli Tahminleri(VECM)

(Eş Bütünleşme Denklemleri)	(Eş Bütünleşme Denklemleri-1)
D(İTHALAT(-1))	1.000000
D(REDK(-1))	2.99E-05 (2.5E-05) [1.19340]
D(GELİR(-1))	2.86E-13 (7.3E-14) [3.91661]
ECM(Hata Düzeltme Terimi)	-0.000442 (0.010)
C	-0.000960
DÜZELTİLMİŞ R ² =0.643380	

Tablo sonuçlarına göre, hata teriminin parametresi beklendiği gibi negatif (-0.000442) ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Hata düzeltme teriminin negatif değerinden dolayı ithalat, döviz kuru ve gelir arasındaki uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisi olduğu görülmektedir.

Uzun dönemli ilişkinin varlığı görüldükten sonra nihai model aşağıdaki gibi tahmin edilmiştir.

$$D(\dot{I}) = \beta_1 D(\dot{I})_{t-1} + \beta_2 D(REDK)_{t-1} + \beta_3 D(Y^x)_{t-1} + \mu_t$$

$$D(\dot{I}) = 0.191 D(\dot{I})_{t-1} + 0.0344 D(REDK)_{t-1} + 0.0012 D(Y^x)_{t-1} + \mu_t$$

Prob
[0.384]
Prob
[0.234]
Prob
[0.001]

$$R^2=0.812 \quad D\text{-Watson Value:}2.01$$

Tahmin sonuçlarına göre, döviz kuru ve gecikmeli değerli ithalat değişkenleri ithalat modeli için önemsizken, sadece Türkiye’nin gelirin gecikmeli değeri ithalat modelini önemli ölçüde etkilemektedir.

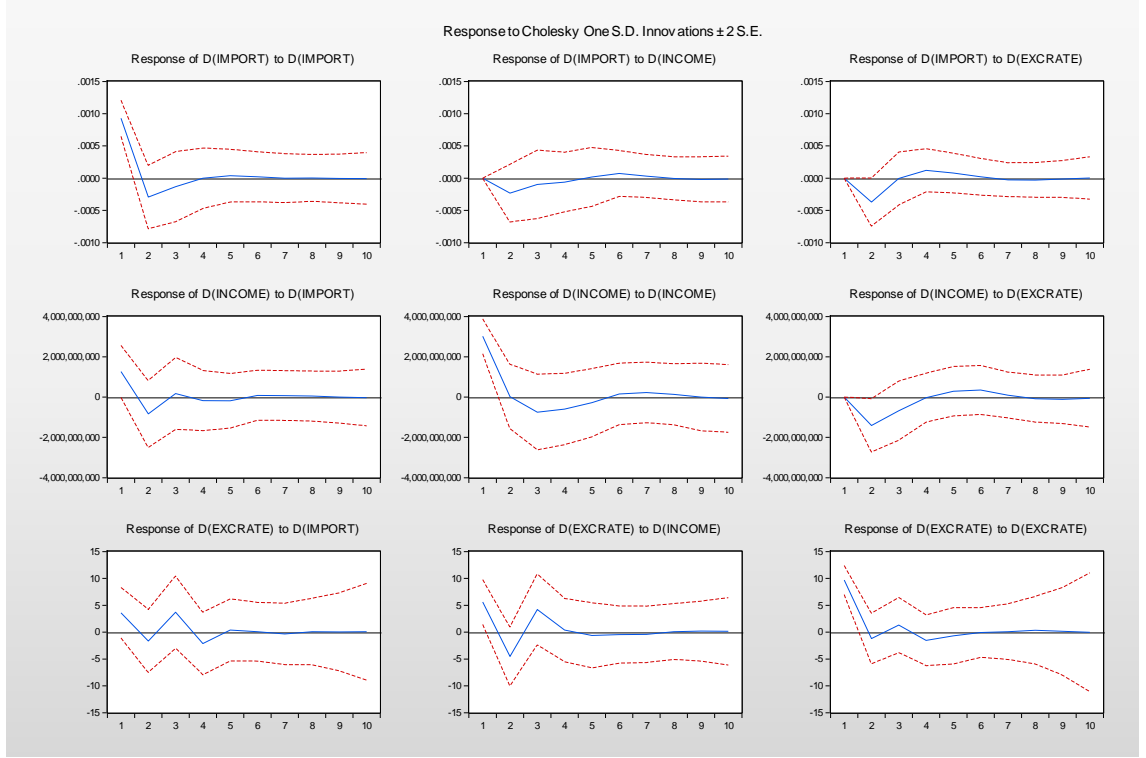
Türkiye'nin Fransa'dan ithalatı modelinin belirleyicilerinin araştırılmasında Granger Nedensellik analizi'nden de yararlanılmıştır. Yapılan Granger analiz testleri aşağıda verilmiştir.

Tablo 5.9 Türkiye'nin Fransa'ya İthalatının Granger Nedensellik Testleri

İkili Granger Nedensellik Testleri			
Örnekleme: 1980-2012			
Gecikme Uzunluğu: 3			
H ₀ Hipotezleri:	Obs	F-İstatistiği	Olasılık
Gelir Döviz Kurunun Granger Nedenseli Değildir.	30	1.65370	0.2047
Döviz Kuru Gelirin Granger Nedenseli Değildir.		2.95524	0.0537
İthalat Döviz Kurunun Granger Nedenseli Değildir	30	0.53384	0.6637
Döviz Kuru İthalatın Granger Nedenseli Değildir		2.00785	0.1409
İthalat Gelirin Granger Nedenseli Değildir.	30	0.49602	0.6886
Gelir İthalatın Granger Nedenseli Değildir.		0.20085	0.8947

Tahmin sonucuna göre olasılık değerleri 0.05' den büyük olduğu için sıfır hipotezlerini kabul edebiliriz. Fransa'dan ithalat yapma durumunda ithalat, döviz kuru ve gelir arasında Granger nedenselliğine rastlanmamıştır. Ancak döviz kuru, 0.05 olasılığına yakın 0.0537 gibi bir olasılık değeri ile gelir değişkeninin Granger nedeni olmaya yakın bir değişkendir.

Etki-Tepki analizi sonuçları aşağıda verilmektedir. Bu analizde değişkenlerden birindeki 1 birimlik şokun, diğer değişkende ne ölçüde bir etki meydana getirdiği görülmektedir.

Şekil 5.4 Türkiye'nin Fransa'ya İthalatının Etki-Tepki Analizleri

Şekil 5.4'te gösterilen analiz sonuçlarına göre, döviz kurunda oluşan bir birimlik şoka ithalat değişkeni 2. dönemde negatif yönlü bir tepki göstermektedir. Ülkenin gelirinde oluşan bir birimlik şok karşılığında ikinci dönemde negatif yönlü ve üçüncü dönemden altıncı döneme kadar pozitif tepki göstermektedir.

c) Türkiye'nin Almanya'ya İhracatının Analizi

Türkiye'nin Almanya'ya yaptığı ihracatın belirleyicilerine yönelik tahmin öncesi, verilerin durağanlığı Genişletilmiş Dickey-Fuller Testi (ADF) ile sınanmış olup sonuçlar Tablo 5.10'da verilmiştir.

Tablo 5.10 Türkiye'nin Almanya'ya İhracatının Analizi Verilerine İlişkin Birim Kök Testleri

Değişken	Deterministik Terim	Gecikme Uzunluğu	Düzyer Değer	Birinci Fark	%5 Kritik Değer
REDK	Sabit, Trendli	8	-2.777419	-3.82	-3.63
E	Sabit	1	-1.989451	-6.76	-3.562
Y*	Sabit, Trendli	6	-2.164268	-5.566	-3.601

Not: Kritik değerler Davidson ve Mackinnon'ın (1993)'den alınmıştır.

Almanya'ya ihracat modeli için ihracat, döviz kuru ve ihracat yapılan Almanya'nın reel geliri değişkenlerini kullanıldı. Ortalamayı, varyansı ve kovaryans

stabilite analizini bulmak için birim kök testini uyguladık. Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, Geliştirilmiş Dickey Fuller Testi (ADF) uygulandığında ilk farkta tüm değişkenler durağan çıkmıştır.

Dinamik yörüngelerdeki difüzyondan sonra, değişkenlerin uzun zamanlı eşbütünleşme ilişkisine sahip oldukları hususunda emin olabiliriz. Bu analiz için VAR modeli kullanıldı. Ancak VAR modelinde değişkenlerin ilk farklarının kullanılması, uzun dönemli ilişkileri ortadan kaldıracığı için, VAR sadece kısa dönemli ilişkileri tespit edebilmektedir. Standart Granger nedensellik testi ile tespit edilemeyen kısa ve uzun dönemli ilişkiler VECM yardımıyla ayırt edilebilmekte, bu sayede nedenselliğin kaynağı hem uzun hem de kısa dönem için ayrı ayrı tespit edilebilmektedir. Kısa dönem yaklaşma serileri için ise etki-tepki analizleri kullanıldı.

Almanya'ya ihracat modeli için yapılan VAR analizi sonuçları aşağıda tablo 5.11'da verilmiştir.

Tablo 5.11 Türkiye'nin Almanya'ya İhracatının Vektör Otoregresyon Modeli(VAR)

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişkenler		
	D(E)	D(Y)	D(REDK)
D(E(-1))	-0.260519 (0.22395) [-1.16328]	4.841330 (353.552) [0.01369]	3.492222 (2489.08) [0.00140]
D(E(-2))	-0.433316 (0.20794) [-2.08389]	-285.4932 (328.269) [-0.86969]	196.8432 (2311.08) [0.08517]
D(Y* (-1))	9.11E-05 (0.00014) [0.65648]	-0.097057 (0.21899) [-0.44320]	0.708056 (1.54176) [0.45925]
D(Y* (-2))	-7.66E-05 (0.00013) [-0.57294]	0.49900 (0.03500) [1.42565]	-0.374685 (0.24642) [-1.52054]
D(REDK(-1))	-1.90E-05 (2.2E-05) [-0.85748]	0.049900 (0.03500) [1.42565]	-0.374685 (0.24642) [-1.52054]
D(REDK(-2))	-3.30E-05 (2.3E-05) [-1.44005]	0.046192 (0.03623) [1.27512]	0.107431 (0.25504) [0.42124]
C	0.000318 (0.00033) [0.95321]	2.195885 (0.52704) [4.16645]	-1.324416 (3.71047) [-0.35694]
R-Kare	0.295558	0.250437	0.189654
Düzeltilmiş R-Kare	0.11791	0.054899	-0.022119

Artıkların Toplamı	3.04E-05	75.80812	3757.392
Standart Hata	0.001150	1.815490	12.78143
F-İstatistiği	1.608328	1.280759	0.895405
Maksimum Olabilirlik	164.4574	-56.47328	-115.0224
Akaike Bilgi Kriteri	-10.49716	4.231552	8.134827
Schwarz Bilgi Kriteri	-10.17021	4.558498	8.461773
Bağımlı Değişkenin Ortalaması	0.000176	1.573996	0.591773
Bağımlı Değişkenin Standart Sapması	0.001220	1.867475	12.64237
Belirleyici Sabit Kovaryans (dof adj.) : 0.000453			
Akaike bilgi kriteri : 1.417277			
Belirleyici Sabit Kovaryans : 0.000204			
Schwarz bilgi kriteri : 2.398115			
Maksimum Olabilirlik : -0.259151			

Yukarıdaki VAR analizi sonuçlarına göre, durağanlaştırılmış reel efektif döviz kuru 1 gecikmelisi değişkenindeki bir birimlik değişim durağanlaştırılmış reel ihracat değişkeninde t istatistiğinin -0.85748 olması sebebi ile -1.90E-05 birimlik az önemsiz derecede negatif etki yapar. Durağanlaştırılmış reel gelirin 1 gecikmeli değişkenindeki bir birimlik değişim durağanlaştırılmış reel ihracat değişkeninde t istatistiğinin 0.65648 olması sebebi ile 9.11E-05 birimlik önemsiz derecede pozitif etki yapmaktadır. Yukarıdaki analizde, t istatistiğinin ikiden düşük değerleri diğer değişkenlerin üzerindeki önemsiz etkiyi gösterirken, ikiden yüksek değerleri diğer değişken üzerindeki önemli etkiyi göstermektedir.

Tablo 5.12 Türkiye'nin Almanya'ya İhracatının Vectör Hata Düzeltme Tahminleri (VECM)

Eşbütünleşme:	Eşbütünleşme1:
D(E(-1))	1.000000
D(Y*(-1))	-0.001074 (0.00019) [-5.58166]
D(REDK(-1))	0.000102 (3.3E-05) [3.10964]
C	0.001439
ECM(Hata Düzeltme Terimi)	0.000318 (0.354)
R-Squared : 0.642	F-İstatistiği : 5.549

Tablo sonuçlarına göre, hata teriminin parametresi pozitif (0.000318) ve istatistiksel olarak anlamlı değildir. Dolayısıyla uzun dönemde ihracat, döviz kuru ve gelir arasındaki ekonomik eşbütünleşme ilişkisinin istikrarlı olmadığı söylenebilir.

ARMA Şeması ile oluşturulan nihai model aşağıdaki gibi tahmin edilmiştir.

$$D(E) = \beta_0 + \beta_1 D(E)_{t-1} + \beta_2 D(REDK)_{t-1} + \beta_3 AR_1 + \beta_4 MA_1 + \mu_t$$

$$D(E) = -0.0008 + 0.513 \underset{\substack{Prob \\ [0.384]}}{D(E)_{t-1}} + 0.0844 \underset{\substack{Prob \\ [0.0182]}}{D(REDK)_{t-1}} + 0.006 \underset{0.854}{prob} - 0.943 \underset{0.000}{Prob} + \mu_t$$

$$R^2=0.722 \quad D\text{-Watson Value:}1.93$$

Tahmin sonuçlarına göre, yalnızca döviz kurunun gecikmeli değeri ihracatın üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

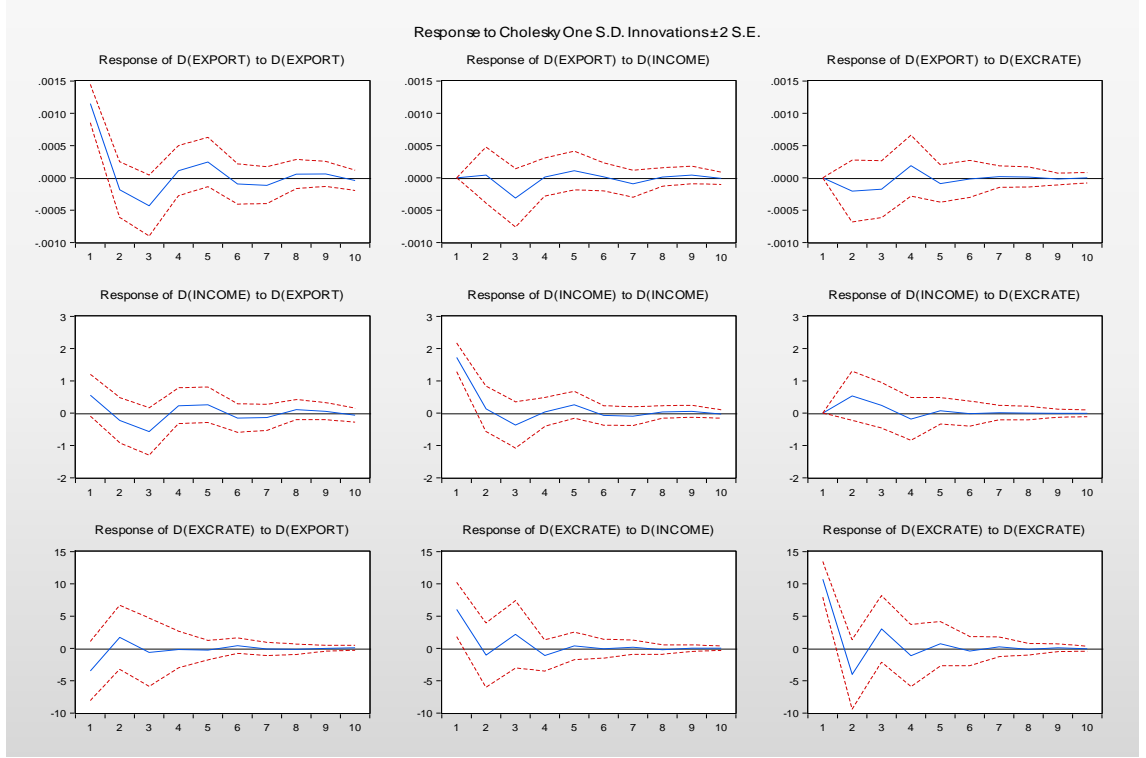
Almanya ihracatının belirleyicilerinin araştırılmasında Granger Nedensellik Analizi'nden de yararlanılmıştır.

Tablo 5.13 Türkiye'nin Almanya'ya İhracatının Granger Nedensellik Testleri

İkili Granger Nedensellik Testleri			
Örneklem: 1980-2012			
Gecikme Uzunluğu: 2			
H ₀ Hipotezleri:	Obs	F-İstatistiği	Olasılık
İhracat Döviz Kurunun Granger Nedenseli Değildir	31	1.03016	0.3711
Döviz Kuru İhracatın Granger Nedenseli Değildir.		0.61853	0.5465
Gelir Döviz Kurunun Granger Nedenseli Değildir.	31	0.57802	0.5681
Döviz Kuru Gelirin Granger Nedenseli Değildir		0.31446	0.7329
Gelir İhracatın Granger Nedenseli Değildir	31	0.58223	0.5658
İhracat Gelirin Granger Nedenseli Değildir		0.47064	0.6298

Tahmin sonucuna göre olasılık değerleri 0.05'den büyük olduğu için sıfır hipotezlerini kabul edebiliriz. Almanya'ya ihracat yapma modelinde ihracat, döviz kuru ve gelir arasında granger nedenselliğine rastlanmamıştır.

Etki-Tepki analizi sonuçları aşağıda verilmektedir. Bu analizde değişkenlerden birindeki 1 birimlik şokun diğer değişkende ne ölçüde bir etki meydana getirdiği görülmektedir.

Şekil 5.5 Türkiye'nin Almanya'ya İhracatını Etki-Tepki Analizleri

Şekil sonuçlarına göre, döviz kurunda oluşan bir birimlik şoka ihracat değişkeni birinci dönemden üçüncü döneme kadar negatif yönlü bir tepki göstermektedir. İhracat değişkeni ihracat yapılan ülkenin gelirinde oluşan bir birimlik şok karşılığında önce negatif yönlü daha sonra pozitif yönlü bir tepki göstermektedir.

d) Türkiye'nin Almanya'dan İthalatının Analizi

Türkiye'nin Almanya'dan yaptığı ihracatın belirleyicilerine yönelik tahmin öncesi, verilerin durağanlığı Genişletilmiş Dickey-Fuller Testi (ADF) ile sınanmış olup, sonuçlar Tablo 5.14'de verilmiştir.

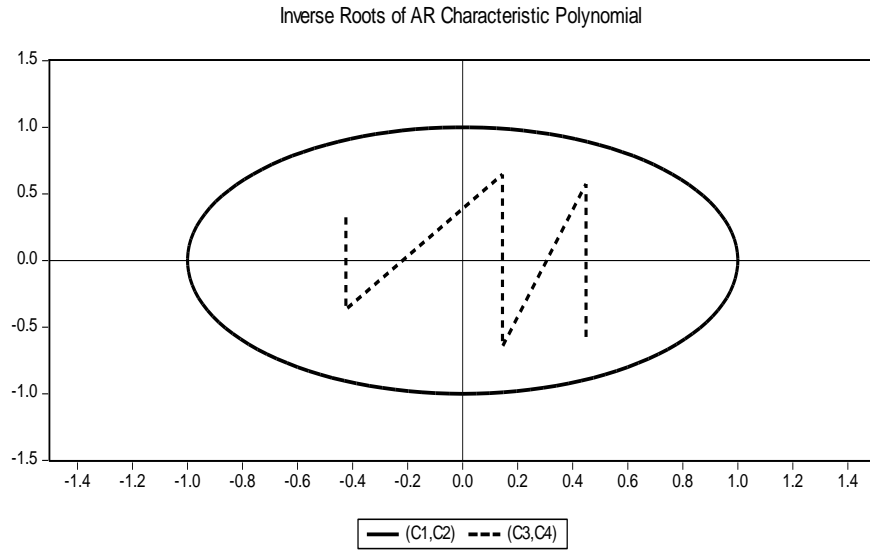
Tablo 5.14. Türkiye'nin Almanya'dan İthalatının Analizi Verilerine İlişkin Birim Kök Testleri

Değişken	Deterministik Terim	Gecikme Uzunluğu	Düzey Değer	Birinci Fark	%5 Kritik Değer
REDK	Sabit, Trendli	0	-2.777419	-8.054	-3.564
İ	Sabit	1	-3.109030	-5.31	-3.562
Y	Sabit, Trendli	0	-1.473516	-5.564	-3.561

Not: Kritik değerler Davidson ve Mackinnon'ın (1993)'den alınmıştır.

Almanya'dan ithalat modeli için reel döviz kuru, ithalat ve Türkiye'nin reel geliri değişkenlerini kullanıldı. Ortalamayı, varyansı ve kovaryans stabilite analizini bulmak için birim kök testini uyguladık. Yukarıdaki tabloda, geliştirilmiş dickey fuller testi (ADF) uygulanarak ilk farkta tüm değişkenler durağandır.

Dinamik yörüngelerdeki difüzyondan sonra, değişkenlerin uzun zamanlı eşbütünleşme ilişkisine sahip oldukları hususunda emin olabiliriz. Bu analiz için VAR modeli kullanıldı. Ancak VAR modelinde değişkenlerin ilk farklarının kullanılması, uzun dönemli ilişkileri ortadan kaldıracığı için, VAR sadece kısa dönemli ilişkileri tespit edebilmektedir. Standart Granger nedensellik testi ile tespit edilemeyen kısa ve uzun dönemli ilişkiler VECM yardımıyla ayırt edilebilmekte, bu sayede nedenselliğin kaynağı hem uzun hem de kısa dönem için ayrı ayrı tespit edilebilmektedir. Kısa dönem yaklaşma serileri için ise etki-tepki analizleri kullanıldı.

Şekil 5.6 Türkiye'nin Almanya'ya İhracatının Stokastik Diferansiyel Eşitlikler yoluyla VAR Modelinin Seçimi

Şekilde de görüldüğü gibi AR Karakteristik polinomunun ters kökleri birim çemberin içinde yer aldığından VAR modeli bütün olarak durağandır.

Almanya'dan ithalat modeli için yapılan VAR analizi sonuçları aşağıda tablo 5.15'da verilmiştir.

Tablo 5.15 Türkiye'nin Almanya'ya İthalatının Vektör Otoregresyon Modeli(VAR)

	D(İ)	D(REDK)	D(Y)
D(İ(-1))	0.010525 (0.23180) [0.04540]	517.7463 (1789.79) [0.28928]	-5.93E+11 (5.0E+11) [-1.17740]
D(İ(-2))	-0.269510 (0.20481) [-1.31591]	448.5393 (1581.36) [0.28364]	3.91E+11 (4.5E+11) [0.87792]
D(REDK(-1))	-9.99E-05 (2.9E-05) [-3.45733]	-0.091123 (0.22318) [-0.40829]	-1.63E+08 (6.3E+07) [-2.59776]
D(REDK(-2))	-5.74E-05 (2.9E-05) [-2.00152]	-0.037831 (0.22158) [-0.17073]	-67409765 (6.2E+07) [-1.08040]
D(Y(-1))	-9.50E-14 (1.4E-13) [-0.68802]	-1.49E-09 (1.1E-09) [-1.39400]	0.418508 (0.30023) [1.39395]
D(Y(-2))	-2.02E-13 (1.5E-13) [-1.31705]	1.44E-09 (1.2E-09) [1.21744]	-0.514058 (0.33337) [-1.54199]
C	0.001259 (0.00044) [2.83894]	0.842594 (3.42457) [0.24604]	3.21E+09 (9.6E+08) [3.32900]
R-Kare	0.575283	0.316114	0.269617
Düzeltilmiş R-Kare	0.464487	0.137709	0.07982
Artıkların Toplamı	5.32E-05	3169.852	2.51E+20
Standart Hata	0.001520	11.73966	3.31E+09
F-İstatistiği	5.192288	1.771888	1.415051
Maksimum Olabilirlik	156.0798	-112.4718	-696.1505
Akaike Bilgi Kriteri	-9.938654	7.964787	46.87670
Schwarz Bilgi Kriteri	-9.611708	8.291733	47.20365
Bağımlı Değişkenin Ortalaması	0.000317	0.593333	2.82E+09
Bağımlı Değişkenin Standart Sapması	0.002078	12.64277	3.44E+09
Belirleyici Sabit Kovaryans (dofadj)		1.14E+15	
Belirleyici Sabit Kovaryans		5.16E+14	
Maksimum Olabilirlik		-635.8496	
Akaike bilgi kriteri		43.78997	
Schwarz bilgi kriteri		44.77081	

Yukarıdaki VAR analizi sonuçlarına göre, durağanlaştırılmış reel efektif döviz kuru 1 gecikmeli değişkenindeki bir birimlik değişim t istatistiğinin -3.45733 olması sebebi ile durağanlaştırılmış reel ithalat değişkeninde -9.99E-05 birimlik önemli derecede negatif etki yapar. Durağanlaştırılmış reel gelirin 1 gecikmeli değişkenindeki bir birimlik değişim durağanlaştırılmış reel ithalat değişkeninde -9.50E-14 birimlik negatif yönde ve -0.68802 gibi bir t istatistiğine sahip olmasından dolayı önmensiz derecede etkilemektedir. Yukarıdaki analizde, t istatistiğinin ikiden

düşük değerleri diğer değişkenlerin üzerindeki önemsiz etkiyi gösterirken, ikiden yüksek değerleri diğer değişken üzerindeki önemli etkiyi göstermektedir. Geciktirilmiş değerler ile gelir ithalat modelini etkilemektedir. Var modeline dayalı olarak yapılan hata düzeltme modeli tahminleri Tablo 5.16’ de verilmektedir.

Tablo 5.16 Türkiye’nin Almanya’ya İthalatının Hata Düzeltme Modeli Tahminleri(VECM)

Eş Bütünleşme Denklemleri	Eş Bütünleşme Denklemleri-1
D(İ(-1))	1.000000
D(REDK(-1))	0.000253 (8.3E-05) [3.04301]
D(Y(-))	1.09E-12 (3.2E-13) [3.42316]
C	-0.003617
ECM(Hata Düzeltme Terimi)	0.00125 (0.0093)
R-Kare : 0.709	F-İstatistiği : 8.289

Tablo sonuçlarına göre, hata teriminin parametresi pozitif (0.00125) ve istatistiksel olarak anlamlı değildir. Dolayısıyla uzun dönemde ithalat, döviz kuru ve gelir arasındaki ekonomik eşbütünleşme ilişkisinin istikrarlı olmadığı söylenebilir.

Uzun dönemli ilişkinin varlığı görüldükten sonra nihai model aşağıdaki gibi tahmin edilmiştir.

$$D(\dot{I}) = \beta_0 + \beta_1 D(Y)_{t-1} + \beta_2 D(REDK)_{t-1} + \beta_3 D(REDK)_1 + \beta_4 (Y^x)_1 + \mu_t$$

$$D(\dot{I}) = -0.000270_{\substack{Prob \\ 0.488}} - 2.432(Y)_{t-1} - 4.79E_{\substack{Prob \\ [0.384]}}$$

$$- 05D(REDK)_{t-1} - 4.79D(REDK)_{\substack{Prob \\ 0.000}} - 0.943D(Y)_{\substack{Prob \\ 0.000}} + \mu_t$$

[0.0625]

$$R^2=0.559 \text{ D-Watson Value:1.72}$$

Tahmin sonuçlarına göre, döviz kuru ve gelirin gecikmeli değeri ithalat modelini önemsiz derecede etkilemektedir.

Türkiye’nin Almanya’dan ithalatının belirleyicilerinin araştırılmasında Granger Nedensellik Analizi’nden de yararlanılmıştır. Yapılan Granger analiz testleri aşağıda verilmiştir.

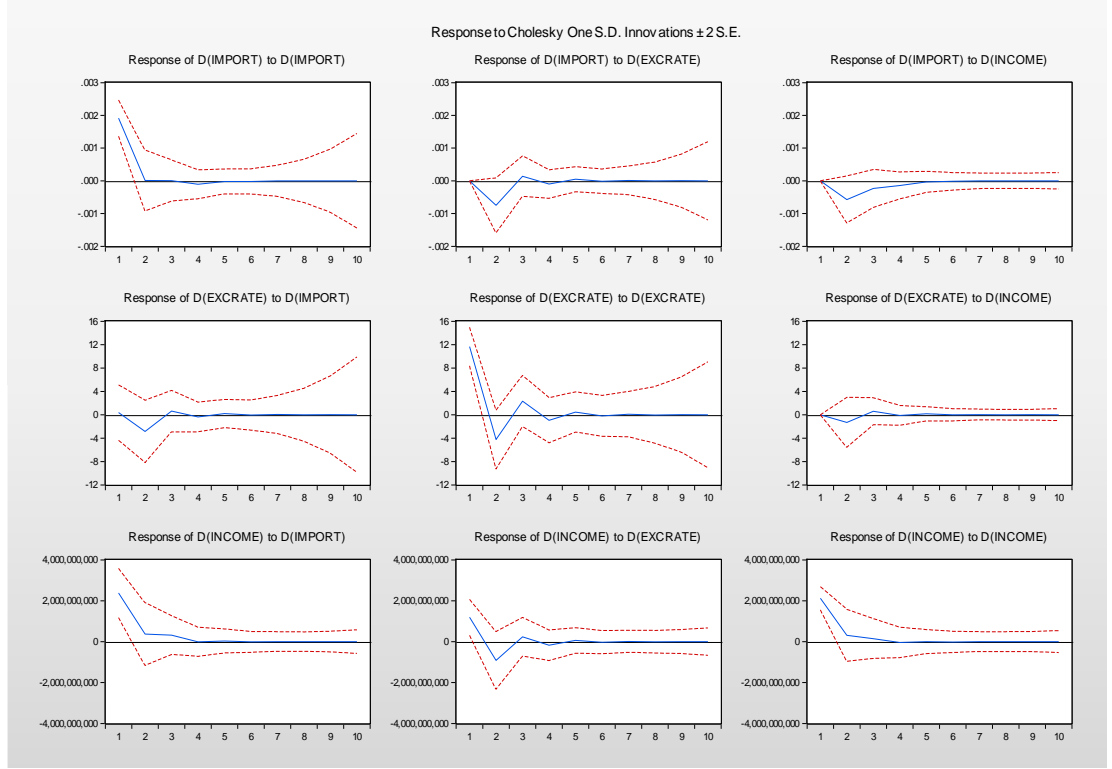
Tablo 5.17 Türkiye'nin Almanya'ya İthalatının Granger Nedensellik Testleri

İkili Granger Nedensellik Testleri			
Örnekleme: 1980-2012			
Gecikme Uzunluğu: 2			
H ₀ Hipotezleri:	Obs	F-İstatistiği	Olasılık
İthalat Döviz Kurunun Granger Nedenseli Değildir	31	2.31953	0.1183
Döviz Kuru İthalatın Granger Nedenseli Değildir		1.90263	0.1694
Gelir Döviz Kurunun Granger Nedenseli Değildir.	31	1.99509	0.1563
Döviz Kuru Gelirin Granger Nedenseli Değildir.		2.23894	0.1267
Gelir İthalatın Granger Nedenseli Değildir	31	3.27681	0.0538
İthalat Gelirin Granger Nedenseli Değildir		0.18693	0.8306

Tahmin sonucuna göre olasılık değerleri 0.05 den büyük olduğu için sıfır hipotezlerini kabul edebiliriz. Almanya'dan ithalat yapma durumunda ithalat, döviz kuru ve gelir arasında granger nedenselliğine rastlanmamıştır. Ancak gelir, 0.05 olasılığına yakın 0.0538 gibi bir olasılık değeri ile ithalat değişkeninin granger nedenseli olmaya yakın bir değişkendir. Yani iktisadi açıdan gelir değişkeni ithalat değişkenini döviz kuruna nisbeten daha fazla etkilemekte fakat aralarında nedensellik derecesinde ilişkiye rastlanmamıştır.

Etki-Tepki analizi sonuçları aşağıda verilmektedir. Bu analizde değişkenlerden birindeki 1 birimlik şokun diğer değişkende ne ölçüde bir etki meydana getirdiği görülmektedir.

Şekil 5.7 Türkiye'nin Almanya'ya İthalatının Etki-Tepki Analizleri

Şekil sonuçlarına göre, döviz kurunda oluşan bir birimlik şoka ithalat değişkeni birinci dönem negatif yönlü bir tepki göstermektedir. Ancak daha sonra ikinci dönem pozitif yönlü bir tepki ve üçüncü dönem ve sonrasında tepki vermemektedir. İthalat değişkeni ithalat yapılan ülkenin gelirinde oluşan bir birimlik şok karşılığında önce negatif yönlü daha sonra pozitif yönlü bir tepki göstermektedir.

SONUÇ

Ülkeler birbirleri ile çeşitli sebeplerden dolayı dış ticarete başvurmuşlardır. 1980 sonrası ülkelerin birbirleri ile olan ticaretleri ve ilişkileri hızla artmıştır. Öyle ki, bir ülkenin ekonomik varlığını sürdürebilmesi ihracat ve ithalat yaptığı ülkeler ile olan ticari ilişkilerine bağlı hale gelmiştir. Örneğin; Türkiye ihracatının büyük kısmı Avrupa Birliği ülkelerine yapılmaktadır. Aynı şekilde AB ülkelerinin ihracatının büyük bir kısmı da Türkiye'ye yapılmaktadır. Türkiye, AB'nin bu anlamda önemli dış ticaret ortaklarından biridir.

Dış ticaret işlemlerinde fiyat konusu çok önemlidir. Çünkü sanayi ve hizmet toplumunun artarak dünyayı kuşattığı günümüzde ülkelerin ithalat yapmalarının temel sebebi, kendilerinin daha yüksek maliyete üretebildikleri ürünleri daha düşük bir fiyattan bir başka ülkeden karşılayabilmeleridir. Söz konusu malların fiyatlarının belirlenmesinde önemli bir faktör döviz kurlarıdır. Döviz kurları ise ülke yönetimi tarafından uygulanan döviz kuru sistemi, ülkenin gelir düzeyi, faiz oranları, sermaye giriş-çıkışları, ülkelerin ekonomik ve politik olarak istikrarı ve beklentiler gibi birçok faktör tarafından etkilenmektedir.

Döviz kurunun ihracat ve ithalat değişkenleri üzerindeki etkilerinin araştırıldığı çalışmalarda farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Yapılan literatür araştırmasında söz konusu değişkenler arasında ilişkinin olduğunu destekleyen çalışmalar kadar, belirli bir ilişkinin olmadığı ya da belirsiz bir ilişkinin olduğuna dair bulgulara da ulaşılmıştır. Döviz kuru ile ihracat arasında bazı dönemlerde bir ilişki görülememesi ihracat hacminin sadece döviz kurundan değil, onunla birlikte girdi maliyetleri, verimlilik, üretim kapasitesi, fiyat politikası, dış talep ve uluslararası piyasaların yapısı gibi faktörlerden de etkilenmesidir. Bu nedenle diğer iktisat politikası araçlarıyla yeterince desteklenmeyen bir döviz kuru politikası dış ticaret dengesini sağlamada yeterince etkili olmamaktadır. Aynı şekilde ithalat değişkeni de sadece döviz kuruna bağlı olarak değişiklik göstermemekte olup, ithal edilen malın esneklik derecesi, ülkenin gelir düzeyi, ülkeler arası nakliye maliyeti gibi faktörler de ithalatı önemli derecede etkilemektedir.

Çalışmamızda dış ticaret bileşenleri olan ithalat ve ihracat değişkenlerinin, döviz kuru ve gelir değişkenleri ile aralarındaki ilişki VAR analizi, Granger nedensellik testi ve etki-tepki testi yöntemleri ile araştırılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, Türkiye'den Fransa'ya yapılan ihracat ile döviz kuru ve gelir arasında

uzun dönemde ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Fransa'nın gelirinin Türkiye'nin Fransa'ya ihracatında önemli bir etkiye sahip olduğuna ulaşılmıştır. Nitekim Türkiye'nin Fransa'ya ihraç hacminin büyük bir kısmını binek otomobiller, eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar, kara taşıtları için aksam ve parçalar, hazır giyim ve konfeksiyon ve yolcu taşımaya mahsus motorlu taşıtlar kalemleri oluşturmakta olup, bu ürünler gelir düzeyine bağlı olarak ihraç edildiği için Fransa'nın gelir düzeyi Türkiye'den ihracatında önemli bir değişkendir. Türkiye'nin Fransa'dan ithalatında (büyük bir kısmı kara taşıtları için aksam ve parçalar, eczacılık ürünleri, hava taşıtları ve taşıtlar ile ilgili aletlerden oluşan) ise, döviz kuru ve gelir değişkenleri ithalat modelini kısa dönemde ve çok az derecede etkilemekte olup, bu ilişki uzun dönemde istikrarlı bir şekilde devam etmemektedir. Türkiye'den Almanya'ya yapılan ihracat ile döviz kuru ve gelir arasında uzun dönemde ilişki olduğu sonucuna ulaşılmamıştır. Ancak kısa dönemde Almanya'nın gelirinin Türkiye'nin Almanya'ya ihracatında (büyük bir kısmı hazır giyim ürünleri, makine ve ulaşım araçları, otomotiv sanayi ürünleri, tarımsal ürünler ve dokumacılık ürünlerinden oluşan) pozitif bir etkiye ve döviz kurunun ise negatif bir etkiye sahip olduğuna ulaşılmıştır. Türkiye'nin Almanya'dan ithalatında (büyük bir kısmı ithalat makine ve ulaşım araçları, kimyasal ürünler, plastik ürünleri, elektrikli cihazlar ve eczacılık ürünlerinden oluşan) ise, döviz kurunun az derecede ve gelir değişkeninin ise önemli ölçüde negatif bir etkiye sahip oldukları fakat bu ilişkinin uzun dönemde devam etmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan analizler ile ulaşılan bulgularımız Baldemir ve Keskiner (2004), Sukar (1998), Şimşek ve Kadılar (2005) ve Başar ve Künü (2012) çalışmalarında da ulaşılan sonuçlar gibi Türkiye'nin ihracatı üzerinde özellikle yurt dışı gelirin pozitif ve anlamlı etkisinin olduğu sonucunu göstermektedir. Dolayısıyla yurt dışı gelirin ihracat üzerindeki bu etkisi iktisadi açıdan da anlamlıdır. Reel döviz kurunun ise Karagöz ve Doğan (2005), Yamak ve Korkmaz (2005), Rose ve Yellen (1989), Sivri ve Usta (2001), Wilson (2001), Gül ve Ekinci (2006), Edwards ve Willox (2003), Kasman (2003), Grier ve Smallwood (2005), Tunçsiper ve Öksüzler (2006) ve Sidek ve Hanif (2012) çalışmalarında da bulunan sonuçlar gibi ithalat ve ihracat değişkenleri üzerinde kısa dönemde etkili olmasına rağmen bu etki uzun dönemde istikrarlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda reel efektif döviz kurunun söz konusu değişkenler üzerindeki etkisi istikrarsız ve iktisadi açıdan anlamlı değildir.

Söz konusu ilişkiyi belirlemek için yapılan daha önceki çalışmalar ve çalışmamız sonucunda ortak bir sonuç olarak, reel döviz kurunun ihracat ve ithalat üzerindeki etkisi kısa dönemli olup, bu etkinin istikrarlı olmadığı ve ülkelerin reel gelirlerinin ithalat hacimleri üzerinde önemli derecede etkili olduğu yorumu yapılabilir.

Döviz kurlarının ihracat ve ithalat değişkenleri ile aralarındaki ilişkiyi belirlemek amaçlı yapılabilecek çalışmalar için ülkelerin resmi kurumları, ekonomik değişkenleri reel olarak aylık, çeyrek ve yıllık dönemler olarak yayımlamaları yapılacak çalışmalar için iyi bir materyal olabilir. Ayrıca yapılan çalışmalar da değişkenlerin reel olması başta olmak üzere üzerinde çalışılan ülkenin siyasi, ekonomik vb. politikalarının ve şartlarının dikkate alınarak kurulan modellere dahil edilmesi araştırılan konuyu aydınlatıcı olabilir.

KAYNAKLAR

- ABUŞOĞLU, Ömer, "Döviz Kuru Değişmelerini Belirleyen Faktörler", **Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 1 Sayı: 1, 1987, ss.85-99.
- ABUŞOĞLU, Ömer, **Döviz Kuru ve İhracat Üzerine Etkisi**, Ankara, TOBB Yayınları, 1990.
- AKDİŞ, Muhammed, **Global Finansal Sistem Finansal Krizler ve Türkiye**, İstanbul, Beta Yayınları, 2000.
- AKTAN, Coşkun Can, Utku Utkulu ve Selahattin, Togay, **Nasıl Bir Para Sistemi? Para, Disiplin ve Parasal İstikrar İçin Alternatif Öneriler**, İ.M.K.B. Yayınları, İstanbul, 1998.
- AKTAŞ Cengiz, "Türkiye'de Reel Döviz Kuru ile İhracat ve İthalat Arasındaki İlişkinin Var Tekniğiyle Analizi", **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:6, Sayı:11, 2010, ss.123-140.
- ALAM Shaista and Ahmed Qazi Masood, "Exchange Rate Volatility and Pakistan's Import Demand: An Application of Autoregressive Distributed Lag Model", **International Research Journal of Finance and Economics**, Cilt: 1450-2887, Sayı: 48, 2010, ss.7-23,
<http://www.eurojournals.com/finance.htm>(15.10.2012),
- ALPTEKİN, Volkan, "Türkiye'de Dış Ticaret - Reel Döviz Kuru İlişkisi: Vektör Otoregresyon (VAR) Analizi Yardımıyla Sınanması", **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2009, ss.132-149.
- ARAT, Kürşad, **Türkiye'de Optimum Döviz Kuru Rejimi Seçimi ve Döviz Kurlarından Fiyatlara Geçiş Etkisinin İncelenmesi**, TCMB, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara, 2003.
- ARDA, Erhan, **Ekonomi Sözlüğü**, İstanbul , Alfa Basım Yayım, 2002.
- ARİSTOTELOUS, Kyriacos, "Exchange rate volatility, Exchange rate regime, and Trade volume: Evidence from the UK-US export function (1989-1999)" **Economic Letters**, 2001, Sayı: 72, ss.87-89
[http://filer.soc.uoc.gr/students/aslanidis/Mydocuments/papers/Aristotelous\(2001\).pdf](http://filer.soc.uoc.gr/students/aslanidis/Mydocuments/papers/Aristotelous(2001).pdf) (15.10.2012)

- ARIZE, Augustine C., "The Effect of Exchange Rate Volatility on U.S. Exports: An Empirical Investigation", **Southern Economic Journal**, Cilt:62, Sayı:1, July 1995, ss.34-43.
- ARIZE, Augustine C., John, Malindretos, and Krishna M., Kasibhatla, "Does Exchange Rate Volatility Depress Export Flows: The Case of LDCs.", **IAER**, Cilt: 9, Sayı:1, 2003, ss.7-19.
- ARIZE, Augustine C., T. Osang and D. J. Slottje, "Exchange-Rate Volatility And Foreign Trade: Evidence From Thirteen LDC's", **Journal of Business & Economic Statistics**, Cilt:18, Sayı:1, Januray, 2000, ss.10-17, <http://www.personal.psu.edu/sst5034/Scholarly%20Articles/1392132.pdf>
- ATA, H. Ali ve İbrahim Arslan, "Döviz Kuru ve Dış Ticaret Hacmi İlişkisi: Türkiye Örneği (1980-2000)", **Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: V, Sayı: 2, 2003, ss.105-121.
- ATEŞ, Toktamış ve Alkan, Soyak, Cumhuriyet Dönemi İktisadi Yapı ve Finans Sistemi 1923-1946 Dönemi, Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi , İMKB Yayınları., Sayı: 2, 1999, ss.38-58.
- AY, Ahmet ve Şerife, Özşahin, "J Eğrisi Hipotezinin Testi: Türkiye Ekonomisinde Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi", **Uludağ Üniversitesi, İİBF Dergisi**, Cilt: XXVI, Sayı: /1, 2007, ss. 1-23.
- AY, Ahmet, **Türkiye'de Dış Ticaret ve Kur Politikaları Uygulamaları**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2007.
- BAHMANI, Oskooee, Mohsen and Orhan Kara, "Relative Responsiveness of Trade Flows to a Change in Prices and Exchange Rate", **International Review of Applied Economics**, 2003, ss.307.
- BAHMANI- Oskooee, Mohsen "Determinants of International Trade Flows: The Case of Developing Countries", **Journal of Development Economics**, Sayı: 20, 1986, ss.107-123.
- BAKOVA, Raif, **Kambiyo Mevzuatı**, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2563 Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1533, 2012.
- BALAYLAR, Nilgün Acar, "Döviz Kuru Sistemleri ve Dış Ticaret", **Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, 1997, Cilt: 12, Sayı:12, ss.68-85.

- BALDEMİR, Ercan ve Ayşe, Keskiner, “Develüasyon, Para, Reel Gelir Değişkenlerinin Dış Ticaret Üzerine Etkisinin Panel Data Yöntemiyle Türkiye için İncelenmesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 6, Sayı:4, 2004, ss.44-59.
- BARIŞIK, Salih ve Elmas, Demircioğlu, “Türkiye’de Döviz Kuru Rejimi, Konvertibilite, İhracat-İthalat İlişkisi (1980-2001)”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 3, 2006, ss.71-84.
- BARIŞIK, Salih, “Para Kurulu Sistemi, Üstünlükleri ve Zayıf Yönleri,” **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı: 2, 2001, ss.51-68.
- BAŞAR, Selim ve Serkan, Künü, “Türkiye’nin Ticaret Ortaklarına İhracatının Nedenleri”, **KAÜ İİBF Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 4, 2012, ss.189-205.
- BAŞAR, Selim, "Türkiye İçin Bir makro İktisadi öngörü Modeli: VAR Yaklaşımı", **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Cilt: 22, Sayı:254, 2007, ss.18-27.
- BAŞAR, Selim, **Türkiye’de Bütçe ve Dış Ticaret Açıkları**, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1999.
- BAŞOL, Koray, **Türkiye Ekonomisi**, Anadolu Matbaası, Güncelleştirilmiş ve Genişletilmiş 7. Baskı, İzmir, 2001.
- BAYRAKTUTAN, Yusuf ve İbrahim, Arslan, “Türkiye’de Döviz Kuru, İthalat ve Enflasyon İlişkisi: Ekonometrik Analiz (1980-2000)”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi** , Cilt: V, Sayı: 2, 2003, ss.89-104.
- BAYRAKTUTAN, Yusuf ve Hanife, Bıdırdı, “Türkiye İthalatının Temel Belirleyicileri (1989-2004)”, **Ege Akademik Bakış**, Cilt: 10, Sayı: 1, 2010, ss.351-369.
- BERKSOY, Taner, **Az Gelişmiş Ülkelerde İhracata Yönelik Sanayileşme**, Belge Yayınları, İstanbul, 1982.
- BHATTACHARYA, Radha, "The Trade Balance and The Real Exchange Rate Evidence from a VAR for the United States", **The Journal of Economics**, Cilt: 23, Sayı: 1, 1997, ss.59-71.
- BOZDAĞLIOĞLU, E.Yasemin Uyar, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 9, Sayı:3, 2007, ss.213– 224.

- CARAMAZZA, Francesco, Jahangir Aziz, **Fixed or Flexible Getting The Exchange Rate Right in The 1990**, İMF Publication Services, 700 19th Street, N.W.Washington, D.C.2431 U.S.A, 1998.
- CHOUDRY, Tevfik, "Exchange Rate Volatility and the United States Exports: Evidence from Canada and Japan", **Journal of The Japanese and International Economies**, Cilt: 19, Sayı:1, 2005, ss.51-71.
- CHOWDHURY, Abdur R., "Does Exchange Rate Volatility Depress Trade Flows? Evidence from Error Correction Models", **The Review of Economics and Statistics**, 1993, Sayı: 76, ss.700-706.
- CİĞERLİOĞLU, Oğuz, "**Reel Döviz Kuru, İhracat ve İthalat Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1982-2005)**", Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 2007.
- COUPET E.J. and J. Coupet, Real Exchange Rates and the Trade Balance: Beyond the J-Curve, **The Business Review**, Cilt: 6, Sayı:1, 2006, ss.145-50.
- ÇAĞLAR, Ünal, **Döviz Kurları Uluslararası Para Sistemi Ve Ekonomik İstikrar**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003.
- ÇAVDAR, Şeyma Çalışkan, "Dış Ticaret Hadleri ve Reel Döviz Kuru İlişkisi: Türkiye Örneği", ISSN:1306-3111, **e-Journal of New World Sciences Academy**, Cilt: 6, Sayı: 4, 2011, ss.455-463.
- ÇETİN, Murat, "Sabit Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Ampirik Bir Analiz" **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 1, Nisan 2012, ss.211-230.
- ÇİÇEK, Serdar, **Türkiye’de Döviz Kuru Sistemleri ve Politikalarının İhracata Etkileri (1980-2004)**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- DAMAR, Armağan Onur **Türkiye’de Döviz Kurundan Fiyatlara Geçiş Etkisinin İncelenmesi**, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara, Haziran 2010.
- DERVİŞ Kemal, "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı", **Ekonomik Forum**, Cilt: 8, Sayı: 5, 2001, ss.8

- DEVKOTA, Satis Chandra , "Impact of Exchange Rate Change on Foreign Trade Balance in Nepal",International Trade 0410003, **EconWPA**, 2004.
- DE VITA, Glauco, Andrew, Abboot, "The Impact of Exchange Rate Volatility on UK Exports to EU Countries", **Scottish Journal of Political Economy**, Cilt:51, Sayı:1, 2004, ss.62–81.
- DİNLER, Zeynel, **İktisada Giriş**, Bursa, Ekin Kitabevi, 2000.
- NORTH, C. Douglass, "Institutional Change and Economic Performance", First Edition, **Cambridge University Pres**, Institutions, 1990.
- DORNBUSCH, Rudiger; "Special Exchange Rates for Capital Account Transaction", **The World Bank Economic Review**, 1986, Sayı: 1, ss.1-33.
- DURUSOY, Ömer Tanju ve İbrahim, Tokatlıoğlu, "Devalüasyon ve J eğrisi", **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt:8, Sayı:24-25, 1997, ss.65-79.
- DUYGULU, Aylin Abuk, "Döviz Kurlarının Ekonomik İstikrar Açısından Değerlendirilmesi", **Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**. Cilt: 13/1, Sayı: 8, 1998, ss.107-115
- EDWARDS, Lawrence ve Owen, Willcox, "Exchange rate depreciation and the trade balance in South Africa", 2003 Erişim Sitesi: (<http://www.commerce.uct.ac.za/economics/staff/ledwards/docs/BOPreport5.doc> Erişim Tarihi: 03.04.2013)
- EİCHENGREEN, Barry, Paul, Mason, Hugh, Bredenkamp, Barry, Johnston, Javier, Hamann, Esteban, Jadresic, İnci, Ötker, "Eixt Strategies Policy Options For Countries Seeking Greater Exchange Rate Flexibility" **Occasional Paper: 168, IMF, Wazshington DC**, 1998.
- ENDERS, Walter, **Applied Econometric Time Series** , 2 Edition, New York: John Wiley and Sons. 2004
- ENDERS, Walter **Applied Econometric Time Series**, (New York: Iowa State University), 1995, ISBN-10: 0470505397 , ISBN-13: 978-0470505397 , Edition: 3 Publication Date: November 2, 2009, ss.327.
- ERMİŞOĞLU, Ergun, **Enflasyon Hedflemesi Rejiminin Türkiye'deki Başarısının Değerlendirilmesi**, TCMB, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara, Mayıs 2011.

- ERTEKİN, Murat, "Türkiye'de 1980 Sonrasında Döviz Kuru Politikaları ve Dış Ticaret", Erişim: http://www.ekonomi.gov.tr/upload/BF09AE98-D8D3-8566-4520B0D124E5614D/Murat_Ertekin-turkce.pdf (15.11.2013)
- ERTEKİN, Murat, "Döviz Kuru Rejimleri ve Türkiye'nin Dış Ticareti", **Hazine ve Dış Ticaret Dergisi**, Cilt: 32, Sayı: 9, Temmuz 2003, ss.7-157 <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/doviz1.doc> (15.05.2013)
- FANG, Wen Shwo and Miller, Stephen M., "Exchange rate depreciation and exports: The case of Singapore revisited" **University of Connecticut, Working Paper**, December 2004, http://digitalcommons.uconn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1158&context=econ_wpapers (15.06.2013)
- FRANKEL, J. A., "Experience of and lessons from Exchange Rate Regimes in Emerging Economies", **Background Paper for Study on Monetary and Financial Cooperation in East Asia**, 2002, ss.8-12.
- GUJARATİ, Damodar N. , Basic Econometrics, **Third Edit, MC –Graw-ill Inc**, New York, 1995.
- GÜL Ekrem ve Aykut Ekinci, "Türkiye'de Reel Döviz Kuru İle İhracat ve İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1990 – 2006", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 16, Aralık 2006, ss.165-190
- GRIER, Kevin B., ve Aaron D., Smallwood "Real Exchange Rate Uncertainty and Export Performance: Evidence from 18 Countries", (<http://facultystaff.ou.edu/S/aaron.Smallwood-1/rerTrade.v1.pdf>,06.05.2013).
- GÜMÜŞELLİ, Saniye, Döviz Kuru ve Faiz Oranı Risklerinden Korunma Teknikleri, **Türkiye Bankalar Birliği Yayınları**, Ankara, 1994.
- GÜMRÜKÇÜ, Harun, **Türkiye ve Avrupa Birliği –İlişkinin Unutulan Yönleri Dünü Ve Bugünü**, Avrupa Türkiye Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2002.
- HATIRLI Adem Selim ve Kübra, Önder, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 2 , 2010, ss.41-54.

- HEPEKTAN, C.Erdem, Özlem, Dünder, ve Serkan, Çınar, "Türkiye'de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Dış Ticaret ile İlişkisi", **Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, Cilt:3, Sayı: 5, 2011, ss.62-82.
- HEPAKTAN Erdem, Türkiye'nin Marshall-Lerner Kosuluna İlişkin Parçalı Esbütünleşme Analizi, Celal Bayar Üniv., **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, 2009, Cilt: 16, Sayı:1, ss.39-55
- HOOPER, Peter ve Steven, W. Kohlhagen, "The Effect Of Exchange Rate Uncertainty On The Prices And Volume Of International Trade", **Journal of International Economics**, Sayı: 8, 1978, ss.483-511.
- IN Francis ve Jayant, Menon, " The Long - run Relationship between the real exchange rate and terms of trade in OECD countries". **Applied Economics**, Cilt: 28, Sayı: 9, 1996, ss.1075 – 1080.
- İNAN E. Alpan, "Kur Rejimi Tercihi ve Türkiye", **Bankacılık Dergisi**, Sayı: 40, Mart 2002, ss.43.
- İNCEKARA, Ahmet, Globalleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde Nafta ve Etkileri, **İstanbul Ticaret Odası**, Yayın No: 1995-14.
- İŞGÜDEN, Tamer ve Müfit, Akyüz, **Uluslararası İktisat**, Evrim Kitabevi, İstanbul, 1990.
- İYİBOZKURT, Erol, "Döviz Kuru Sistem Tartışmaları Altında Dış Ödeme Dengemiz ve Döviz Kuru Politikamızın Derlenmesi (I)", **Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: IV, Sayı: 2, 1983, ss.30-50
- JİRANYAKUL, K.,Brahmasre T., "An Analysis of The Determinants of Thailand's Exports and Imports with Major trading Partners", **Southwestern Economic Review**, 2002, ss.111-122,
<http://www.ser.tcu.edu/20027111-122%202002.pdf>
- KADIOĞLU, Yasemin, **Türkiye Ekonomisinde Dış Borç Sorunu ve Sürdürülebilirliği**, 2007, İstanbul, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- KANSU, Aydan, **Döviz Kuru Sistemleri – Döviz Krizleri: Türkiye 1994 ve 2001 Krizleri**, İstanbul, Scala Yayıncılık, 2. Baskı, 2006.
- KARA, A.Hakan, **Küresel Kriz Sonrası Para Politikası**, TCMB Çalışma Tebliği, No:12/17, Haziran 2012.
- KARAGÖZ, Hakan, Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi, Konya, **Konya Ticaret Odası Yayınları**, 2009.
- KARAGÖZ, Murat ve Çetin, Doğan, “Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 2, 2005, ss.219-228.
- KARLUK, Rıdvan, **Türkiye Ekonomisi**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1999.
- KARLUK, Rıdvan, **Uluslararası Ekonomi**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul ,2002.
- KARAMEMİŞ, Raziye, “Gümrük Vergileri Ve Uygulamaları”, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dış Ticaret Programı (Mesleki Uygulama Bitirme Ödevi) Bursa, 2009.
- KASMAN, Adnan, “Türkiye’de Reel Döviz Kuru Oynaklığı ve Bunun İhracat Üzerine Etkisi: Sektörel Bir Analiz”, **Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: XXII, Sayı: 2, 2003, ss. 169-186
- KASMAN, Adnan ve Saadet, Kasman, "Exchange Rate Uncertainty in Turkey and Its Impact on Export Volume", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, 2005, ss.41-58.
- KEPENEK, Yakup ve Nurhan, YENTÜRK, **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, Geliştirilmiş 11. Basım, İstanbul, 2000.
- KIZIL, Ahmet, **1980-1990 Döneminde Türkiye’de Ekonomik Politika ve Uygulamalar**, T.C. HDTM Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Müdürlüğü, 1994.
- KOÇAK, Said, **Döviz Kurundaki Değişikliklerin Ekonomik Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, Eylül-2006.
- KÖSE, Nezir, Ahmet, Ay, Nurgün, Topallı, "Döviz Kuru Oynaklığının İhracata Etkisi: Türkiye Örneği (1995-2008)", **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi**, Cilt:10, Sayı: 2, 2008, ss.25-45.

- KRONER, Kennet F. ve William D., Lastrapes, "The Impact of Exchange Rate Volatility on International Trade: Reduce From Estimates Using the GARCH-in-mean Model", **Journal of International Money & Finance**, Cilt: 12, Sayı: 3, 1993, ss.298–318
- KUMAR, Viswanathan, Robert P Leone, John N. Gaskins, "Aggregate and Disaggregate Sector Forecasting Using Consumer Confidence Measures" **International Journal of Forecasting Elsevier**, Cilt: 11, Sayı: 3, 1995, ss.361-377.
- KURUGMAN, Paul, "Difference in Income Elasticities and Trends in Real Exchange Rates", **European Economic Review**, Cilt: 33, Sayı: 5, 1989, ss.1301-1046, <http://time.dufe.edu.cn/spti/article/krugman/krugman019.pdf>
- LANE, Philip R. ve Gian Maria, Milesi-Ferretti, "External Wealth, The Trade Balance, and There Alexchange Rate", **European Economic Review**, Sayı:46, 2002, ss.1049-1071, <http://pages.stern.nyu.edu/~dbackus/CA/LaneMilesiFerretti%20EER%2002>.
- LIPSEY, Richard G, Peter, Stemer, O, Douglas, Purvis, D, "İktisat 2", (Çev: Ömer Faruk Batırel), Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1984
- LİN, Chi.A., "The Trade Balance and The Real Exchange Rate: The U.S. Evidence From 1973:03-1994:09", **Applied Economics Letters**, Sayı: 4, 1997, ss.517-520, http://www.accordsdepeche.com/fichiers/docs/bibli_08/846.pdf
- MCCARTHY, Jonathan, "Pass Through of Exchange Rates and Import Prices to Domestic Inflation in Some Industrialized Economies", **FED NY Staff Report**, Sayı:111, 2000, http://www.newyorkfed.org/research/staff_reports/sr111.pdf
- MCFARLANE, Lavern, **Consumer Price Inflation and Exchange Rate Pass Through in Jamaica**, Bank of Jamaica, October 2002.
- MCKİNNON, Ronald I. Huw Pill, **Exchange Rate Regimes For Emerging Markets: Moral Hazard and International Overborrowing**, 1999, www.econ.stanford.edu/faculy/work/swp/99018.pdf (13.02.2012)

- OKSAY, Serhan, **Döviz Kuru ve Ödemeler Bilançosu Politikaları: Türkiye(1923-2000)**, Beta Basım, İstanbul, 2001.
- ONAFOWORA A. Olugbenga, "Exchange Rate and The Trade Balance in East Asia: Is there a J curve?", **Economics Bulletin**, 2003, ss.1-12.
- ÖMER Abuşoğlu, "Döviz Kuru Politikası ve İhracat Üzerine Etkisi 1980 - 1988 Dönemi", **Türk Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği**, Ankara, 1990.
- ÖZCAN, H.Avni, "Dünden Bugüne Dış Ticaretimizdeki Gelişmeler", Dünden Bugüne Dış Ticaretimizdeki Gelişmeler, **Dış Ticaret Dergisi**, Özel Sayı, 1998, ss.41-76
- ÖZDEMİR K. Azim ve Gülbin, Şahinbeyoğlu **Alternatif Döviz Kuru Sistemleri**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü Tartışma Tebliği Eylül 2000
<http://www.tcmb.gov.tr/research/discus/dpaper39.pdf>
- ÖZBEK, Dilek, "Döviz Kuru Sisteminde Seçenekler," **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 29, 1998, ss. 17-35.
- ÖZTÜRK, İlhan ve Ali, Acaravcı "Döviz Kurundaki Değişkenliğin Türkiye İhracatı Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir Çalışma", **Review Of Social, Economic and Business Studies**, Sayı: 2, 2003, ss. 197-206
- ÖZTÜRK Tülay Yazar, "İhracat Teşvik Aracı Olarak Eximbank İhracat Kredilerinin İhracata Etkisinin Sektör Bazında İncelenmesi" **Yayınlanmamış Doktora Tezi** , Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, ss. 9-10.
- PARASIZ, İlker, **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2004.
- PARASIZ, İlker, **Modern Makro Ekonominin Temelleri**, Ezgi Kitabevi Yayınları Bursa, İkinci Baskı, 2000.
- PEKER, Osman, Reel Döviz Kurunun Ticaret Dengesi Üzerindeki etkileri: Türkiye Örneği, **İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 22, Cilt: 2, 2010, ss.33-43.
- ROSE, Andrew K., ve Janet L., Yellen, "Is there a J-curve?", **Journal of Monetary Economics**, Cilt: 24, Sayı: 1, 1989, ss.53-68.

- SAATÇIOĞLU, Cem. “1990 Sonrası Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Başlıca Gelişmeler Bağlamında İthalat Büyüklüğü Üzerine Ampirik Çalışma”, **Marmara Üniversitesi SBE Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 24, 2005, ss.209-216.
- SAATÇIOĞLU, Cem ve Orhan, Karaca, “Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi: Türkiye Örneği”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2, 2004, ss.183-195
- SARI, Aydın, “Döviz Kuru Oynaklığının İthalata Etkileri: Türkiye Örneği”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, Sayı:11, 2010, ss.31-44.
- SARI İlker, **Makro Ekonomik Değişkenlerin Dolarizasyon Sürecine Etkisi:Ampirik Bir Yaklaşım**, Uzman Yeterlilik Tezi, TCMB Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara, Haziran 2007
- SELFA, Sharmistha ve Richard, Grabowskib, “Education and Long-Run Development in Japan”, **Journal of Asian Economics**, Cilt: 14, Sayı: 4, 2003, ss.565-580.
- ÖZGEN, Ferhat Başkan ve Bülent, Güloğlu, "Türkiye'de iç Borçların iktisadi Etkilerinin VAR Tekniği ile Analizi," **METU Studies In Development**, Cilt:31, Sayı: 1, 2004, ss.93-114.
- SEVÜKTEKİN, Mustafa ve Mehmet, Nargeleçekenler, **Zaman Serileri Analizi: Eviews uygulamalı**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2007.
- SEYİDOĞLU, Halil, “**Uluslararası İktisat (Teori Politika ve Uygulama)**”, Ankara, Turhan Kitabevi, Genişletilmiş 2. Basım. 1978.
- SEYİDOĞLU, Halil, **Ekonomik Terimler Sözlüğü**, İstanbul, Güzem Can Yayınları, 3. Baskı, 2002.
- SEYİDOĞLU, Halil, **Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Uygulama**, İstanbul, Güzem Yayınları, 14. Baskı, 2001.
- SEYİDOĞLU, Halil, “**Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**”, İstanbul, Güzem Can Yayınları, Geliştirilmiş 15. Baskı, 2003.
- SEYİDOĞLU, Halil, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, İstanbul, Güzem Cam Yayınları, Geliştirilmiş 16. Baskı, 2007.

- SİDEK, Noor Zahirah Mohd and Azlina, Hanif, ”**The 13th International Convention of the East Asian Economic Association Grand Copthorne Hotel, Singapore October 19-20-2012 (Convention Theme: “Opportunities and Challenges for Asian Economies in the New Millennium)**,2012,[https://www.academia.edu/attachments/30961543/download_file?st=MTM5NjI1Mjg4NCw4OC4yNTAuNzUuMjA4LDgwMjAyNzM%3D&ct=MTM5NjI1Mjg4NSw4MDIwMjc2\(10.11.2012\)](https://www.academia.edu/attachments/30961543/download_file?st=MTM5NjI1Mjg4NCw4OC4yNTAuNzUuMjA4LDgwMjAyNzM%3D&ct=MTM5NjI1Mjg4NSw4MDIwMjc2(10.11.2012))
- SİMS, Christopher A., “Macroeconomics and Reality,” **Econometrica**, Cilt: 48, Sayı: 1,1980, ss.1-48.
- SİVRİ Uğur ve Usta, Can "Reel Döviz Kuru, İhracat ve İthalat Arasındaki İlişki",**Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 19, Sayı:4, 2001, ss.1-9.
- SMİTH Ron, “Real Exchange Rate Effects On The Balance Of Trade: Cointegration And The Marshall-Lerner Condition”, **London June13**, 2001, ss.1-21, <http://www.ems.bbk.ac.uk/faculty/smith/bopfinms.pdf>
- SÖDERBOM, Mans ve Franci, Teal, “Skills, Investment and Exports from Manufacturing Firms in Africa”, **Journal of Development Studies**, Cilt: 37, Sayı: 2, 2000, ss.13-43,
- SPİTALLER Erich, "Short - Run Effects of Exchange Rate Changes on Terms of TradeandTradeBalance", **IMF Staff Papers**, No: 27/2, 1980, ss.320-348
- STUCKA, Tihomir,"The Impact of Exchange Rate Changes on the Trade Balance in Croatia", **Working Papers, Croatian National Bank**,October 2003.
- SUKAR, Abdulhamid, “Real Effective Exchange Rates and Export Adjustment in the U.S.”, **Quarterly Journal Of Business and Economics**, **Lincoln:Winter**, Cilt: 37, Sayı: 1, 1998, ss.3-12.
- SUKAR, Abdulhamid H., and Seid., Hassan, US Exports And Time-Varying Volatility of Real Exchange Rate, **Global Finance Journal**, Cilt: 12, Sayı:1, 2001, ss.109-119.
- ŞAHİN, Hüseyin, **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi Yayınları Gözden Geçirilmiş, Genişletilmiş, Bursa, 2002

- ŞİMŞEK Muammer ve Cem, Kadılar, “Türkiye’nin İhracat Talebi Fonksiyonun Sınır Testi Yöntemi ile Eşbütünleşme Analizi”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı, 2005, ss.144-152
- SİMSEK, Muammer ve Cem, Kadılar, “Türkiye’nin İthalat Talebi Fonksiyonunun Sınır Testi Yaklaşımı ile Eşbütünleme Analizi:1970-2002”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 1, 2004, ss.27-34.
- TARI Recep ve Çağrı Durmuş, Yıldırım “Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi: Türkiye İçin Bir Uygulama”, Celal Bayar Üniversitesi, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt: 16, Sayı: 2, 2009, ss. 95-105
- TARI, Recep, **Ekonometri**, 5.Baskı, İstanbul, Avcı Ofset, 2008.
- TERZİ, Harun ve Ahmet, Zengin, "Kur Politikasının Dış Ticaret Dengesini Sağlamadaki Etkinliği: Türkiye Uygulaması", **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt: 10, Sayı: 33, 1998, ss.48-65
- TOMANBAY Mehmet, **Dış Ticaret Rejimi ve İhracatın Finansmanı**, Ankara, Hatiboğlu Yayınevi, 4. Baskı, 2003.
- TUNÇSİPER, Bedriye ve Oktay, Öksüzler, “Döviz Kuru Riski Türkiye’nin İhracatını Azaltır mı? Hata Doğrulama Yöntemi İle Bir Ampirik Değerlendirme”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:2, Sayı:3, 2006, ss.1-13
- TÜREDİ, Salih ve Metin, Berber, ”Finansal Kalkınma, Ticari Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Analiz”, **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı: 35, 2010, ss.301-316
- TÜRKYILMAZ, Serpil, Mustafa, Özer, ve Erol, Kutlu, “Döviz Kuru Oynaklığı İle İthalat ve İhracat Arasındaki İlişkilerin Zaman Serisi Analizi”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 2, 2007, ss.133-150.
- UTKULU, Utku, “ Türkiye’nin Dış Ticareti ve Değişen Mukayeseli Üstünlükler” , **Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları**, İzmir, 2005.
- UYVAL, Erkan, "Şirket Planlama Modelleri Aracılığı İle Döviz Kuru Ekonomik Riskinin Analizi", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1997.

- VERGİL Hasan ve Serdar, Erdoğan, Döviz Kuru –Ticaret Dengesi İlişkisi: Türkiye Örneği, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:5, Sayı:9, 2009, ss.35-57
- WILSON, Peter, "Exchange Rates and The Trade Balance For Dynamic Asian Economies: Does The J-Curve Exist for Singapore, Malaysia, and Korea", **Open Economic Review**, Cilt: 12, Sayı: 4, 2001, ss.389-413.
- YAĞCI, Fahrettin, "Choice Of Exchange Rate Regimes For Developing Countries", **World Bank-Africa Region Working Paper Series Number: 16**, 2001.
- YAMAK, Rahmi ve Abdurrahman, Korkmaz, Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi, **İstanbul Üniv. İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, Sayı:2, 2005, ss.11-29.
- YALTA, A.Yasemin, Hacettepe Üniversitesi, Ekim 2011 Erişim Sitesi: <http://www.acikders.org.tr>, Erişim Tarihi: 10.04.2013
- YANIKKAYA, Halit, "The Influence of Real Exchange Rates on Turkish Agricultural Exports.", **Gazi Üniv. İİBF Dergisi**, Sayı:2, 2001, ss.69-80.
- YILDIRIM, Oğuz, Kura Dayalı İstikrar Politikalarının Etkinliği:1990-2000 Türkiye Örneği, Eskişehir ,**AÖF Yayınları** No: 770, 2003, ss.3-109
- YILDIRIM, Ertuğrul, ve Ferdi, Kesikoğlu, "İthalat-İhracat-Döviz Kuru Bağımlılığı: Bootstrap ile Düzeltilmiş Nedensellik Testi Uygulaması", **Ege Akademik Bakış Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 2, Nisan 2012, ss. 137-148
- YILDIRIM, Kemal, Doğan, Karaman ve Murat, Taşdemir "**Makro Ekonomi**", 8.Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2009.
- YILDIRIM, Oğuz, "Döviz Kurları Çerçevesinde Satınalma Gücü Paritesinin Zaman Serisi Analizi ve Türkiye Ekonomisi Uygulaması", **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 44, 2003, ss.3-4.
- YUAN Yan. ve Titus O., Awokuse, Exchange Rate Volatility and U.S.Poultry Exports: Evidence From Panel Data, **Agribusiness**, Cilt: 22, Sayı: 2, 2006, ss. 233–245. <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/22083/1/sp03aw01.pdf>
- YÜCEL, Fatih, Dış Ticaretin Belirleyicileri Üzerine Teorik Bir Yaklaşım **Sosyoekonomi Dergisi**, Sayı: 060203/2, 2006, ss.47-68.

ZENGİN, Ahmet “Reel Döviz Kuru Hareketleri ve Dış Ticaret Fiyatları (Türkiye Ekonomisi Üzerine Ampirik Bulgular)”, **Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2000, ss.27-41.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.dpt.gov.tr>. (Türkiye Cumhuriyeti Katılım Öncesi Ekonomik Program, 2001: 11-12), Erişim Tarihi: 20.12.2012

http://www.tcmb.gov.tr/veni/duvuru/eko_program/program.doc, (2002 Yılında Para ve Kur Politikası ve Muhtemel Gelişmeler), Erişim Tarihi: 20.12.2012

http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/reel_efktf/REDKHesaplamasi.pdf.

http://www.tcmb.gov.tr/veni/duvuru/2012/Baskan_ParaPol13.pdf. (TCMB, 2013 Yılı Para ve Kur Politikası, Ankara, 25 Aralık 2012, ss. 18).

<http://www.tuik.gov.tr>

www.ekodialog.com

ÖZGEÇMİŞ

30/05/1988 tarihinde Kayseri’de doğdu. İlköğretimini 2002 yılında Kayseri Yıldırım Beyazıt İlköğretim okulunda tamamladı. Ortaöğretimi ise 2005 yılında Kayseri Melikgazi-Mustafa Eminoglu Lisesinde tamamladı. 2010 yılında Kafkas Üniversitesi İİBF Fakültesi İktisat bölümünden mezun oldu. 2010 yılında Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında Yüksek Lisans eğitimine başladı.